

**CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL
DEVELOPMENT AND TOURISM**

ISSN 1821-2506

Vol. 1 Issue 1

2009

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
UDRŽENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ V PODMÍNKÁCH GLOBALIZACE	
Magdalena Hrabánková, Ivana Boháčková	4
HULLADÉKGAZDÁLKODÁS, FELDOLGOZÁS ÉS A FELNŐTTOKTATÁS	
Karolina Kajári, Anna Ević – Petrik	15
A TURIZMUS TERMÉSZETFÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A BALATONNÁL	
Zsuzsanna Lőke	38
MULTIPLE ROLE OF TRANSPORT IN RURAL DEVELOPMENT	
Kamil Pícha, Vladimír Dvořák	62
EGY HATÁRON ÁTÍVELŐ RÉGIÓ (EGTC) KIALAKÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A SZERB-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN	
András Ricz	71
ADALÉKOK A FENNTARTHATÓSÁG NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSÉHEZ	
György Sefcsich	94
ELÉGEDETTSÉG – ELÉGEDETLENSÉG NÉHÁNY JELLEMZŐJE VAJDASÁG ÉSZAKI RÉSZÉN	
Sándor Somogyi, Irén Gábrity Molnár	122
SUPPORT OF AGROTOURISM IN THE CZECH REPUBLIC ILLUSTRATED ON THE CASE OF SOUTH BOHEMIAN REGION	
Dagmar Škodová Parmová, Vladimír Dvořák	156
A FELNŐTTKÉPZÉS MINT REGIONÁLIS-TÁRSADALMI IGÉNY	
Zoltán Takács	165

EDITORIAL

It is a special pleasure for the Editor – in – Chief to introduce the first issue of a new online journal which offers a new possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism to exchange their ideas and research results or practical achievements. The Central European Journal of Regional Development and Tourism (CEJRDT) is an international online scientific journal publishing results of theoretical and applied research in these fields. Balanced regional development has been a top European priority with increasing importance as the subsequent enlargements of the European Union have brought about deepening regional disparities. This is particularly obvious for the Central and Eastern European regions, which have been suffering from low GDP levels often below 50 % of the average European per capita income, low living standards, and hindered investment activity. This is true – although to differing levels - for countries that have recently accessed the EU and also for those just preparing for EU accession. Tourism, building on the attractions of natural endowments undisturbed by intensive industrial development, local cultural heritage, unique gastronomy and local food products, and generally on the beauties of the countryside so different from the western part of the continent may be one of the key activities contributing to rapid development. This activity usually finds the greatest development potentials in remote rural areas which no other industries may consider suitable for their needs. Thus tourism is an essential activity generating income in backward regions and tourism-related investment support is a priority for rural development programmes. The integration of the tourism supply and demand of the CEE countries to the tourism industry of the European Union is a special challenge of the 21st century.

The objective of the newly established journal is to provide a forum for researchers of Central and Eastern European countries working in regional and rural development, or the development of tourism, to present their problems and success stories alike. Naturally, researchers of other regions interested in problems similar to those of the CEE countries are also welcome to use this medium and take part in the exchange of opinions and results. Besides researchers the journal welcomes communications from practitioners working in these fields and wishing to present their experiences and achievements.

CEJRDT is an online journal with open access to the interested community of researchers and practitioners. As seen from the first issue, the Editorial Board of the Journal is made up of Czech, Hungarian and Serbian members. The papers are published in English and German as the two main tools of international communication in the regions, but the journal intends to support national languages, allowing the publication of papers in Czech, Hungarian and Serbian languages – with English or German summaries, too. The quality and professional value of published papers is guaranteed by the strict review process coordinated by the three editorial boards and the joint scientific boards of the journal. The papers can be read in the homepage of the journal, or downloaded as printable PDF files. Authors wishing to publish their results can also find the guidelines and contact addresses in the homepage.

We hope that the authors and readers of our new journal find it a challenging communication surface encouraging their creative powers to make it lively and popular in the near future.

The Editor-in-Chief

**UDRŽENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ V PODMÍNKÁCH
GLOBALIZACE**

**MAINTENANCE OF COMPETITIVENESS OF REGIONS UNDER THE
GLOBALIZATION CONDITIONS**

Prof. Ing. Magdalena Hrabánková, CSc.

JU EF České Budějovice, děkanát, Studentská 13, 370 05 České Budějovice

Tel.: +420 387 772 801

e-mail: hrabanko@ef.jcu.cz

Doc. Ing. Ivana Boháčková, CSc.

ČZU PEF Praha, Katedra zemědělské ekonomiky, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchbát

Tel: +420 224 382 304

e-mail: bohackiv@pef.czu.cz

Tento příspěvek je podložen výsledky z výzkumného záměru MSM 6007665806 a MSM 6046070906 podpořenými MŠMT ČR.

UDRŽENÍ KONKURENCESCHOPNOSTI REGIONŮ V PODMÍNKÁCH GLOBALIZACE

MAINTENANCE OF COMPETITIVENESS OF REGIONS UNDER THE GLOBALIZATION CONDITIONS

Keywords:

globalization, competitive strength of regions, identity of region, sustainability of competitive strength, living standard

Abstract:

The objective of this paper is the specification of problems and connections characterizing the urgency to maintain the competitive strength of regions in the globalizing economics. The methodical approach results from the necessity to preserve the identity of regions and determine the specific conditions that influence the development of regions.

The regional competitive strength in general is accepted as the ability of regional management and economics to develop utmost home assets so that all of these succeed in national and international competition, in national and international markets, namely in the long term. It is concerned the enforcement of the region in global competition.

The parameters of the international competitive strength are, except national level, influenceable locally as well – at the regional level of individual firms. It is especially a matter of two levels:

- macro-economic level; it is given by the environment of regions and its firms, such as the open market economics, the results of transformation process and others,
- microeconomic level; new methods of the course in the global economic competition bring higher demands on individual parameters of entrepreneurial environment.

It is necessary to respect the dynamic properties of individual factors on the level of regions and observe the main factors for the maintenance of regional competitive strength. The development of knowledge and new technologies is the fundamentals term for the preservation of the regional competitive strength within the globalization; otherwise: in principle it concerns the development of quality human capital that is an important indicator of living standard. The entrepreneurial environment is important for the maintenance of competitive strength.

The municipal authorities are key subjects in the development of regions. In such a position, when regions are exposed to strong competition, it is necessary:

- to ground the competition firstly on the quality and technological progress,
- to go upon the results of research and development that form the fundamentals source of innovations.

Klíčová slova:

globalizace, konkurenceschopnost regionů, identita regionu, udržitelnost konkurenceschopnosti, životní úroveň

Abstrakt

Cílem příspěvku je vymezení problémů a souvislostí charakterizujících naléhavost udržení konkurenceschopnosti regionů v globalizující se ekonomice. Metodický přístup vychází z potřeby zachovat identitu regionů a vymezit jaké jsou specifické podmínky ovlivňující rozvoj regionu.

Regionální konkurenceschopnost obecně chápeme jako schopnost regionálního managementu a ekonomiky co nejvíce rozvíjet domácí aktiva tak, aby dlouhodobě uspěla v národní i mezinárodní soutěži, na národních i světových trzích. Jde o prosazení regionu v globální soutěži.

Parametry mezinárodní konkurenceschopnosti jsou, kromě národní úrovně, ovlivnitelné i lokálně - na regionální úrovni jednotlivých firem. Jde zejména o dvě roviny: makroekonomickou, která je dána okolím regionů a jeho firem, jako je například otevřená tržní ekonomika, rozvinutý finanční trh, výsledky transformačního procesu apod., a mikroekonomickou – nové způsoby průběhu globální hospodářské soutěže přinášejí vyšší nároky na jednotlivé parametry podnikatelského prostředí.

Je nutné respektovat dynamiku jednotlivých faktorů na úrovni regionu a sledovat hlavní faktory udržení regionální konkurenceschopnosti. Rozvoj znalostí a nových technologií je podstatnou podmínkou pro udržení konkurenceschopnosti regionu v rámci globalizace, neboli v zásadě jde o rozvoj kvality lidského kapitálu, který je významným ukazatelem životní úrovně. Pro udržení konkurenceschopnosti je významné podnikatelské prostředí.

Klíčovými subjekty v rozvoji regionů jsou územní samosprávy. V situaci, kdy regiony jsou vystaveny silné konkurenci, je nutné:

- zakládat konkurenci především na kvalitě a technologické pokroku,
- opřít se o výsledky vědy a výzkumu, které představují základní zdroj inovací.

ÚVOD

Uvedené téma zahrnuje v sobě předpoklady a naději na využití potenciálních výhod globalizace na jedné straně a obavy ze ztráty identity a svébytnosti regionu na straně druhé. Globalizace je důsledkem pohybu velkých objemů finančních transakcí ve světě (cca 1 300 mld. USD denně), pohybu kapitálu a zboží pod vlivem významných obchodních společností, a zároveň důsledkem rozvoje komunikačních technologií a zájmu na využívání cizích zdrojů. V současné době nás zajímá ekonomická globalizace, především rozšíření globálně volných trhů, rozšiřování zahraničního obchodu a investic.

Nese sebou i vliv na výši příjmů obyvatel, na přístupy ke zdrojům a mj. i důležitost sociální ochrany ekonomicky slabších. Postavení regionů v procesu globalizace má dynamický charakter, který přináší nová pracovní místa, zlepšování bilancí zahraničního obchodu, modernější technologie.

Globální trh však nemá pevná pravidla, vyčerpává celosvětové zdroje surovin a energie. Globalizace je proces, v němž dochází k většímu propojení lidské společnosti a zároveň k větší závislosti regionů na politickém, environmentálním a ekonomickém vývoji ve světě. Proto je zapotřebí dbát o udržení konkurenceschopnosti a identity regionů.

CÍL A METODIKA

Cílem tohoto příspěvku je vymezení významných problémů a souvislostí charakterizujících naléhavost udržení konkurenceschopnosti regionů v globalizující se ekonomice a podmínek, které tuto konkurenceschopnost ovlivňují.

Metodický přístup vychází z potřeby zachovat identitu regionů a vymezit jaké jsou specifické podmínky ovlivňující rozvoj regionu.

Součástí tohoto příspěvku je stručná charakteristika regionální konkurenceschopnosti v rozvoji globalizace, úvaha o možnostech jejího měření a hodnocení podmínek k udržení této regionální konkurenceschopnosti.

Identita regionů, o jejichž zachování jde, je dána mj. historickým vývojem, hranicemi, které se udržovaly podle geografických, etnografických, kulturních, jazykových a náboženských hledisek v dlouhodobém vývoji. Jedná se však i o ráz krajiny, strukturu výroby, charakter obyvatel apod. V případě identity regionů jde zejména o administrativní hranice, případně o vymezení jednotkami NUTS, což je umělé vytvoření srovnatelných oblastí, především regionů soudržnosti, NUTS II a krajů – NUTS III. Rozhodující pro rozvoj regionu jsou jeho specifické podmínky:

- dostupná infrastruktura,
- kvalifikační a věková struktura obyvatel,
- tradice technologicky vyspělých odvětví,
- rozsah investic do vědy a výzkumu, a do jisté míry i
- „genius loci“ podnikatelského a kulturního prostředí,
- kvalita životního prostředí.

Charakteristika regionální konkurenceschopnosti v rámci globalizace

Regionální konkurenceschopnost obecně chápeme jako schopnost regionálního managementu a ekonomiky co nejvíce rozvíjet domácí aktiva tak, aby dlouhodobě uspěla v národní i mezinárodní soutěži, na národních i světových trzích. V podstatě jde o prosazení se regionu v globální soutěži. Pro konkurenceschopnost je rozhodující vysoká a rostoucí míra produktivity prokázaná mírou výstupů hospodářské činnosti na množství spotřebovaných

vstupů, mírou otevřenosti ekonomiky a participace na globálních trzích prostřednictvím exportu a přímých zahraničních investic.

Dlouhodobý rozvoj regionů je především záležitostí ekonomického rozvoje jako zdroje pro rozvoj sociálních, ekologických a dalších oblastí.

Kromě toho srovnání konkurenceschopnosti regionů demonstruje i mezinárodní konkurenceschopnost regionu. Parametry mezinárodní konkurenceschopnosti jsou, kromě národní úrovně, ovlivnitelné i lokálně - na regionální úrovni jednotlivých firem. Jde zejména o dvě roviny:

- *makroekonomickou*, která je dána okolím regionů a jeho firem, jako je například otevřená tržní ekonomika, rozvinutý finanční trh, výsledky transformačního procesu apod.,
- *mikroekonomickou* – nové způsoby průběhu globální hospodářské soutěže přinášejí vyšší nároky na jednotlivé parametry podnikatelského prostředí. Závisejí mj. na kvalitě domácích politických a ekonomických institucí.

V procesu současné regionální konkurenceschopnosti se přesouváme od materiálních výrobních faktorů – dostupné přírodní zdroje, objem pracovní síly, disponibilní kapitál (budovy, stroje, zařízení, dopravní infrastruktura) k mimovýrobním faktorům – generování inovací, kvality, adaptability lidských zdrojů – tj. faktory, které přinášejí dodatečnou přidanou hodnotu pro zúčastněné strany.

Globálně soutěžící firmy se setkávají s konkurencí, ale i s poptávkou v globálním kontextu, tj. po celém světě.

Poloha regionů v ČR znamená výraznější dopad globalizace a integrace do evropského hospodářského prostoru – posílení sociálně ekonomických vazeb na okolní státy.

VÝSLEDKY

V zásadě jde o sledování ukazatelů, které mají jednoznačný výklad v makroekonomickém srovnání v rámci ČR a v mezinárodním srovnání, protože úroveň konkurenceschopnosti předpokládá provádění komparativních analýz. Důležitou otázkou je čím měřit regionální konkurenceschopnost. Pokud jde o regiony, zajímá nás zejména hodnocení kvality života a inovační výkonnosti regionů.

Je nutné respektovat dynamiku jednotlivých faktorů na úrovni regionu a sledovat hlavní faktory udržení regionální konkurenceschopnosti. Zajímá nás ekonomická výkonnost regionu. Jde o produktivitu jako podmínku růstu regionální konkurenceschopnosti. Ukazatelem je HDP přepočtenýma obyvatele nebo zaměstnance. Dalšími důležitými ukazateli jsou míra nezaměstnanosti a míra investic.

V současné době, kdy probíhá globální krize, je zřejmé, že právě HDP/obyvatele nemá jednoznačnou vypovídací schopnost o skutečném stavu ekonomiky a bude nutné vymezit indikátory, kterými lze rozvoj regionů a růst jeho hospodářské výkonnosti objektivně měřit.

Díličními ukazateli vztaženými k životní úrovni jsou průměrné mzdy a disponibilní důchody domácnosti. V současné době je tento důchod závislý na přerozdělování veřejných prostředků (Regionální účty) a je vhodný pro přerozdělování regionální pomoci EU. Zatím však zůstávají HDP/obyvatele, případně HDP/zaměstnance, míra nezaměstnanosti, resp. zaměstnanost včetně sledování vzdělání a věkové struktury, struktura vytvořené přidané hodnoty, objem domácích a zahraničních investic a vytvořený hrubý fixní kapitál hlavními ukazateli.

Stav investic a jejich příliv reaguje na kvalitu podnikatelského prostředí a zvedá intenzitu domácí konkurence. Odliv investic nemusí vždy znamenat zhoršení ekonomiky,

protože ukazuje i na schopnost domácích firem uplatnit svoji mezinárodní konkurenční výhodu.

Při hodnocení podmínek pro udržení konkurenceschopnosti regionů se ukazuje, že rozvoj znalostí a nových technologií je podstatnou podmínkou jak si udržet konkurenceschopnost regionu v rámci globalizace, neboli v zásadě jde o rozvoj kvality lidského kapitálu, který je významným ukazatelem životní úrovně.

Na podmínky k udržení konkurenceschopnosti regionu je zapotřebí se podívat ze dvou hledisek:

- podmínky vyplývající z konkurenceschopnosti celého národního hospodářství, které prostřednictvím makroekonomických nástrojů tvoří hospodářský rámec regionů, například daňové zatížení, dotace, úrokové míry, devizový kurz, ale také i kvalita institucionálního prostředí apod. Z hlediska regionu se jedná o externí faktory, které do značné míry předurčují i konkurenceschopnost regionu na globálních trzích;
- podmínky na úrovni mikroekonomiky, kdy jde o výroby a služby v regionu, schopnost firem prosadit se cenou a kvalitou. V růstu životní úrovně hraje významnou úlohu růst produktivity práce a zaměstnanost obyvatel. (*Poznámka: HDP není ukazatel životní úrovně, ale ekonomického potenciálu regionu.*) Kvalita života v regionu je dána produktivitou ekonomiky, která se měří hodnotou zboží a služeb vytvořených na jednotku lidských, kapitálových a přírodních zdrojů daného regionu. Produktivita závisí nejen na hodnotě vytvořených výrobků, ale i na efektivitě, s jakou jsou výrobky a služby tvořeny. Produktivita umožňuje vysokou mzdovou úroveň, návratnost investic, vysokou životní úroveň apod.

Pro udržení konkurenceschopnosti regionu je významné podnikatelské prostředí.
Znamená to:

- odstraňování překážek hospodářského růstu a sociálního rozvoje regionu,
- k dispozici informace národní a mezinárodní úrovně,
- funkční podnikatelské prostředí – soběstačný regionální inovační systém,
- projekty regionální významnosti (absorpční kapacita),
- uplatnění vědy a výzkumu v komerční praxi regionu, což předpokládá prohloubení spolupráce s firemním sektorem,
- přísun soukromých investic a zpětnou vazbu do výzkumu a vývoje,
- objem rizikového kapitálu, který jde zejména od privátních investorů a zaměřuje se na vysokou přidanou hodnotu (míra zhodnocení cca 30%).

Klíčovými subjekty v rozvoji regionů jsou územní samosprávy. Podle dr. Jílka z Ekonomické fakulty je prostřednictvím územních rozpočtů v ČR alokováno 26,4% veřejných výdajů a 49,5% veřejných kapitálových výdajů (údaje roku 2006). Ekonomické prostředí v jednotlivých regionech je však ovlivněno výší daňových příjmů a způsobem alokace sdílených daní. Úroveň daňových příjmů je vyjádřena daňovými příjmy na obyvatele, kde postavení sdílených daní je dominantní. Tento propočet ukazuje meziregionální rozdíly v obdobné výši jako HDP/obyvatele.

ZÁVĚR

V situaci, kdy regiony jsou vystaveny silné konkurenci, je nutné:

- zakládat konkurenci především na kvalitě a technologické pokroku,
- opřít se o výsledky vědy a výzkumu, které představují základní zdroj inovací,
- přizpůsobit činnosti regionu místním podmínkám; jako konkurenční výhodu uplatnit vzdělanost, kvalifikovanou pracovní sílu,

- uplatnit princip partnerství mezi soukromými subjekty navzájem a s výzkumnou sférou,
- otevřít se kvalifikovanému poradenství, odborným akcím a rozvoji specifických služeb,
- uplatnit řízení, vývoj, marketing a doprovodné služby pro dosažení vyšší přidané hodnoty,
- řešit otázky životního prostředí a efektivního využívání zdrojů s cílem jejich úsporné spotřeby.

Je však nezbytné tento výčet opatření chápat systémově, protože základem konkurenceschopnosti regionů jsou úspěšné a konkurenceschopné podniky.

LITERATURA

Aiginger, K. (2005). *Competitiveness of Europe in Comparison to US (Lessons from economic performance in the Nineties)*. WIFO.

Boháčková, I., Hrabánková, & M., Svatošová, L. (2003) Role of agriculture in the Development of rural regions. *AGRIC.ECON.-CZECH*, 49, 5., ISSN 0139-570X.

Boháčková, I., Hrabánková. M., & Svatošová, L. (2004) Development potential in regions and its monitoring. *AGRIC.ECON.-CZECH*, 50, 6, s. 261-265, ISSN 0139-570X.

Malý, J. (2006) Je v zájmu České republiky přizpůsobovat svou hospodářskou politiku výsledkům hodnocení konkurenceschopnosti? *Scientia et Societas*, 4.

ANONYMUS. (2003) *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. UNDP.
New York.

HULLADÉKGAZDÁLKODÁS, FELDOLGOZÁS ÉS A FELNŐTTOKTATÁS

WASTE MANAGEMENT SYSTEMS, RECYCLING INDUSTRY AND ADULT EDUCATION

Kajári Karolina PhD (1)
Ević – Petrik Anna (2)

(1) Egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Élelmiszertudományi kar, 1118 Budapest – Villányi út 29 -43, tel.: +36 1 482 6177, e-mail: karolina.kajarik@uni-corvinus.hu

(2) Regionális menedzser. Bluewaters Environment Consultants 1130 Vienna Amelienstrasse 3 anna.evic-petrik@bluewaters.at

HULLADÉKGAZDÁLKODÁS, FELDOLGOZÁS ÉS A FELNŐTTOKTATÁS

WASTE MANAGEMENT SYSTEMS, RECYCLING INDUSTRY AND ADULT EDUCATION

Kulcsszavak: élethosszig tartó tanulás, felnőttoktatás, hulladékgazdálkodás.

Összefoglaló:

A jelenlegi műszaki-technológiai fejlődés olyan széles körű kompetenciákat követel az emberektől, melyekkel életük végéig képesek lesznek új tudás megszerzésére és készségek elsajátítására.

A társadalom periferiájára szorult emberek számára a munka világa szinte elérhetetlen, ha nem kapnak lehetőséget iskolázottságuk, képzettségük növelésére.

Ugyanakkor ezeknek az embereknek sajátosak a munkaszokásaik, de a képzéssel szembeni elvárásaik is.

A cikkben bemutatott oktatás-orientált hulladékgazdálkodási projekt egy lehetséges megoldást kínál a periferiára szorult emberek képzési kényszere és sajátos képzési szükségleteik összehangolására.

Key Words: Lifelong Learning, Adult Education, Waste management.

Abstract:

The current technical and technological development seeks a large kind of competencies from individual that they could be able to attain a new knowledge and skills in their entire lifetime. For the people jammed on the periphery of the society the human resource market is practically unattainable, if they do not get a possibility to increase their learning and qualification.

In the same time these people have a very particular working habits, as well as acceptations in teaching.

The presented teaching-oriented Waste Management project offers a possible solution for the harmonization of learning pressure and learning needs of people jammed on the periphery of the society.

1. BEVEZETŐ

A társadalmi demokratizálódás folyamata, a munkaerőpiacon végbemenő változások, a gazdasági szerkezet átalakulása az elmúlt évtizedben olyan kihívásokat fogalmazott meg a magyar társadalom számára, melyek alapján az egyén és a közösség egyaránt folyamatos tanulásra kényszerül. A rendszerváltozás gazdasági és társadalmi változásai, szinte minden lakossági kategóriát új kihívások elé állítottak. A tőkés országok életszínvonalához képest ugyan alacsonyabb életszínvonalat garantáló, de minden elemében biztos létet az átalakulás után egy erősen versenyző munkaerőpiacon kellett volna megőrizni, sőt továbbfejleszteni. A gyors műszaki-technológiai fejlődés is megköveteli, hogy mindenki – társadalmi helyzetétől függetlenül – olyan széles körű kompetenciákkal rendelkezzen, amelyek segítségével élete végéig képessé válik új tudás megszerzésére és készségek elsajátítására.

Ennek a kihívásnak a lakosság egy része semmilyen téren nem tudott eleget tenni. Elsősorban a nők, az idősebbek és a képzetlen, iskolázatlan lakosság került nehéz helyzetbe.

A Közép-kelet európai országokban az állam, felismerve az egész életen át tartó tanulás jelentőségét a tudásalapú társadalom kialakításában, az informatika minden generáció általi elsajátításának, valamint a társadalmi kohézió megerősítésének szükségességét nagy súlyt helyez az egész életen át tartó tanulás stratégiájának kialakítására.

Az egész életen át tartó tanulás nem csupán az oktatás és képzés egyik fő szempontja, hanem vezérelvvé kell válnia a tanulás minden összefüggésében és teljes folyamatában. Az elkövetkezendő évtizedben ezt az elképzelést (víziót) kell a gyakorlatban megvalósítani. Európa, és Magyarország minden polgárának biztosítani kell az esélyt, hogy a társadalmi és

gazdasági változás által támasztott igényekhez igazodni tudjanak, és országaink jövőjének kialakításában aktívan részt vehessenek. [1]

Az Európai Unióban (EU) a Romák lettek a legnagyobb kisebbség. Szétszakadtan élnek, a társadalom peremén, többszörösen hátrányos helyzetű népcsoportként. Magyarországon, de más rendszerváltó országokban is magas a hátrányos helyzetben lévők között a romák részaránya. Ennek viszont az a következménye, hogy a felzárkóztató programoknak nem csak célirányosaknak kellene lenniük, hanem a megcélzott populáció munkaszokásait, kulturális hagyományait, életmódját is figyelembe véve kell őket kialakítani, összpontosítva elsősorban azokra a területekre, ahol ez a halmozottan hátrányos helyzetű réteg már eddig is jelentős tevékenységet fejtett ki. [3]

Az Európai Bizottság (EB) javaslatai között két ajánlás is kötődik a romák oktatásához, munkavállalásához és integrációjához:

- Az integrációs és foglalkoztatási programokhoz is ismerjék el a romákat különálló etnikai csoportnak.
- A nemzeti akciótervekben speciális intézkedéseket hozzanak az oktatás, a lakhatás és az egészségügy területén. [8]

2. A PROJEKT ELŐZMÉNYEI

A Világbank szervezete, az IFC (International Financial Corporations) által kezdeményezett, és az osztrák kormány által is támogatott korábbi projekt megvalósítása során, melynek célja

a hulladékfeldolgozás rendszerének megteremtése volt négy nyugat-balkáni országban, a 2007. év folyamán, nyilvánvalóvá vált, hogy a hulladékgazdálkodás területén is szükség van a résztvevők szakmai képzésére, oktatására és fejlesztésére.

E felismerés nyomán állt össze 2008. elején egy héttagú konzorcium, amely időközben még egy taggal bővült, hogy a korábbi projekt megvalósítása során megszerzett tudást a magyarországi szükségleteknek, igényeknek és lehetőségeknek megfelelően adaptálja, rendszerezze, és terjessze WASTE rojekt munkacím alatt..

A projektet egy nemzetközi konzorcium valósítja meg, amelynek résztvevői Németországból – a recan GmbH; Ausztriából – a Brantner Walter GmbH; és a BLUEWATERS; valamint Magyarországról – a Budapesti Corvinus Egyetem, a Kecskeméti Regionális Képző Központ, a VASI TÁLENTUM Bt., a Radioökológiai Tisztaságért Társadalmi Szervezet, az ÉAI Magyarország Kht., és Tiszavasvári Város Polgármesteri Hivatala és a PÁZS Bt. A projektpartnerek az oktatási, a szaktanácsadási és a magánvállalkozói szektort képviselik.

A WASTE projektet a Leonardo da Vinci Innovációs transzfer projektek közösségi programja támogatja. [6]

3. A PROJEKT RÖVID ÖSSZEFOGLALÓJA

A szilárdhulladékok gyűjtésének és újrahasznosításának területein jelentős lehetőségek rejlenek, ezért a gazdasági növekedés szempontjából stratégiai jelentőségűek. Közép-Kelet

Európa és Dél-Kelet Európa országaiban, fontos értékláncot képeznek, számos KKV-t és egyéni hulladékgyűjtőt kapcsolva össze. [2]

Projekt misszió: a hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetben lévő roma kisebbséghez tartozó csoportok számára lehetővé tenni, hogy hulladékgazdálkodással, hulladékfeldolgozással foglalkozó vállalkozást indíthassanak, részt vegyenek ilyen vállalkozás működésében, illetve eddig végzett esetlegesen illegális tevékenységüket legalizálhassák.

Kiemelten fontos része a projektnek, hogy a hulladékgazdálkodás és környezetvédelem témájában indított speciális felnőttoktatás növelheti a hulladékgyűjtés és újrahasznosítás hatékonyságát, különösen a használt fém ivódobozok (Used Beverage Cans - UCB) esetében. Az oktatás eredményeként várhatóan újonnan megjelenő kis- és középvállalkozások idővel hulladékmezők és a hulladékörlők megjelenését is generálhatják majd.

A **projekt célja** tananyagok kidolgozása – olyan oktatók/trénerek részére, akik már jelen vannak a munkaerőpiacon.

Az „Oktatók oktatása” tréningek tananyagának alapját a BLUEWATERS, a recan GmbH és a Brantner Walter cégek azon multidiszciplináris tapasztalata képezi, amelyet az elmúlt két évben, a Nyugat-balkáni országokban megvalósított hulladékgazdálkodási oktatóprogram realizálása során szereztek [4, 5]. A magyar partnerekkel a már meglévő tananyagokat a magyar szükségleteknek megfelelően adaptálják majd, szem előtt tartva a munka világába integrálandó hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, mindenekelőtt romák szociális problémáit.

A projekt a Magyarország területén megrendezendő innovatív tréningek („Az oktató oktatása” – „Train the Trainers” segítségével) a következő csoportokat célozza meg:

- Közhasznú társaságok dogozóit.
- Hulladékgazdálkodás és környezetvédelem területén működő kis- és középvállalkozások alkalmazottait.
- Oktatással és hulladékgazdálkodással foglalkozó tanácsadó cégek dolgozóit.
- Egyéni vállalkozókat.
- A romák oktatására szakosodott szakembereket és
- Egyéni érdeklődőket.

Az „Oktató oktatása” tréning résztvevőinek többsége a későbbiekben olyan érdekelt roma személyek képzőivé válnak majd, akik korábban már foglalkoztak hulladék-újrahasznosítással, azonban nem rendelkeztek az újrafeldolgozáshoz szükséges elméleti ismeretanyaggal vagy gyakorlati tapasztalattal.

A másodlagos célcsoportot a roma lakosság valamint más, perifériára szorult társadalmi rétegekből kikerülő érdeklődők jelentenék, akik érdekeltek a hulladékgyűjtésben, de különösen a használt ivódobozok (UCB) hasznosításban valamint új vállalkozások indításában, melynek célja az üzletág legitimálása, és így módon a foglalkoztatott személyek munkaerő-piacra történő bevonása.

A tananyag innovativitását a multidiszciplináris megközelítés jelenti, és négy tematikus egységre oszlik:

- Környezeti, működési és szociális fenntarthatóság az újrahasznosítási ágazatban.
- Hulladékgazdálkodási rendszerek és hulladékhasznosítás.
- Üzleti lehetőségek és vállalkozás az újrahasznosítási iparban.
- Oktatásmódszertan.

A várható eredmények részben anyagi természetűek (Képzési terv és tananyag az oktatók számára a képzések zavartalan menetének biztosításához), részben nem anyagi természetűek, mint pl. a környezet-tudatosság erősödése, a humán erőforrás fejlesztése, a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok esélyeinek növekedése.

A projekt eredményeinek várható felhasználói: az egyéni hulladékgyűjtők, KKV-k alkalmazottai / hulladékudvarok és a nagy hulladékmalmok – valamint a romák és más hátrányos helyzetű társadalmi csoportok tagjai.

4. A HELYZETLEÍRÁS ÉS SZÜKSÉGLETELEMZÉS

A projekt munkatervében első lépésként a magyarországi helyzet felmérése szerepelt. A feladatot 2009. február – március időszakban realizálták a résztvevők, a következők szerint:

- A projekt céljainak megfelelően a kérdőíves felméréssel vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szervezeteket, oktatás-képzési szervezeteket, vállalkozásokat, önkormányzatokat, kisebbségi és roma kisebbséggel foglalkozó szervezeteket kerestünk meg.
- A partnerek által összeállított listák alapján 124 címre juttattuk el a kérdőívet.

- A munka hatékonysága érdekében kombinált módszert alkalmaztunk, amely szerint a könnyen elérhető szervezeteknél a személyes megkeresést, a kérdőív közös kitöltését alkalmaztuk, míg a földrajzilag távol esőknél az elektronikus és/vagy telefonos interjút alkalmaztuk.

Bár a 27,4%-os válaszadási arány (34 kérdőív), nemzetközi összehasonlításban jó eredménynek számít, megállapítható, hogy a projektet megvalósító partnerek által már korábban is ismert címzettek többsége is csak többszöri telefonos rákérdezésre töltötte ki és küldte vissza a kérdőívet, vagy indokolta meg, hogy miért nem tölti ki azt.

A bizalmatlanság és a félelem mellett a nem megfelelő infrastrukturális ellátottság, valamint az emberi erőforrás hiánya is döntően befolyásolta a közreműködő-készség alacsony szintjét.

A kisebbségi önkormányzatoknál kevés szervezet rendelkezik számítógéppel, internetes elérhetőséggel, technikai felszereltséggel. A megadott telefonszámok ellenére, a humán erőforrás hiánya miatt csak esetlegesen érhetőek el. Több esetben visszajelzés is érkezett, hogy csak egy fő látja el az adott szervezet képviselőjét és ő végez minden munkát, kapacitása teljesen le van kötve.

Bár számítottunk ilyen típusú reakcióra, tekintettel a Magyarországon tapasztalható társadalmi feszültségekre és nem optimális biztonsági helyzetre, azzal is szembesülnünk kellett, hogy megkeresett szervezetek egy része csak formailag létezik, és legfeljebb néhány ember kisebb-nagyobb aktivitását takarja a szervezet.

A megválaszolt kérdőívek ágazat szerinti megoszlása az 1. táblázatban látható.

A visszaérkezett kérdőívek tevékenység szerinti megoszlása

1. táblázat

Tevékenység	Válaszadók száma (db)	Válaszadók aránya (%)
Gazdálkodó szervezet	11	26,83
Oktatási intézmény	9	21,95
Civil szervezet	9	21,95
Roma kérdéssel foglalkozó szervezet	5	12,19
Önkormányzat szervezete	5	12,19
Önkormányzat (CKÖ)	2	4,89

Mivel a válaszadó szervezetek közül többen nem csak egy csoportba sorolták magukat, ebből adódóan a csoportba sorolásnál 41 értékelhető válasz érkezett.

A visszaküldési arány a gazdálkodó szervezeteknél a legnagyobb, mivel ezek a válaszadók keresik az üzleti lehetőséget. A projektet potenciális vállalkozásbővítésnek tekintik, s viszonylagos aktivitásuk is ennek tudható be.

Az oktatási intézmények, hasonlóan a gazdálkodó szervezetekhez, üzleti tevékenység lehetőségét látják a projektben. Magasnak mondható részarányuk tükrözi, hogy minden új lehetőséget értékelnek, szeretnék a meglévő oktatási kapacitásaikat kihasználni.

Az oktatási intézményekkel megegyező részarányú civil szervezetek többsége szintén oktatás, képzés, tanácsadás szakterületen dolgozik, így rájuk is vonatkoztatható a projektben rejlő üzleti lehetőség keresése.

Az önkormányzati szervezetek (5) visszajelzése az illető önkormányzat szociális érzékenységének bizonyítéka. Az adott település lakossági összetétele meghatározza az önkormányzati szervezetek foglalkoztatással kapcsolatos feladatait.

A végső célcsoportnak tekinthető roma kisebbséggel foglalkozó szervezetek (5) és a kisebbségi önkormányzatok (2) száma a program célját tekintve nem kielégítő. A kiemelt célcsoportként kezelt roma kisebbség érdekképviselési, illetve önkormányzati szerveinél felvetődött az elmúlt időszakban kialakult politikai – társadalmi helyzet is, mint akadályozó tényező. Az adatvédelmi előírások betartása, valamint a névtelenség biztosítása ellenére is sok esetben erős félelem mutatkozott.

A válaszadók közül hatályos besorolások alapján mikro- és kisvállalkozásnak minősül 4-4 válaszadó, míg a fennmaradó válaszadók nagyság alapján a közép- és nagyvállalkozásnak számítanak.

A program felhívására a legnagyobb aktivitást a mikro-és kisvállalkozások mutatták. Ezek a vállalkozások rugalmasságukat kihasználva jobban tudnak alkalmazkodni a programban való részvétel feltételeihez, emellett üzleti lehetőséget is látnak a nehéz gazdasági helyzetben.

A legtöbb válaszadó (16) jelentős hulladékgyűjtési és szervezési tapasztalattal rendelkezik, de magas az oktatással (13), és hulladék-kereskedelemmel foglalkozó cégek (6) száma is. Sajnos

a megkérdezetteknek semmilyen tapasztalatuk nincs a hulladékok újrahasznosítása és feldolgozása területén.

Egyéb tevékenységként egy válaszadó megjelölte a hulladékok ártalmatlanítást.

A hulladékgyűjtés megszervezése és a begyűjtés, mint gyakorlati tevékenységek szerepelnek a válaszadók nagy részénél. A gazdálkodó szervezetek valamint az önkormányzati szervezetek foglalkoznak főként ezekkel a tevékenységekkel. Ide tartozik az önkormányzatok kötelező feladatkörébe tartozó kommunális hulladékgyűjtés, amelyet általában gazdasági társaságaikon keresztül végeznek.

A hulladék-feldolgozás területén mutatkozó tapasztalat hiánya jól mutatja, hogy Magyarországon a hulladék-feldolgozás mértéke még nem érte el az európai színvonalat.

4.1 A FOGADÓKÉSZSÉG

A fogadókészség felmérése két irányból történt, annak megfelelően, hogy a projekt missziója és célja az érdekeltek két különböző csoportját célozza.

Vizsgáltuk a válaszadó szervezetek együttműködő készségét arra, hogy munkatársaik oktatóként (részvétel oktatóként) vegyenek részt a programban, de azt is, hogy közül melyek lennének érdekeltek munkatársaik továbbképzésére a hulladékgazdálkodás területén (részvétel oktatóként).

A kérdőívet visszaküldő oktatási és civil szervezetek nyitottak a programban való részvételre. Oktatóként 16 szervezet érdekelt a projektben, ami a megkérdezett szervezetek közel felét jelenti. Ezeknek a szervezeteknek az oktatási tapasztalatai nagyon is segíthetik a projekt sikeres végrehajtását.

Oktatottként célcsoportot jelenthet a válaszadók közül 19, ami azt jelenti, hogy voltak olyan szervezetek, amelyek először is a trénerképzésben, majd pedig a megfelelő képesítés és tudás birtokában a másodlagos célcsoport felé irányuló, oktatómunkában érdekeltek. Ebben a csoportban nem csak a roma kérdéssel foglalkozó szervezetek, gazdálkodó szervezetek és civil szervezetek szerepelnek, hanem az oktatási intézmények részéről is érkezett pozitív visszajelzés.

Megállapítható tehát, hogy a program által nyújtandó ismeretek, valamint a megszerzett tudás átadása felkeltette a célcsoportok érdeklődését. A program keretében megszerezhető tudás üzleti alapokon is továbbadható, ami motivációt jelenthet a résztvevők számára.

4.2 TAPASZTALATOK

Felmértük azt is, hogy a válaszadó szervezetek milyen tapasztalatokkal rendelkeznek a projektben érintett területeken.

A 34 megkérdezettből 21-nek van már hulladékgazdálkodással kapcsolatos oktatási tapasztalata. A legtöbb válaszadó munkatársai részére szervezett szakmai továbbképzést (6), míg 3 válaszadó ismeretterjesztő céllal szervezett oktatást a munkatársak részére.

Más szervezetek számára szakmai továbbképzést 4, míg ismeretterjesztő oktatást 5 válaszadó szervezett.

Célirányosan oktatói, nevelői munkát végzők részére, valamint célirányosan roma foglalkoztatási programban oktatást 4-4 válaszadó szervezett.

A jellemzően alkalmazott oktatási módszer az előadás volt, majd a számonkéréssel és vizsgával záródó elméleti és gyakorlati tanfolyam, és csak elvétve az üzemlátogatás és konferencia.

Az oktatási tapasztalattal rendelkező válaszadók felének már van tapasztalata a hátrányos helyzetű népcsoportok képzése, oktatása területén. Potenciális képző partnerként történő bevonásuk sikeres, hatékony feladat teljesítést jelenthet.

4.2.1 Oktatási tapasztalattal rendelkezők tapasztalatai, igényei

Az oktatók tapasztalatainak felmérésére és számszerűsítésére egy ötfokozatú skálát használtunk, amelyen az 1-es a nem kielégítő, az 5-ös osztályzat a kiváló szintet, értéket jelentette. A kapott válaszok átlaga a 2. táblázatban látható.

Megállapítható, hogy az oktatási módszereket és a felhasznált ismertető anyagot az oktatók jónak találták. Ezt követi a tananyag befogadása és az oktatás ütemezése. A hallgatók érdeklődése és az oktatás során kifejtett aktivitást a válaszadók közepesnek értékelték, de közepesnek értékelték az oktatás időtartamát is.

Az oktatók véleménye

2. táblázat

Jellemző	Értékelés
A hallgatók érdeklődése	3,5 (közepes)
A tananyag befogadása	3,8 (jó)
Az oktatás időtartama	3,4 (közepes)
Az oktatás ütemezése	3,8 (jó)
Az oktatás módszerének megfelelősége	3,9 (jó)
Az oktatás során kifejtet aktivitás	3,3 (közepes)
A felhasznált ismertető anyag	3,9 (jó)

Az oktatók által megfogalmazott megjegyzések, vélemények és meglátások nyomán összegezhető, hogy:

- az oktatás időbeli ütemezésnél figyelembe kell venni az oktatottak jellemzőit. Munkanélküli oktatottak esetében megvalósítható és javasolt is az intenzív, napi 8 órás oktatás, míg munkaviszonyban lévő személyek esetében a délutáni vagy hétvégi intenzív oktatás az lehetséges megoldás.
- a szakmai gyakorlati képzés folyamán sokkal jobban összhangba kellene hozni a hulladékgazdálkodás szakmát érintő elméleti és gyakorlati ismeretanyagát és elsajátítási módszereiket.
- bátrabban kellene alkalmazni a felnőttképzési oktatási módszereket, ami a hallgatókkal való aktív és intenzív kapcsolattartást, interaktivitást, team-munkát és

mindenekelőtt az élménypedagógia és a projektpedagógia eszközeinek alkalmazását jelenti.

4.2.2 Oktatottként tapasztalatot szerzett válaszadók észrevételei, igényei

A hulladékgazdálkodással kapcsolatos oktatásban 10 intézmény munkatársai vettek részt. Ezek jellemzően alkalmazottak, középvezetők és felsővezetők voltak, ami arra utal, hogy az oktatottak ismeretei, képzettsége, munkatapasztalata, de akár érdeklődési köre és attitűdjei igen eltérőek lehetnek.

Akik részt vettek az oktatásban azok is jellemzően az előadást említették, mint oktatási módszert, amit az elméleti és a gyakorlati tanfolyamok követnek. Jellemző viszont, hogy a konferenciákon való részvétel itt szignifikánsan gyakoribb, mint a szervezésben. A tanfolyamszervezők csak 1 esetben használták a konferenciát, mint módszert, az oktatottak viszont 4 esetben említik meg a konferenciát mint olyan helyet ahol részt vettek továbbképzésen.

Az oktatottak tapasztalataikat szintén egy ötfokozatú skálán mértük fel, ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös pedig a legjobb értéket jelentette. A kapott válaszok átlaga a 3. táblázatban látható.

A kapott eredmények azt mutatják, hogy az oktatás helyszíne és a helyszín színvonala kiemelkedő jelentőségű az oktatásban résztvevők számára, és ezeket a jellemzőket magasra is értékeli. Jóra értékelték a válaszadók a tananyag minőségét, az oktatás időtartamát és

időpontját valamint az alkalmazott módszereket, és közepesre a tananyag terjedelmét, akárcsak a megszerzett ismeretek hasznosíthatóságát és gyakorlati felhasználását.

Az oktatásban részesültek véleménye

3. táblázat

Jellemző	Értékelés
Oktatás időpontja	3,6 (jó)
Tananyag terjedelme	3,5 (közepes)
Tananyag minősége	3,8 (jó)
Oktatás időtartama	3,7 (jó)
Oktatás helyszínének kiválasztása	4,1 (jó)
Oktatás helyszínének színvonala	4,3 (jó)
Alkalmazott módszerek	3,7 (jó)
Megszerzett ismeretek hasznosíthatósága	3,5 (közepes)
Megszerzett ismeretek gyakorlati felhasználása	3,5 (közepes)

A tananyaghoz kapcsolódó megjegyzések a következőkben foglalhatók össze:

- Túl rövid a szakmai képzések időtartama, és ezen belül is kevés a szakmai gyakorlati ismeret.
- Az ismeretterjesztő képzési modulok kedveltek, bár általános vélemény az, hogy a kapott ismeretek szakmailag nem hasznosíthatók.
- Az oktatás során, konkrét, hasznosítható, gyakorlati ismeret átadására lenne szükség.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az oktatók jól felkészültek, előadásmódjuk és az oktatási segédeszközök használata is megfelelő, de az oktatói empátia néha hiányzik, viszont a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos programok esetén ez a készség kiemelt fontosságú.

5. A TANANYAG

A szükségletelemzés eredményeivel szembesülve megállapítható, hogy a konzorcium tagjainak a legkevesebb gondot a tanfolyamok megtartásának helye fogja jelenteni. Az oktatottak ugyan magasra értékelték a tanfolyamok megtartásának helyét, viszont, a konzorciumi tagok jelentős része oktatási tevékenységet is folytat, az oktatási helyszínek és az egyéb oktatási infrastruktúra biztosítása nem fog különösebb gondot jelenteni. A pályázatban kiképezni tervezett 80-128 tréner (8 csoportban 10-16 fő) számára a modern oktatási módszerek elsajátítását lehetővé tevő oktatási infrastruktúra és a kulturált oktatási körülmények biztosítása nem ütközik akadályba.

Összetettebb a helyzet akkor, amikor a tananyaghoz kapcsolódó feladatokról van szó. Az ICT által összeállított tananyag, mint kiinduló pont nagyon hasznosnak bizonyult, a magyarországi tanfolyamok curriculumjainak összeállításához. Az igényfelmérés és szükségletelemzés során szerzett információk alapján azonban a konzorcium tagjai olyan álláspontra helyezkedtek, hogy annak egyes elemeit jelentősen át kell dolgozni, hogy az ismeretek megfelelően hasznosulhassanak.

A konzorcium tagjai a tananyag adaptálása során külön figyelmet fordítanak a célcsoport tanulási folyamatának teljes és részletes leírására. A másodlagos célcsoport, valamint a képzési tematika sajátosságainak ismeretében a curriculum fontos elemét képező társadalmi igényekből levezetett nevelési és képzési célkitűzéseket minden egyes modulra külön határozzák meg. A modulok tartalmazzák a tananyag szerkezetét, a tanulási célokat és a követelményeket, a tanításra, tanulásra tervezett időt, az értékelések mikéntjét valamint a tananyag átadásához és elsajátításához szükséges módszereket is. (9)

A terveknek megfelelően a curriculum négy nagy tematikus egységre, modulra oszlik.

- Környezeti, működési és szociális fenntarthatóság az újrahasznosítási ágazatban.
- Hulladékgazdálkodási rendszerek és hulladékhasznosítás.
- Üzleti lehetőségek és vállalkozás az újrahasznosítási iparban.
- Oktatásmódszertan.

Az első modulban a hulladékgazdálkodás fenntarthatóságának különféle szempontjaival ismerkednek meg a trénerek. Ez a modul esősorban a magyar jogi háttér feltárását követeli meg, azoknak a törvényeknek, rendeleteknek, szabályzatoknak a feltérképezését, amelyek a környezetgazdálkodással kapcsolatosak. Ugyanakkor a rendszer szocio - kulturális és politikai fenntarthatóságának ismertetése is ebben a modulban történik.

A második modul a hulladékgazdálkodási és újrahasznosítási tevékenységgel kapcsolatos konkrét feladatok megismerését tartalmazza, a projekt irányultságának megfelelően elsősorban az alumíniumból készült italos dobozokra összpontosítva a gyűjtési, technikai-technológiai, szervezési ismereteket. A modul adaptálása elsősorban magyarországi

esettanulmányok kidolgozását követeli meg, hogy elemzésük, feldolgozásuk során a célcsoportok a lehetséges problémák elemzését és megoldását gyakorolhassák.

A legnagyobb átalakítások a tervezett tananyagban a 3. és a 4. modulban szükségesek. A harmadik modulban az üzleti tevékenység gazdasági és jogi háttérével való megismerkedés az elsődleges feladat. Az elvárások megfogalmazásakor említett gyakorlati hasznosíthatóság, hasznosság mindenekelőtt erre a modulrészre vonatkozik, ha a másodlagos célcsoport sajátosságait tartjuk szem előtt. A modulban ezért szinte azonos súlyt kell, hogy kapjon a másodlagos célcsoport számára továbbítandó jogi és gazdasági ismeretanyag, és az a módszertár, amellyel ez az átvitel, a befogadás a leghatékonyabb, hogy a későbbiekben a másodlagos célcsoport az itt szerzett ismereteket praktikusán is használni tudja vállalkozóként vagy alkalmazottként, ahogy szüksége lesz rá.

A negyedik, oktatás-módszertani modul feladata, hogy segítségével a másodlagos célcsoport majdani oktatói elsajátítsák azokat az oktatási technikákat, amelyekkel a hátrányos helyzetű másodlagos célcsoport oktatásának hatékonyságát növelni lehet. Mivel az ICT tananyagából ez a modul teljes egészében hiányzik, a konzorciumnak valójában nem adaptációs, hanem fejlesztési feladata van.

A modulban szerepet kap még a nyomon - követés, az értékelés is, mert a másodlagos célcsoportból kikerülő hallgatók más értékelés-érzettel, sikerigénnyel és feladatmegoldó készséggel rendelkeznek, mint a rendszeresen iskolába járó hallgatók.

A tananyag adaptációja, és a tréningek során jelentős figyelmet kell szentelni az oktatók azon készségeinek fejlesztésére, amelyekkel a másodlagos célcsoport számára érthetővé, befogadhatóvá, tanulhatóvá teszik a nekik szánt ismereteket.

A program távlati céljainak megvalósítása, a roma lakosság érdekelt és érdeklődő részének képzése csak akkor biztosított, ha a tréner kiválasztása során érvényesül az a kiválasztási elv, hogy a képzésben olyan a környezetvédelemben, hulladékgazdálkodásban jártas szakemberek vegyenek elsősorban részt, akik a projekt céljaival egyetértenek, azokat ismeretterjesztés szintjén továbbadják, és a projektben a későbbiekben oktatói feladatokat vállalnak a halmozottan hátrányos helyzetűek, a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetűek vagy kisebbséghez tartozók célcsoportjaiban. Kifejezett előnyt jelent a válogatásnál, ha a tréner már dolgozott a roma oktatásban, és ismerik azokat a problémákat és nehézségeket, amelyek előfordulnak az oktatás során, de képesek kezelni és megoldani is őket.

A jövőbeli tréner oktatásához felsőfokú végzettséggel, tanári szakképzettséggel és minimum 3 éves tapasztalattal rendelkező oktatókra van szükség, akik az egyes modulokat realizálni tudják majd. Az oktató munkáját egy képzési adminisztrátor segíti, aki a képzés teljes dokumentálásáért felel. A dokumentálás nem csak a projekt dokumentálása szempontjából fontos, hanem azért is, hogy az eredmények és tapasztalatok birtokában idővel esetleg a képzés beépíthető legyen a hivatalos felnőttoktatásba. A munka zavartalanságát biztosító technikai háttér (számítógépek, kivetítő, interaktív tábla stb.) egy oktatás - technikus biztosítja. A képzési adminisztrátor is és az oktatás - technikus is minimum középfokú végzettséggel rendelkezőn személy kell, hogy legyen, három év szakmai gyakorlattal, és mint

minden emberekkel közvetlen kapcsolatban lévő személynek rugalmasnak és segítőkésznek kell lenniük.

Természetesen, a pályázat készítésekor a konzorciumi tagok kiválasztása során e személyi követelményeket is szem előtt tartottuk, így nyilvánvaló, hogy a partnerek döntő többsége rendelkezik a tanfolyamok realizálásához szükséges emberi erőforrással, technikai és egyéb feltételekkel.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

A WASTE projekt célja, a jelentős számú oktató, majd pedig társadalmi perifériára szorult ember bevonása az oktatási folyamatba reális, és a tervezett módszerekkel és eljárásokkal elérhetőnek látszik.

Az oktatás révén munkalehetőségek jöhetnek létre, mind az oktatók, mind pedig az oktatottak számára.

A megszerzett oktatásszervezési, oktatási és hulladékgazdálkodási tapasztalatok más, hasonló gazdasági, környezeti és társadalmi helyzetben lévő országok számára is hasznosíthatók lehetnek. Ezért a projektpartnerek és a projekt megvalósításában résztvevők multiplikátorként is szerepelhetnek.

7. IRODALOM

1. ***** (2006): The New Hungary Development Plan 2007-2013 – Employment and Growth (2006). The Government of the Republic of Hungary
2. *** (2002): National Waste Management Plan for 2003-2008. The Government of the Republic of Hungary
3. Kállai Ernő (2005): Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. MTA Etnikai-nemzetiségi Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó Kör, Budapest
4. *** (2006): Guidelines – Swedish Assistance to the Roma Population in the Western Balkans. SIDA Department for Europe, Division for South Eastern Europe.
5. recan GmbH (2007): UCB Supply Network Development – Market Study
6. www.tka.hu
7. Kardos Dávid (2007): Egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség az európai és magyar jogban. In. Kósáné Kovács Magda és Pető Andrea (szerk.): Mérleg. Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok Magyarországon 2007-ben. Napvilág Kiadó, Tánácsics M. Alapítvány
8. European Commission (2004): The Situation of Roma in an Enlarged European Union
9. Fóris-Ferenczi Rita (2005): A tervezéstől az értékelésig Tanterv- és értékelésméлет. Kolozsvár

**A TURIZMUS TERMÉSZETFÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A
BALATONNÁL
DIE NATURGEOGRAPHISCHE GEGEBENHEITEN DES TOURISMUS
BEI DEM BALATON**

Dr. Lőke Zsuzsanna PhD

egyetemi adjunktus

Pannon Egyetem Georgikon Kar, Nyugat-Balatoni Társadalomtudományi Kutatócsoport

H-8360 Keszthely, Deák F. utca 16. Tel.: 06/83/545-004 Fax: 06/83/545-143 E-mail:

loke@georgikon.hu

A TURIZMUS TERMÉSZETFÖLDRAJZI ADOTTSÁGAI A BALATONNÁL

DIE NATURGEOGRAPHISCHE GEGEBENHEITEN DES TOURISMUS BEI DEM BALATON

Kulcsszavak: turizmusföldrajz, természeti erőforrások, klimatikus adottságok, szezon, vízisportok

Kivonat:

Jelen tanulmányban a balatoni turizmus természeti erőforrásait vesszük számba, különös tekintettel a klimatikus adottságokra a KSH, korábbi tanulmányok és az OMSZ hivatalos kiadványaira támaszkodva. A Balaton, Magyarország legnagyobb tava (589km²) három éghajlati zóna (a kontinentális, az óceáni és a mediterrán) ütközőpontján helyezkedik el. Ennek eredményeként a tó időjárása meglehetősen változékony. Siófok és Keszthely meteorológiai adataira támaszkodva vizsgáltuk a nyári szezon meteorológiai értelemben vett hosszát és annak a turizmusra gyakorolt hatását.

Európa más tavaihoz képest kedvezőek a Balaton adottságai, sekély volta miatt vize gyorsan felmelegszik, és a vízi - sportok, a hagyományos értelemben vett fürdőzés számára (májustól-szeptemberig) 5 hónapos szezont biztosít. A főszezon jelenlegi 2 hónapos, de egyes szerzők szerinti mindössze 6 hetes időtartamával szemben jelentős kontrasztban áll a tó kedvező de nem kellőképpen kiaknázott klimatikus adottsága. A fő tevékenységet, a fürdőturizmust legjobb esetben is 5 hónapra lehet kinyújtani. Ugyanakkor a szezon további hosszabbításakor a meteorológiai adottságok tükrében a turizmus más ágaira kell alapozni, mint a lovas turizmus, a túrázás, biciklizés vagy a borturizmus, illetve a szezonálismentes egészségturizmus. A tó környékének sajátos mikroklímája és tiszta levegője révén a turisztikai desztinációválasztás egész évben lehetséges. Ha egész évi turizmusban gondolkodunk, tudatos fejlesztésre van szükség, melynél figyelembe kell venni olyan desztinációk tapasztalatait, amelyek ezt a problémát sikeresen túlhaladták.

Schlüsselwörter: Tourismusgeographie, natürliche Gegebenheiten, klimatischen Gegebenheiten, Saison, Wassersports

Auszug:

In dieser Studie die naturgeographische Gegebenheiten Tourismus bei der Balaton dargelegt werden mit Rücksicht auf der klimatischen Verhältnissen der gegend, auf Grund von Daten des Meteorologischen Dienstes (OMSZ) und des Staatlichen Statistischen Amtes (KSH) sowie auf Grund von früheren Studien.

Der Balaton, Ungarns größter See (589 km²) liegt am Treffpunkt von drei klimatischen Zonen (die kontinentalen, die ozeanischen und mediterranen Zonen). Demnach die Witterung des

Sees ist ziemlich veränderlich. Wir haben also die Dauer der Sommersaison in meteorologischen Hinsicht studiert, sowie deren Effekt auf dem Tourismus.

Im Verhältnis zu anderen europäischen Seen, sind die Gegebenheiten des Balatons günstig: das flache Wasser erwärmt sich schnell, so ermöglicht eine fünfmonatige Saison (von Mai bis September) für Wassersports und für die traditionelle Bäderei. Die gegenwärtige nur zweimonatige Saison (nach einige Autoren sogar nur 6 Woche lang) steht in wesentlichen Kontrast zu der günstigen, aber nicht richtig ausgenutzten klimatischen Gegebenheiten des Sees. Die Haupttätigkeit, d.h. Badetourismus kann auch in besten fall nur zu 5 Monaten verlängert werden. Zur gleichen Zeit kann die Saison mit anderen Zweigen des Tourismus verlängert werden, wie Pferdetourismus, Touren, Radfahren, Weintourismus, wofür die meteorologischen Verhältnisse günstig sind, oder durch die saisonalitätsfreie Gesundheitstourismus. Die eigenartige Mikroklima und reine Luft um der See ermöglicht eine ganzjährige touristische Destinationsauswahl. Wenn wir ganzjährige Tourismus ausbilden wollen, ist eine zielbewusste Entwicklung nötig, wo man Erfahrungen von solche Destinationen in Betracht nimmt, wo ähnliche Probleme schon früher erfolgreich gelöst wurden.

BEVEZETÉS

A Balaton kiváló adottságokkal rendelkezik, mégis gyakran halljuk, hogy csak 4-6 hét a szezon (Edvy, 2007). A kereslet megoszlását számos tényező befolyásolja: egyrészt a földrajzi adottságokhoz kapcsolódó jellemzők, mint az éghajlati viszonyok – összhangban a látogatók időjárési preferenciáival – és ebből adódóan a régió nyári üdülőhelyi imázsa, másrészt szocio-kulturális tényezők, mint a megszokás, az iskolai szünet és a vállalati szabadságok időzítése, valamint a szolgáltatások jelentős részének klasszikus 22-es csapdája helyzetet eredményező szezonális nyitva tartása (Rátz, 2006), leggyakrabban a bűnösnek mégis az időjárás van kikiáltva.

Turizmuselméleti megközelítésben a Balaton elsődlegesen az üdülturizmus színtere, azonban a táj adottságai lehetővé teszik, hogy számos más turisztikai termék fejlesztésére is sor kerülhessen (Puczkó L. – Rátz T. 1998). A Balaton természeti vonzerői és az arra épülő infrastruktúra már most is alkalmat biztosítanak a passzív vízparti tevékenységeken túlmutató időtöltésre (Michalkó – Vízi, 2006), mint a kerékpározás, az ökoturizmus, vízi sportok és nem utolsósorban az esős napokon is népszerű borturizmus.

A tónál a legjellemzőbb vízparti tevékenységek a napozás, a fürdés, a sétálás, a kerékpározás, a horgászat, a vízi csoportos játékok, a bulizás és a különféle vízi sportok (M.Á.S.T., 2006). A Magyar Turizmus ZRt. megbízásából készített kutatás (M.Á.S.T., 2006) fókuszcsoportos vizsgálata szerint a Balatonhoz döntően a nyarat kapcsolják. Tavasszal a csodálatos nyugalmat, ősszel a természeti szépséget és a békességet, télen a korcsolyázást emelték ki, akik nem a nyarat választották. Amikor hónapot kellett választani többségük a többiekkel együtt a július-augusztusra szavazott. Már itt szóba került, hogy augusztus 20-a után „meghal” a Balaton, a szezon tehát csak két hónapig tart.

A szabadidős turizmust, mind időben, mind térben jelentős koncentráció jellemzi, különösen fontos kérdés az éghajlati és időjárási tényezők szerepének vizsgálata a turizmus keresleti és kínálati oldalának alakulásában (Rátz, 2006). A Balaton esetében jelen tanulmányban mi azt vizsgáltuk, hogy a rövid főszezont meghosszabbító kezdeményezések sikeréhez milyen a tó környékének meteorológiai háttere. A klíma fontos befolyásoló, amihez némi szerencse is kell. A jó közérzethez (komfortérzethez) a napsütés, a derült idő és a kellő meleg éppúgy elengedhetetlen, mint a vitorlázóknak mindemellett a szél jelenléte.

ANYAG ÉS MÓDSZER

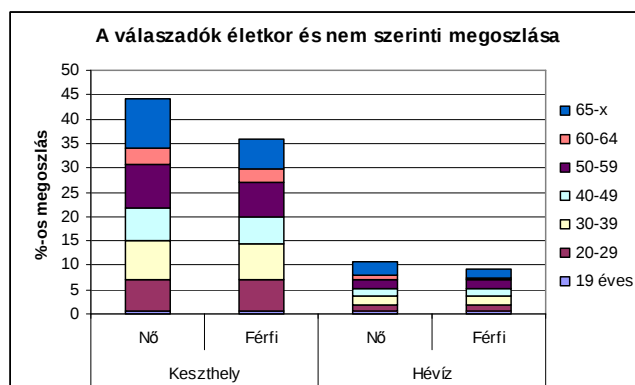
A természetföldrajzi adottságok számbavételéhez a Balatonról széles körben megjelent publikációkra és KSH adatokra támaszkodtunk. A Balaton meteorológiai sajátosságait Siófok és Keszthely meteorológia állomások 1992-1998-as egységes észlelésen alapuló adataira támaszkodva értékeltük. Az időszak kiválasztását az indokolta, hogy ekkor nem csak a siófoki, hanem a Balaton nyugati medencéjét jól reprezentáló keszthelyi meteorológiai állomáson is kiegészült napfénytartam méréssel, felhőborítottság, zivatarok, köd jelenség stb. megfigyelésével a meteorológiai mérés. Ezt követően a keszthelyi állomáson sajnos megszűnt az észlelés és automata rendszerű éghajlatkutató állomássá minősítették azt át, így Keszthelyre vonatkozóan ilyen adatok a későbbiekben nem állnak rendelkezésre. Az Országos Meteorológiai Szolgálat meteorológiai beszámolóinak meteorológiai megfigyelések havi adatait másodelemeztük egyszerű statisztikai mutatók segítségével (átlag, szórás, alsó-, és felső kvartilis, szélső értékek, %-os eltérés). A meteorológiai jellemzők közül vizsgáltuk a havi átlaghőmérsékletet, hőségnapok, nyári napok, fagyos napok, téli napok, zord napok (1. táblázat), derült és borult napok számát, napsütéses órák havi összegét, relatív nedvességet,

csapadék mennyiségét, csapadékos napok számát, illetve zivatar, köd, havazás és hótakaró előfordulását.

1. táblázat: A vizsgált napok meteorológiai jellemzői

Hőségnap	$T_{\max} \geq 30^{\circ}\text{C}$
Nyári nap	$T_{\max} \geq 25^{\circ}\text{C}$
Fagyos nap	$T_{\min} \leq 0^{\circ}\text{C}$
Téli nap	$T_{\max} \leq 0^{\circ}\text{C}$
Zord nap	$T_{\min} \leq -10^{\circ}\text{C}$

Hivatkozunk a primer adatgyűjtéssel 2009-ben Keszthely-Hévíz állandó lakosságának körében végzett elégedettségvizsgálatunk egyik eredményére. A felnőtt lakosság kor és nem szerint 1%-át reprezentáló kérdőíves lekérdezésre 2009. május-júniusában került sor (1. ábra).

1. ábra: A válaszadók kor és nem szerinti megoszlása

A TERMÉSZETFÖLDRAJZI ADOTTSÁGOK SZEREPE A TURIZMUSBAN

A turizmus környezetét alkotó szférák az atmoszféra, a litoszféra, a hidroszféra, a bioszféra (a természetföldrajzi környezet) és a technoszféra, az épített környezet és infrastrukturális háttér. A környezetünkkel szüntelen, dinamikus kölcsönhatásban vagyunk, állandóan alakítjuk mind a makro-, mind a mikrokörnyezetünket, a (megváltoztatott) környezeti tényezők pedig visszahatnak az emberi szervezetre (Dési, 2003).

Az emberek egészségi állapotuk javulása érdekében otthoni környezetüktől időnként merőben eltérő adottságú helyeket keresnek fel. A megszokottól eltérő klíma hatása, hogy a szervezet tartalékerejét mobilizálja, alkalmazkodóképességét növeli.

A természeti környezet fontosságának felismerése megközelítőleg egyidős a turizmusról való teoretikus gondolkodással. A turizmuselmélet által használt természeti környezet magába foglalja az élő és élettelen természet azon elemeit, amelyek közvetve vagy közvetlenül hasznosításra kerülnek, illetve amelyekben a turisztikai tevékenység hatásai kimutathatóak (Michalkó, 2004). Ezen természeti vonzerők és környezet veszélyeztetettségét a XX. századra a tömegturizmus váltotta ki. Miközben a turizmusnak köszönhetően a természetnek a korábbi évtizedek terhelésének sokszorosát kell elviselnie, addig a társadalom mindennapi élete is egyre kizsákmányoltabb környezetben zajlik (Michalkó, 2004). E kedvezőtlen változások felhívták a figyelmet a természeti erőforrások korlátozott rendelkezésre-állására, mely a kedvező adottságú turisztikai desztinációk felértékelődéséhez vezetett.

A BALATON TERMÉSZETI ERŐFORRÁSAI

A TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK JELENTŐSÉGE A BALATONNÁL

A Balatont és környékét mindenekelőtt a természeti (vize, élővilága) és tájértékei emelik ki a tájak sorából. A területet borító őshonos erdők jelentős részének kiirtásával mezőgazdasági tevékenységbe vonták a területet, majd a terület gazdaságosabb turisztikai hasznosítása miatt ez utóbbi is visszaszorult. Egyes napokon közel 1 millió ember tartózkodik a Balatonnál. Közel 10 millió ember látogat el évente a Balatonhoz. Ezért a tó körül koncentrálódnak az idegenforgalom gazdasági szervezetei, hogy a kedvező természeti adottságot kiaknázzák. Telepítő tényező még a Balatonon túl az ásvány-, és gyógyvizek jelenléte. A tópart

szezonális; Hévíz, Zalakaros egészségturizmusa viszont egész éves kihasználtságú, s az érintett nem parti települések a térség meghatározó szereplőivé váltak.

A Balaton természeti adottságai vitathatatlan vonzerejét képviselik a tónak. A mintegy 77km hosszan délnyugat-északkelet irányban elnyúló tó partvidéke rendkívül változatos. A festői táj, a tiszta levegő, a tó selymes édes vize és a napfény együttesen eredményezik a Balaton idegenforgalmi értékét, melyet nem csak az ideérkező turisták, hanem az itt lakók is nagy becsben tartanak.

2009-es primer adatgyűjtésen alapuló Keszthely-Hévíz város elégedettség vizsgálat is megerősíti a térség természeti erőforrásainak jelentőségét. A Pannon Egyetem Georgikon Kar Nyugat-Balaton Társadalomtudományi Kutatócsoport arra a kérdésre, hogy „mit tart a legfontosabbnak lakóhelyén” a keszthelyi lakosok a természeti értékeket: a Balatont és a kedvező klímát emelték ki, mely tehát nem csak a turisták, hanem a helyi lakosok számára is elsődleges érték. Ennek tükrében a keszthelyi lakosok pozitív megítélését tapasztaltuk, amikor arra kérdeztünk, hogy „Ön szerint előnyös lenne-e a térségnek, ha a Hévízi gyógytó felkerülne a világörökség listára?” a Tihanyi Apátsággal és a Káli-medencével együtt. A lakosság számára a világörökség cím több, mint ismertség és a látogatók számának növekedése, ez egyben a természeti értékek védelmének egy biztosítéka is, ezért Hévízre vonatkozóan 81,9%, Keszthely vonatkozásában 61% nagyon előnyösnek tartotta a világörökség listára való felkerülés lehetőségét.

2. ábra: Keszthelyi lakosok véleményének megoszlása arról a kérdésről, hogy „Előnyös lenne-e ha a gyógytó felkerülne a világörökség listára?”

A térség területhasználatát a BKÜ (Balaton Kiemelt Üdülőkörzet 3769 km²) területére vonatkozó statisztikai adatok alapján jellemezve: a legnagyobb vonzerő a víz, a szép táj, az erdők, szőlőültetvények, mely az elmúlt 150 év alatt az ember munkája nyomán átalakult kultúrtáj. Átlagosan 17,5 aranykorona értékűek (közepesnek mondható) a térség szántói. Jelentős agrárpotenciált a minőségi bor képvisel a térségben. Az országos átlagot meghaladja az erdőszültség, a halastavak felszíne, és a nádasok. Az országos átlagtól elmarad a gyümölcs, a szántó művelési ág, de a gyepek az országos átlag körüli. Bár a BKÜ erdőszültsége 25,9%, de a part menti területeknek csak 12%-át borítja, amit levegővédelmi és esztétikai szempontból is növelni kellene (Buday-Sántha, 2007).

2. táblázat: Területhasználat a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben

Művelési ág	Szántó	Erdő	Szőlő	Gyümölcs	Halastó	Nádas	Gyep
Terület [ha]	94666	85435	6000	1674	1740	3032	36285

Forrás: Buday-Sántha (2007) nyomán saját szerkesztés

A turizmus központjai a tóparti települések. Ez alól kivételt azon háttértelepülések élveznek, melyek kedvező adottsággal rendelkeznek például gyógyvizük révén települt az egészségturizmus Hévízre és Zalakarosra. Az aktív pihenésre vágyóknak jó hír, hogy nem csak a Balaton-felvidéki Nemzeti Park természetvédelmi területén, hanem a tópartról induló számtalan túraútvonalon járhatjuk be a vidéket, vagy biciklizhetünk. Múd van a lovaglásra. Az országban a Balaton-felvidéken a legmagasabb az egy négyzetkilóméterre eső lovardák száma. Az egészségmegőrzés terén számos nemzetközi híru gyógyfürdő csábít minden korosztályt egész évben a térségbe. A településeken elszórtan találunk építészeti, kulturális értékeket.

HIDROLÓGIAI ADOTTSÁGOK - MIÉRT A BALATONT VÁLASSZUK?

Korábbi kutatások is azt bizonyítják, hogy a víznek, vízpartnak húzó hatása van a turizmusban. Ösztönösen megérzésünk, hogy a víznek jó hatása van, érdemes a nyaralás helyszínéként vízpartot választani. A Balatonnál a pihentető hatás igen összetett: a táj, a megfoghatatlan színű szürkés-kék víz, a víz csobogása, fényjátéka, az „arany és ezüsthíd” látványa, ha fürdünk benne a tó állandó hullámozása és nem utolsósorban a környező táj együttese erős lelki hatást gyakorolnak. A fáradt szervezetet ezen ingerek sokasága frissíti fel. Igen elmondhatjuk a Balatonnak kifejezetten ingerklímája van.

A nyaralás során sok időt töltünk a szabadban, ha kedvező az időjárás fürdőruhára vetkőzünk, és (remélhetőleg mértékletesen) napfürdőzünk, illetve aktív testmozgással edzük szervezetünket. A tó vízfelszíne a tükröződés révén pedig még intenzívebbé teszi a napsugárzást, ami látens mozgatója a turizmusnak. Elősegíti a szervezet vitaminjainak, enzimeinek képződését, segíti a csonterősödést, D-vitamin szintézist, és nem utolsósorban kedvező pszichés hatása van, mely kedélyállapotunkban nyilvánul meg.

A Balaton vizének hőmérséklete igen kedvező, hiszen sekély mélysége következtében a tó egész mélységében gyorsan felmelegszik. Ha kedvező a tavaszi időjárás, már májusban fürdésre alkalmas lehet, nyár közepén pedig nem ritka a 24-27°C-os vízhőmérséklet sem, mely a kontinens más tavaihoz viszonyítva hosszú akár 5 hónapos fürdési szezont biztosít.

Az édesvízű tó vizének selymes jellegét az 500mg/liter körüli jellemzően kalcium-magnézium hidrogénkarbonátos oldott anyag tartalomnak köszönheti. Az északi oldal hirtelen mélyülő partjával ellentétben a déli oldal sekély vize a kisgyermekes családok számára ideális.

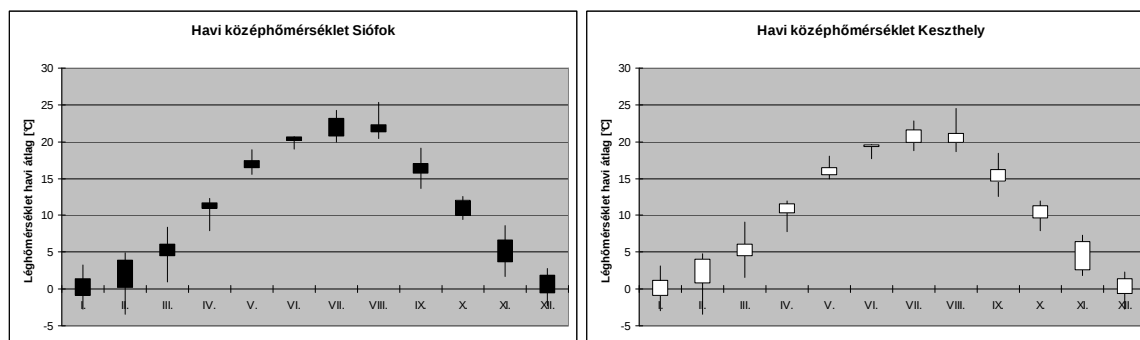
A Bakonyból a tóra leereszkedő szelek útjuk során örvénylő mozgásúvá válnak, mely a Balaton élénk hullámozását eredményezi. A csaknem állandó gyenge hullámozás kedvező ingerhatást vált ki, és mint gyógytényező jön számításba (Tóth, 1974).

A váratlanul érkező balatoni viharok gyakran tragédiát is okoznak, annak ellenére, hogy a tónál - a II. Világháború alatti szünetet leszámítva - 1932 óta működik viharjelző rendszer. Az átlagosan 3,5 méteres mélység miatt az uralkodó észak-északnyugati szél erős akár a 2 métert is elérő hullámozást tud kelteni.

METEOROLÓGIAI SAJÁTOSSÁGOK

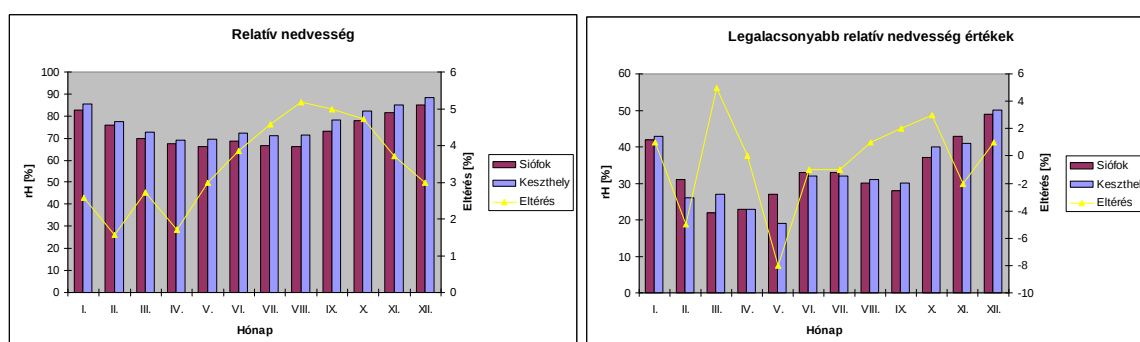
A turista, ha nyaralni jön a legfontosabb számára a kellemes hőmérséklet. Valóban az időjárás elemei közül a hőmérsékletnek van a legnagyobb hatása a turisták tevékenységére. A vízisportok alapvetően mind meleg hőmérséklethez kötöttek, ahhoz pedig, hogy strandolni lehessen, minimum 20°C feletti hőmérséklet szükséges, mivel a nedves-vizes test párolgása 30-szor gyorsabb a szárazénál (Pénzes - Lőrincz, 2005). A Balatonnál május szeptember között ez teljesül, ahogy a strandok nyitva tartása is ehhez igazodik. A legmelegebb hónap az augusztus (22,1°C Siófokon, 20,7°C Keszthelyen).

Más tevékenységhez, aktív sportoláshoz alacsonyabb hőmérséklet kedvezőbb lehet. Ezért fontos, hogy tisztában legyünk vele, hogy az elő- és utószezon a túrázás, biciklizés számára mennyire kedvező. Siófokon már májusban meghaladja az átlaghőmérséklet a 16,9°C-ot, és Keszthelyen is 16,1°C (3-4. ábra). A szeptember átlagosan Keszthelyen 15,4°C, Siófokon 16,3 °C. Bár április, és október hónapok átlaghőmérséklete eléri a 10°C-ot, Siófok esetében ez utóbbi 11,1°C, szerencsére is szükség van hozzá, hogy szabadtéri programunkhoz kellemes időjárás társuljon. Ekkor többnyire a fedett helyszíneket részesítjük előnyben, mert bizony mind Keszthely, mind Siófok hőmérsékleti minimumai között nulla fok alatti érték is előfordul a IV. és X. hónapban. Az évi átlaghőmérséklet Siófokon 11,1, Keszthelyen 10,5°C. A tél enyhe, és több év átlagában a legalacsonyabb értéket képviselő január hónap átlaghőmérséklete is pozitív előjelű.

3-4. ábra: Havi középhőmérséklet alsó és felső kvartilise, illetve szélsőértékei Siófokon

(3.ábra) és Keszthelyen (4.ábra)

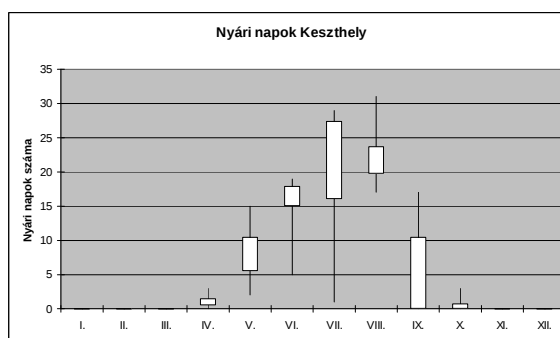
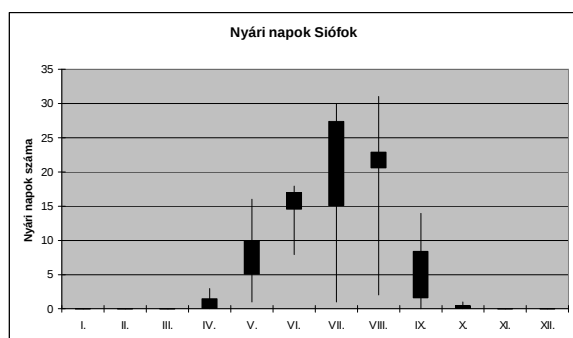
5. ábra: A relatív nedvesség havi alakulása Siófokon és Keszthelyen az eltéréssel

6. ábra: A legalacsonyabb relatív nedvességértékek havi alakulása az eltéréssel

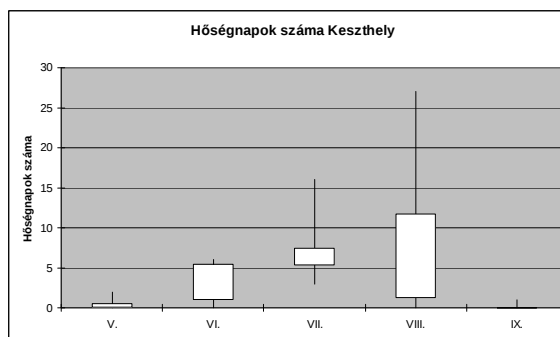
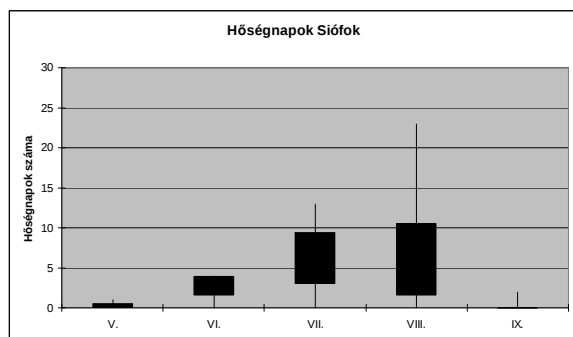
A komfortérzetünkre a hőmérséklet és a levegő nedvességtartalma együttesen gyakorol hatást. A Balatonnak köszönhetően a tóparti sáv levegőjének nedvességtartalma magasabb az országos átlagnál szinte valamennyi évszakban. Siófok relatív nedvesség adatai is ezt tükrözik (73,5%), amit Keszthelyé átlagosan 3%-kal minden hónapban meghalad, így Keszthelyen évi átlagban 76,9% a relatív nedvesség értéke (5. ábra).

A relatív nedvesség legalacsonyabb értékének alakulása ellenben hektikusan változik, a vizsgált 7 év abszolút rekordját Keszthely tartja 1997. május 3-i mindössze 15%-os relatív nedvesség minimum értékkel (6. ábra). A 30%-nál alacsonyabb relatív nedvességtartalmú száraz forrásokat könnyebb elviselni, mint a nedves trópusi meleget, mely a szervezetet jelentős igénybevételnek teszi ki, amikor a víz elpárologtatása gátolt, s akár hőgutát is lehet kapni.

A turisták azonban a veszélyek ellenére a melege vágnak a nyaralás alatt. 25°C-ot meghaladó maximumhőmérsékletű nyári nap átlagosan 74 van Siófokon, és 67,9 Keszthely adatainak átlagában (7-8. ábra). A 30°C-ot meghaladó maximumú hőségnapok száma 17,1 Siófokon, míg 17,6 Keszthelyen (9-10. ábra). Az éven belül jó eséllyel a július-augusztusra tervezett nyaralás során a hónap 2/3-a nyári nap, de júniusban is átlagosan minden második nap maximumhőmérséklete eléri a 25°C-ot. E mellett augusztusban a legnagyobb a valószínűsége, hogy igazi hőségnapnak is részesei lehetünk (Siófokon 7,8, Keszthelyen 8,3), ettől 1,5 nappal marad el a júliusi hőségnapok száma. Keszthelyen mind augusztusban (0,5 nappal), mind júliusban (1 nappal) magasabb a hőségnapok száma, mint Siófokon. A tópart kedvező hatása a tavi és parti szél, mely mérsékli a hőséget és még hőségnapon is elviselhetővé teszi a kánikulát. A tó felől nappal a szárazföld felé áramlik a nedves, hűvösebb levegő, míg éjszaka az áramlás fordított és mérsékli a lehűlést.

7-8. ábra: Nyári napok éven belüli előfordulása Siófokon (7. ábra) és Keszthelyen (8. ábra)

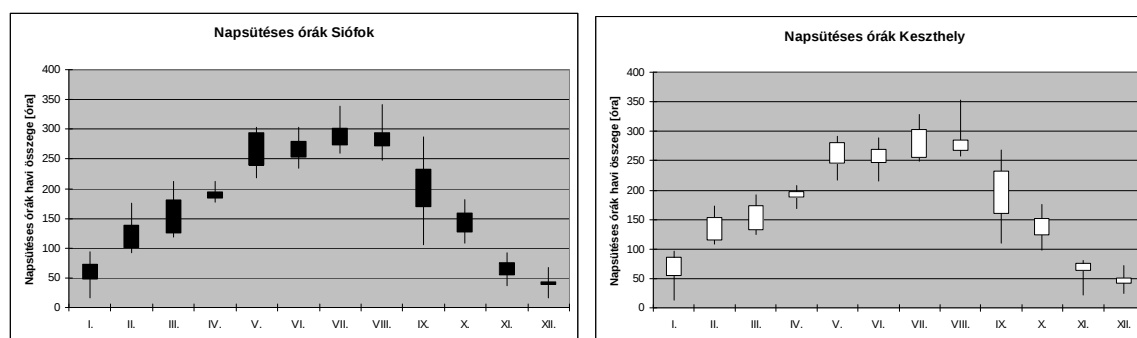
9-10. ábra: Hőségnapok éven belüli előfordulása Siófokon (9. ábra) és Keszthelyen (10. ábra)

A hőmérséklet alakulását a napsütés determinálja. A napsütéses órák száma a Balatonnál közelíti a 2100 órát (a vizsgált évek átlaga Siófokon 2080, Keszthelyen 2073,4 óra), mely

csak kevéssel marad el az ország napfényben leggazdagabb Duna-Tisza közti tájaitól. A tó déli partja és az északi part egy része kiemelten gazdag napsütésben, ami a délies lejtőknek, a vulkanikus hegyeknek és a nyári hónapokban a borult napok kis valószínűségének köszönhetően. A 11 és 12-es ábrán jól látható, hogy májustól-augusztusig jelentős napsugárzásra lehet számítani a Balatonnál, ami a sekély víz gyors felmelegedését és könnyebb mozgásba jövetelét eredményezi. Az így keletkező hullámozás a Balatonnál tartózkodók energiabevételét tovább növeli, hiszen a hullámozó vízfelszín a sugárzás jelentős részét reflektálja, nem csak alacsony napállásnál, hanem a hullámok változó helyzete eredményeként magas napállás esetén is jelentős a visszavert sugárzás hányad egy sima vízfelszínhez képest (Tóth, 1974).

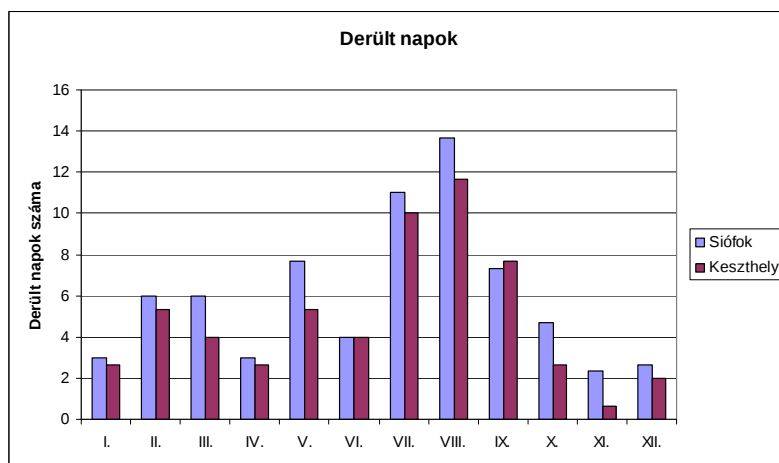
Nem véletlen, hogy fokozott figyelmet kell szentelni az OMSZ napjainkban már nem csak hőségnap, hanem UV-B sugárzás előrejelzésének, mely a fokozott UV-B sugárzás veszélyeire figyelmeztet bennünket a SOTE által kidolgozott 10 fokozatú skála segítségével.

A szeptemberi napsütéses órák száma évről-évre jelentősen ingadozik, ami nyári vénasszonyok nyarát és hirtelen őszi beköszöntét is magában rejt. A szeszélyes szeptemberrel szemben áprilisban nagyon kiegyenlítettten közel 200óra az átlagos napsütéses órák száma. A legmagasabb a napsütéses órák száma július és augusztus hónapban: Siófokon 292 és 285, Keszthelyen átlagosan 285-284óra.

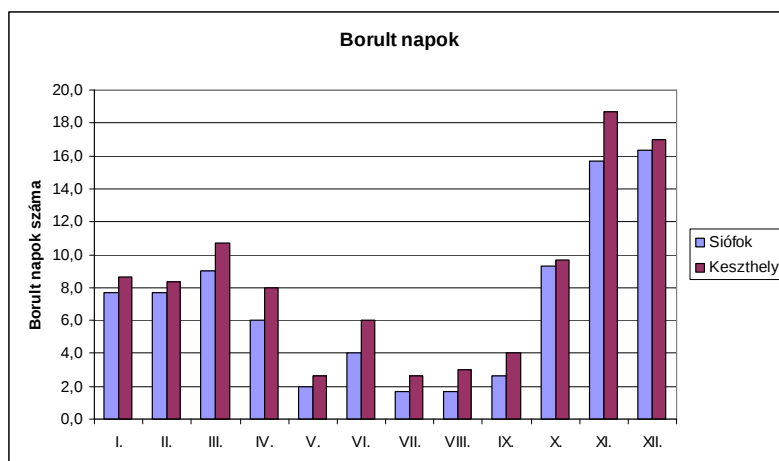
11-12. ábra: Napsütéses órák éven belüli alakulása Siófokon (11. ábra) és Keszthelyen (12. ábra)

A zavartalan napsütést sajnos a Balatonnál nem tudjuk garantálni, habár a tó kedvező tulajdonságai közé sorolhatjuk, hogy az országban általánosan jellemző déli órákban tapasztalható felhősödés itt elmarad, az áramlási cella víz felett leszálló légmozgása következtében. A jelentős napsütés ellenére, még a legtöbb napsütéses órával bíró júliusban is átlagosan csak minden 3-dik nap derült (13. ábra). A legnagyobb valószínűsége a derült időnek augusztusban van, amikor Siófokon 13,6 nap derült (Keszthelyen 11,6). Évi átlagban Siófok 71,3 derült napot tudhat magáénak, Keszthely nyugatibb elhelyezkedése, éves magasabb csapadékhozama révén ez 58,7 derült nap.

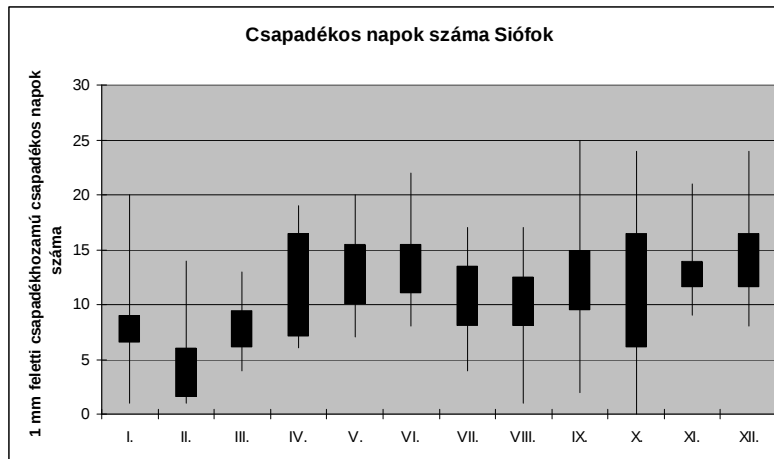
13. ábra: Derült napok éven belüli gyakorisága Siófokon és Keszthelyen

Közérzetünket a napsütésmentes, borult idő kedvezőtlenül befolyásolja. A tartós napmentes időszak a kedélyállapotunkra nyomasztóan hat, és sok embert depresszióra hajlamossá tesz. Még egy jó programot is elronthat a borult idő. Ennek legkisebb valószínűsége július-augusztusban és májusban van (14. ábra), de szeptemberben is átlagosan csak 4 nap borult Keszthelyen. A legtöbb borult napra Keszthelyen novemberben, Siófokon az év utolsó hónapjában kell számítani.

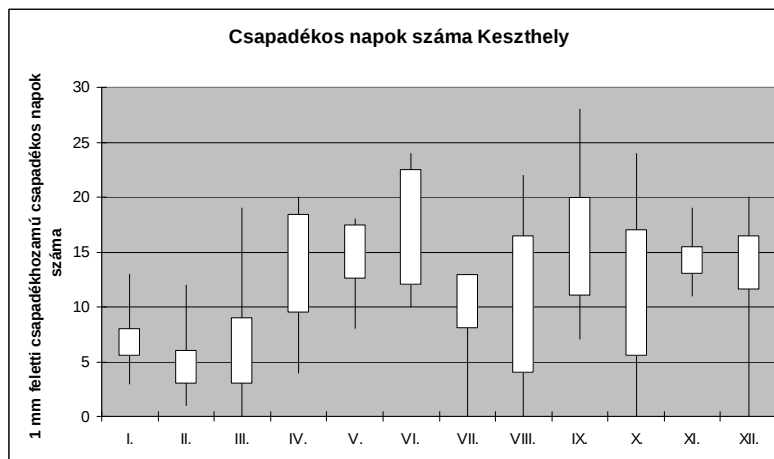

14. ábra: Borult napok éven belüli gyakorisága Siófokon és Keszthelyen

Ha a borult időjárás lehet kedvezőtlen a turizmus számára, akkor az eső, akár megghiúsítója is lehet egyes tevékenységeknek. Keszthely, és így az általa reprezentált nyugati része a Balatonnak magasabb csapadékbevétele révén a csapadékos napok számában is kedvezőtlenebb adottsággal rendelkezik. Keszthelyen a közel 100mm-rel magasabb éves csapadékbevitel évente 7%-kal több 1mm-t meghaladó csapadékú esős napot eredményez. Az éven belüli csapadékos napok számát megvizsgálva Siófokon július-augusztusban minden harmadik napon valószínű csak csapadékesemény, május-júniusban inkább minden második napra igaz ez (15.ábra), de Keszthelyen az augusztus olyan szélsőértékek között mozog – minimum 0, maximum 22 csapadékos nap – hogy az egyes évjáratok nagyon jó és kedvezőtlen nyaralóidőt is hozhatnak (16.ábra). Továbbá Keszthely adatai azt mutatják, hogy sajnos júniusban is előfordul, hogy 3 napból, akár 2 is esős lehet. A szeptember a csapadékos napok tekintetében is szeszélyes a napsütéses órákhoz hasonlóan. Mindezt az éves csapadékon belüli nyári csapadékbeviteli (IV-IX. hónap) többlet eredményezi. Keszthelyen a csapadék 59,8%-a, míg Siófokon 58%-a a nyári félévben realizálódik, gyakran elrontva az önfeledt nyaralást.

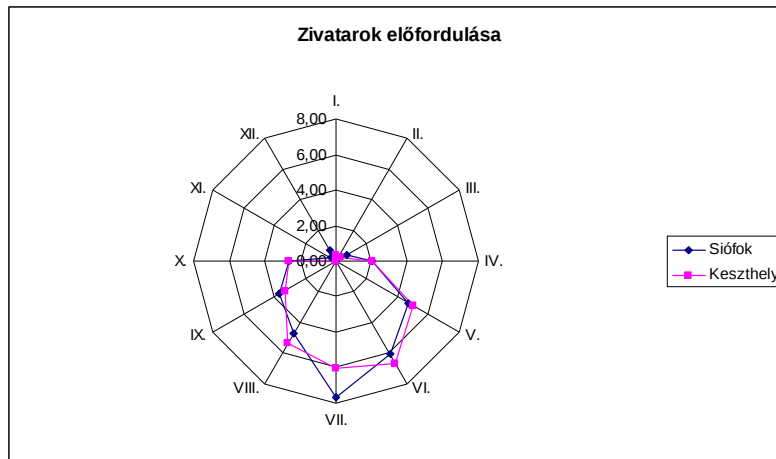

15. ábra: Az 1mm-t meghaladó csapadékhozamú csapadékos napok éven belüli alakulása Siófokon

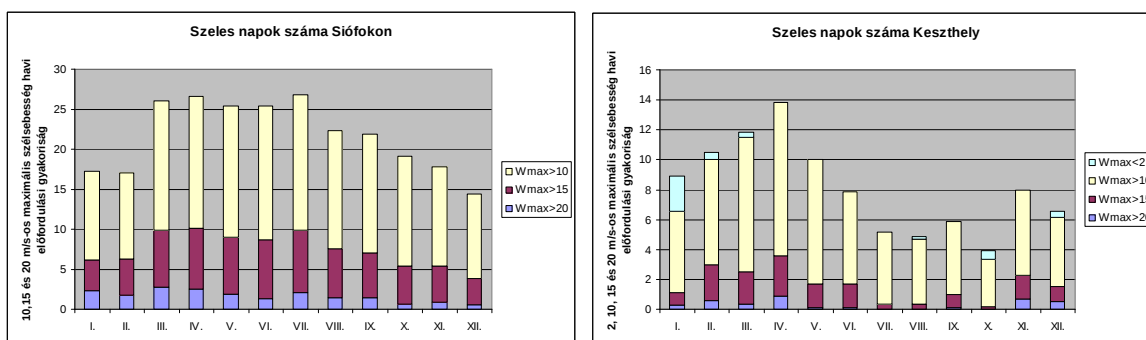

16. ábra: Az 1mm-t meghaladó csapadékhozamú csapadékos napok éven belüli alakulása Keszthelyen

Májustól a szárazföld erőteljes felmelegedésével helyi záporokból, zivatarokból jelentős csapadék hullik. Siófokon évente átlagosan 33,3, míg Keszthely térségében 31,7 zivatarra számíthatunk. Keszthelyen a zivatarok kialakulásának legnagyobb valószínűsége júniusban (6,6 alkalom), míg Siófok esetében júliusban (7,6 zivatar) van.

17. ábra: Zivatarok éven belüli előfordulása Siófokon és Keszthelyen

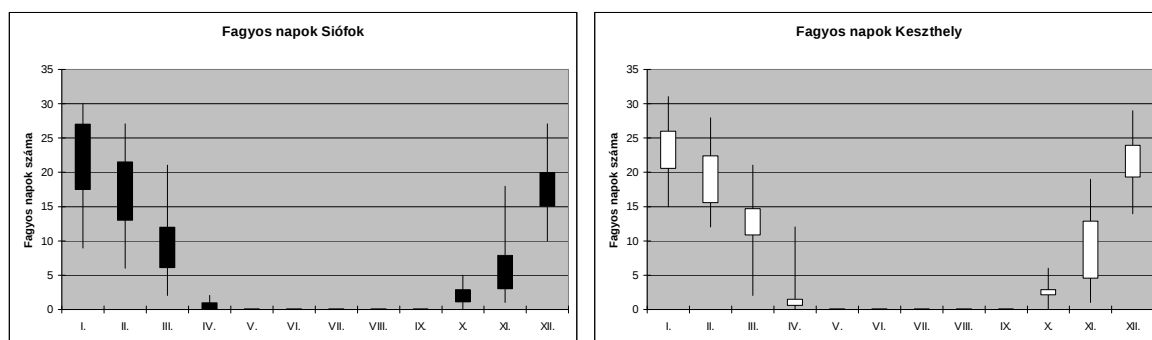

18-19. ábra: Szeles napok éven belüli előfordulása Siófokon (18. ábra) és Keszthelyen (19. ábra)

Sem a közérzetünk, sem a vitorlázóspont szempontjából nem közömbös a térség szélviszonya. Az uralkodó szélirány az északnyugati, a délies irányokból pedig Siófokon délnyugati, Keszthely térségében kisebb gyakorisággal előfordul a délies áramlatok mindegyike, illetve a keleti szél is. Az időjárási frontokkal többnyire északias, a meleg beáramlással délies szélgyorsítások, szélviharok jelentkezhetnek. Siófokon szélcsend leginkább az őszi hónapokban fordul elő. Keszthely adataiból láthatjuk (19. ábra), hogy a csekély mértékben szeles vidéken a legélénkebb szélre április és március hónapban számíthatunk, a legcsendesebb hónap az október, de nem sokkal marad el július-szeptember sem a vitorlázók nagy bánatára. A vizisportoknál a hirtelen viharokra, felkorbácsolt hullámmásra, balesetveszélyes helyzetekre is készülni kell a szél erősödésével, amire viharjelző rendszer

figyelmezteti az úszókat, horgászokat és a kifejezetten szélkedvelő sportok (szörf, kitesurf, vitorlázás) szerelmeseit.

A kontinentális klímahatás szélsőségeit a tó kis víztömege miatt nem képes teljesen ellensúlyozni, így kiegyenlítő hatását csak a parti sávra fejt ki, ahol tavasszal hűtő, ősszel fűtő hatása érezhető. Az ország más pontjaihoz képest kiegyenlített klímájú térségben fagyos nap (0°C alatti léghőmérsékleti minimum) októbertől áprilisig fordul elő (20-21. ábra), évente átlagosan 74,9 fagyos napra számíthatunk Siófokon, és 85,3 napra Keszthelyen. Áprilisban Siófokon csupán minden második évben valószínű egy fagyos nap, Keszthelyen ez átlagosan 2,4 fagyos nap áprilisban. Októberben a tó hatása révén 2,1 és 2,6 fagyos nappal kell számolnunk Siófokon, illetve Keszthelyen. Az ún. téli nap, amikor a maximumhőmérséklet nem haladja meg a 0°C -ot novembertől-márciusig fordul elő a Balatonnál, de ezen 5 hónap mindegyikére igaz, hogy akad olyan évjárat, amikor akár el is marad. Januárban a legvalószínűbb a téli napok előfordulása, Siófokon 8,4, Keszthelyen 9,2 téli nap a januári átlag. Egy évben átlagosan 22,4 (Siófok), illetve 22,6 (Keszthely) téli nap fordul elő a vizsgált két Balaton parti meteorológiai állomáson.

20-21. ábra: Fagyos napok éven belüli előfordulása Siófokon (20. ábra) és Keszthelyen (21. ábra)

A tó páradús környezete kedvez a ködképződésnek, mely a vizsgált évek átlagában Keszthely esetében (április kivételével) minden hónapban előfordult. Ahogy azt az alábbi 3. táblázat adatai összefoglalják, Keszthely csapadékosabb volta nem csak a ködös napok, hanem a

havazás, és a hótakarós napok alakulásában is megnyilvánul. Évi átlagban Keszthelyen a ködös nap 69%-kal, a havazás 21,9%-kal, a hótakarós napok 30,5%-kal gyakoribbak, mint Siófokon.

3. táblázat: Havazás, hótakaró és ködös napok átlagos havi előfordulása Siófokon és Keszthelyen

	Siófok			Keszthely		
	havazás	hótakaró	köd	havazás	hótakaró	köd
I.	2,33	1,33	6,33	2,33	4,33	8,33
II.	3,67	5,33	5,67	5,33	5,67	6
III.	1,67	1,67	1,33	1,67	1,67	1,67
IV.	0	0	0	0	0	0
V.	0	0	0,33	0	0	0,67
VI.	0	0	0	0	0	1,33
VII.	0	0	0	0	0	0,33
VIII.	0	0	0	0	0	1,33
IX.	0	0	0,67	0	0	2,67
X.	0	0	2,67	0	0	10
XI.	3,33	4,67	5,67	3	4,67	10,33
XII.	2,67	6,67	5,33	4,33	9,33	4,67
Évi előfordulás	13,67	19,67	28,00	16,67	25,67	47,33

A Balaton környékének domborzati viszonyai, mely az északi partot övező Balaton-Felvidéken sem haladja meg a 450 méteres magasságot, sem a tengerszint feletti magasság által determinált hótakarós napok száma nem kedvez a téli sportoknak. Havazás átlagosan 14 és 17 alkalommal fordul elő a térségben, és a hótakaróval borított napok száma is mindössze 19,7 és 25,7 nap. Sajnos nem minden évben fagy be a tó, de ha mégis szerencsénk van a korcsolyázás szerelmeseinek, akkor akár 20-30cm (de előfordult már, hogy 60cm) vastag jégen hódolhatnak a téli sportoknak: korcsolyázásnak, fakutyának, jégvitorlázásnak.

KÖVETKEZTETÉS

A Balaton Közép-Európa legnagyobb édesvízi tava, Magyarország egyik legfontosabb természeti kincse. Kedvező klimatikus- és gazdag természeti adottságai révén az ország egyik legjelentősebb turisztikai célpontja, mind a külföldi, mind a belföldi turisták

számára. A Balatonnak kifejezetten ingerklímája van, ahol természetes környezeti ingerek hatásával regenerálódik napjaink felfokozott életvitelű átlagembere.

A Balaton turizmusa egyszezonú. Habár a vízi turizmushoz a minimum 20°C feletti léghőmérséklet, és a fürdésre alkalmas víz hőmérséklet kedvező évjáratban májustól-szeptemberig rendelkezésre áll, a fürdési célú szezon a tónál július-augusztus hónapra korlátozódik. Valóban a július-augusztusra tervezett nyaralás során a hónap 2/3-a nagy valószínűséggel nyári nap, de júniusban is átlagosan minden második nap maximumhőmérséklete eléri a 25°C-ot. A tónál augusztusban a legnagyobb a valószínűsége, hogy igazi hőségnapnak is részesei lehetünk. A tópart kedvező hatása a tavi szél, mely még hőségnapon is elviselhetővé teszi a kánikulát. A legnagyobb valószínűsége a derült időnek augusztusban van, amikor Siófokon 13,6, míg Keszthelyen 11,6 derült napra számíthatunk. Borult nap legkisebb valószínűsége július-augusztusban és májusban van, de szeptemberben is átlagosan csak 4 nap borult Keszthelyen. Turisztikai szempontjából a Balaton keleti medencéjének kedvezőbbek a csapadékadatok (Keszthelyen 7%-kal magasabb a csapadékos napok száma). A téli sportok számára a kiegyenlített klíma nem biztosít kedvező feltételeket, de a vízi és szabadidős turizmus számára a szezon a meteorológiai adottságok tükrében 5 hónaposra elnyújtható lenne. A térség egyedi adottsága a jelentős napsütés (a Balatonnál az éves napsütéses órák száma közelíti 2100-at), amit a tó állandóan hullámzó vízfelszíne a visszaverődés révén még megsokszoroz. A tó legfőbb vonzereje a fürdési lehetőség, de a jelenős napfény és a friss levegő a turizmus számos ágához kedvező adottságot nyújt. A szabadban végezhető tevékenységek széles spektrumához kedvező a tó környékének klimatikus adottsága és áll rendelkezésre a szükséges infrastruktúrális háttér (bicikliút, túraútvonalak, lovardák, vitorláskikötők, borrégiók-borutak). A szezon széthúzása nem csak gazdasági érdek, hanem mérsékli a főszezoni környezetterhelés mértékét. A horgászturizmus elősegíti a nem kívánatos halfajok tóból történő kiszelektálást. Az ökoturizmus nem csak

szezon hosszabbít, hanem a turizmus ezen ága csökkenti a tavat érő terhelést, így jelentősen hozzájárul a fenntarthatósághoz. A Nemzeti Park kiemelkedő munkát végez a környezettudatosságra nevelésben. A háttértelepülések pedig az ökoturizmus révén szervesen tudnak kapcsolódni a Balaton-parti turisztikai kínálathoz.

IRODALOM

- Buday-Sántha, A. (2007): *A Balaton-régió fejlesztése. Development Issues of the Balaton Region*. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai ZRt. Budapest.
- Dési, I. (2003): *Környezet-egészségtan*. JGYF Kiadó, Szeged.
- Edvy, L. (2007): Sporttudományok és a biometeorológia a turizmus szolgálatában. „Tudomány a Sportoló Nemzetért” Konferenciasorozat 2007: *A sport szerepe a turizmus fejlődésében*. Keszthely, 2007. április 20-21. Magyar Sporttudományi Társaság, Előadáskivonatok p: 51.
- Fekete, M. (2006): *Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig*. Doktori (PhD) Értekezés. Nyugat-Magyarországi egyetem Közgazdaságtudományi Kar Doktori Iskolája, Sopron.
- M.Á.S.T. (2006): A Balaton imázsa a magyar lakosság körében, 2005. A Magyar Turizmus ZRt. megbízásából a M.Á.S.T. Piac- és Közvéleménykutató Társaság. *Turizmus Bulletin*, X, különszám: 2-17.
- Michalkó, G. – Vízi I. (2006): A Balaton borturizmusának földrajzi vizsgálata. *Turizmus Bulletin*, X, különszám: 34-41.
- Michalkó, G. (2004): *A turizmuselmélet alapjai*. Turizmus Akadémia 1. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. p: 218.
- Országos Meteorológiai Szolgálat (1992-1998): Meteorológiai megfigyelések havi adatai. *Meteorológiai beszámoló*.
- Pénzes, E. – Lőrincz, K. (2005): *Bevezetés a turizmusföldrajzba*. Egyetemi jegyzet kézirat. Veszprém. p: 35.

- Puczkó, L. – Rátz, T. (1998): *A turizmus hatásai*. Aula-Kodolányi János Főiskola. Budapest.
pp: 491. In Michalkó G. – Vízi I. (2006): *A Balaton borturizmusának földrajzi vizsgálata*. *Turizmus Bulletin*. X, különszám: 34-41.
- Puczkó, L. (1999): *Turizmus és környezet. Turizmus vagy környezet?* Ph.D. értekezés.
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Gazdálkodási Ph.D. program. Budapest.
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/204/01/puczko_laszlo.pdf
- Rátz, T. (2006): *Az éghajlati és időjárási tényezők szerepe az utazási magatartás befolyásolásában*. *Turizmus Bulletin*. X, különszám: 42-53.
- Tóth, K. (1974): *Balaton monográfia*. Franklin Nyomda, Budapest. Panoráma. p: 86.

MULTIPLE ROLE OF TRANSPORT IN RURAL DEVELOPMENT

Ing. Kamil Pícha, Ph.D.

assistant professor
University of South Bohemia
Faculty of Economics
Department of Trade and Tourism
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic
E-mail: kpicha@ef.jcu.cz

Mgr. Vladimír Dvořák

assistant professor
University of South Bohemia
Faculty of Economics
Department of Trade and Tourism
Studentská 13
370 05 České Budějovice
Czech Republic
E-mail: dvorak@ef.jcu.cz

The paper was elaborated with the financial support of the research project MSM 6007665806.

MULTIPLE ROLE OF TRANSPORT IN RURAL DEVELOPMENT

Key words:

rural development, rural area, transport, tourism, tourist destination, sustainability

Abstract:

The paper aims to find different ways of how to consider a potential benefit of transport to the development of rural areas or tourist destinations. The role of transport is quite often underestimated when creating a development strategy in the target area. Numerous papers and discussions show that transport play certain economic and also social role in human existence. Benefits could be found from the point of view of both transport infrastructure and services of public transport.

INTRODUCTION

The rural sector plays an important role in both developed and developing countries. The approach to the perception of this role is obvious from multiple statements of EU-representants (FISHER BOEL, M., 2007, FISCHLER, F., 1998).

Rural areas are seen as

- territory producing food and valuable raw materials
- place for rest and recreation
- territory of natural environment and rich variety of eco-systems, landscape producing oxygen (ecological counterpart for increased pollution in urban areas)
- territory perpetuating cultural heritage

Rural areas have, however, to be seen above all as territory where people are living. They are the same people as in cities, urban areas, with similar needs and more and more with similar habits and ways of living.

FACTORS AND PRINCIPLES OF RURAL DEVELOPMENT

The EU rural development policy is based on four principles (CASTRO, P. de, 2003):

- the multifunctional role of agriculture,
- an integrated multi - sectoral approach to the rural economy aimed at diversifying activities, creating new sources of income and employment and preserving rural heritage,
- flexibility of support to rural development, based on subsidiarity and the promotion of decentralization, regional and local co-operation and partnerships,
- transparency in the development and management of program's, based on simplified and more easily accessible legislation.

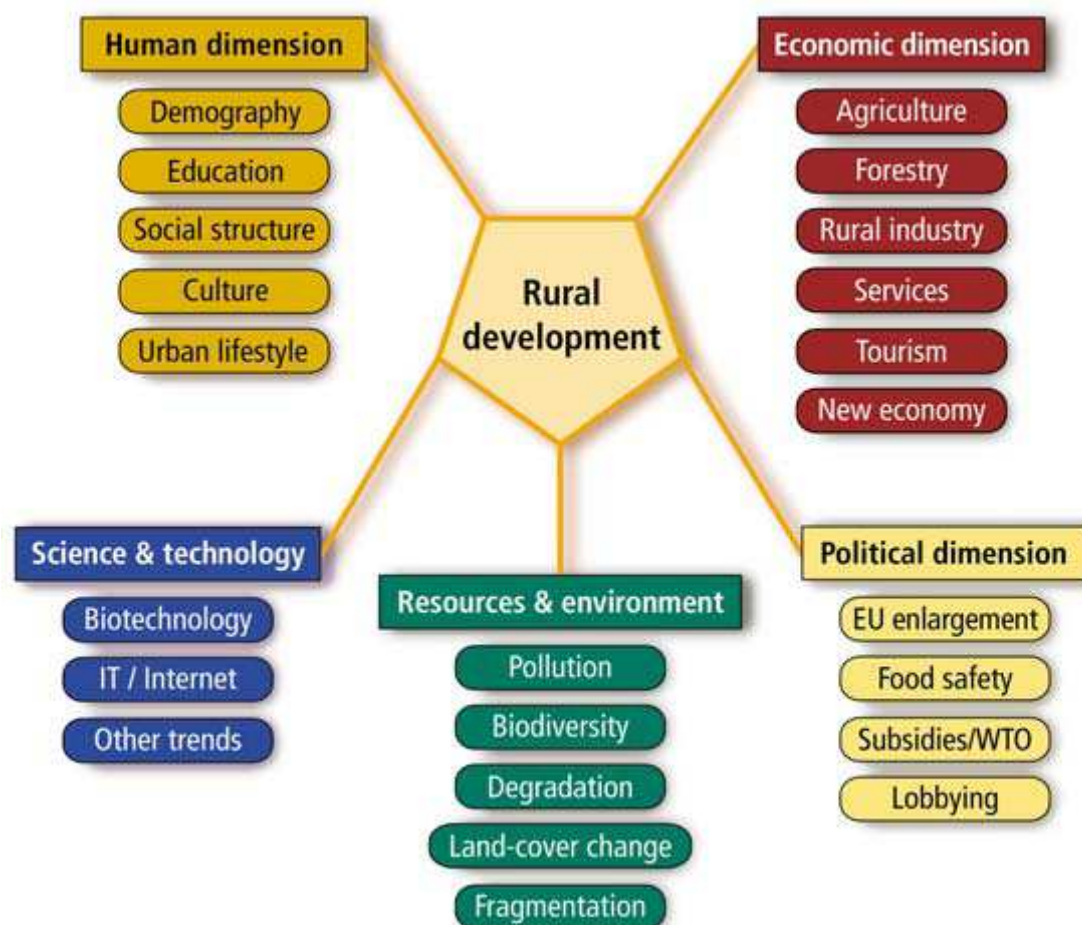
The EU rural development policy for 2007-2013 focuses on three key areas: the agro -food economy, the environment and the broader rural economy and population (COUNCIL DECISION 2006/144/EC).

The main factor of a successful rural development is to maintain inhabitants in rural area and decrease moving people from villages and countries to the towns and cities. This means to provide rural inhabitants by means covering their needs – employment and basic services. In last decades, the countryside faced to a dramatic reduction in farm employment. Hand-in-hand with changes in industry related to the market concentration and globalization, the lack of the demand for labor from the part of employer has escalated a critical situation. A large part of countryside is now characterized by strong out-migration, inhabitants' ageing and a slow decline.

According to HEILIG, G.K (2002) the rural development has 5 basic dimensions further including partial factors (Figure 1.):

- Human dimension
- Economic dimension
- Science and technology
- Resources and environment
- Political dimension

Figure 1. Basic dimension's of the rural development

Source: HEILIG, G.K (2002)

PROBLEMS OF TRANSPORT

Most of cited dimensions and many partial factors are related to the problems of transport. Transport is very often a difficulty to solve when living in countryside or when planning to discover some tourism attractions there. Second part of 20th century lived a reduction of public transport in many rural areas in developed countries. For example, we can take a case of Czech Republic. The total distance of unused railways in the Czech Republic represented in summer 2006 more than 1 000 km. (KALA, L. 2006), about 80 percent of which represents railways interconnected villages with more important towns. Other 86 km. of

railways was abandoned in December 2006. In other cases not only train but also bus relations are reduced.

MADU, I.A. (2007) noticed that “the spatial variation in availability and access to rural infrastructure results in spatial disparities in living standards both within and between regions and localities”. Rural areas usually offer only a limited number of jobs. Due to this fact, people living in rural areas quite often have to find job somewhere else and consequently they have to solve the problem of day-to-day traveling to the place of their job. They have to spend time and money for traveling, and therefore their leisure time and purchasing power decrease.

Transport and tourism

Quite often in the past but also sometimes at present, tourism or leisure time is considered as having low importance for transport, as neglectable part of human mobility. Accordingly to this fact, a low attention was paid and small amount of resources was destined to the development of transport infrastructure of tourist destinations. Leisure or tourist travel has, however increased markedly in last decades. As an example we can cite the case of Germany described by SCHIEFELBUSCH, M. et al. (2007): “About 48 % of passenger transport performance in Germany is caused by leisure activities.” According to PAGE, S.J. (2005), transport provides an essential link between tourism origin and destination areas, and facilitates this way movement of people spending their holiday, business travelers, peoples visiting their families and friends and also those undertaking educational and health tourism.

DICKINSON J.E., ROBBINS, D. (2008) remark that transport to and within destinations appears marginalized in the tourism literature and there are inherent conflicts involved for tourism. They point out that it is very important to understand, the local tourism transport problem is the result of the combined effect of different groups' competing needs for travel:

- tourists' journey from home to destination on day of arrival and departure;
- day-visitors' journey from home to destination;
- journeys in the destination area undertaken by tourists and residents for leisure purposes;
- utility journeys undertaken in the destination by visitors and residents such as food shopping.

Transport and sustainability

The topic of transport and environment or sustainable development is subject to many discussions and also scientific work. The increase of individual transport has escalated quantity of pollutants and also intensified damaging of countryside that suffers, of course by every human activity. Public transport could bring to use right roads right way and also generally to the less of exhalations and less of air pollution. It is a known fact that buses and trains produce significantly less of emissions per passenger journey than cars. In addition, public transport use only determinate routes while individual transport quite often use undesirable ways and roads, what results in damages for nature and environment. According to BANISTER, D. and BUTTON, K.J. (1993) there is a large underinvestment in public transport but we have to go in discussions beyond this fact and everyday observation.

CONCLUSION

Transport plays an important role in development of rural areas as a whole. It concerns both social and economic roles. Public transport represents an opportunity to improve the environment or at least to bring for sustainable environment. Transport infrastructure is a significant factor of rural development in different ways – there is a question of supply inhabitants, providing health care, possibility of travelling for job etc. And if there are some

tourist attractions, transport infrastructure is vital for attracting visitors to the region and particular destinations.

The topic of transport as factor of rural development and development of tourist destination is often underestimated and offer many opportunities for research.

LITERATURE

Banister, D., Button, K.J. (1993). Transport, the Environment and Sustainable Development. Taylor & Francis, Inc. 275 p. ISBN 0419178705.

Castro, P. de (2003). The role of Rural Development in the Common Rural Policy. in in The Future of rural policy: from sectoral to place-based policies in rural areas. OECD Publishing, 2003. 248 s. ISBN 9264100830. s. 189-196.

COUNCIL DECISION of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007 to 2013) (2006/144/EC)

Dickinson J.E., Robbins, D. (2008). Representations of tourism transport problems in a rural destination. Tourism Management 29 (2008) ISSN 1110–1121.

Heilig, G. K. (2002). European Rural Development (ERD). Project Description. 4th Revision, April 18, 2002 Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA). 23 s.
http://www.iiasa.ac.at/Research/ERD/pdf/erd_pd_8b.pdf

Fischler, F. (1998). Multifunctionality and identity of rural areas in Europe. Seminar "Por un comercio mundial Compatible con un espacio rural multifuncional y sostenible" Comunidad Autónoma del País Vasco, 26-28 November 1998

<http://www.nekanet.net/congress/conclusiones/pdf/Fishler.pdf>

Fisher Boel, M. (2007, April 02). Role of rural areas in tomorrow's Europe. European citizens' Panel Initiative, Committee of the Regions Brussels, 02 April 2007.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/214&format=PDF&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

Kala, L. (2006, June 30). Cyklostezky na zrušených železnicích. C.O.T. Business. Retrieved June 07, 2009, from <http://www.cot.cz/zobrazcl.php?id=6343>

Madu, I. A. (2007). Case Study The Underlying Factors of Rural Development Patterns in the Nsukka Region of Southeastern Nigeria. *Journal of Rural and Community Development* 2(2007). s. 110 – 122. ISSN 1712-8277

Page, S. J. (2005) *Transport and Tourism: Global Perspectives*. 2nd edition. New York: Pearson Prentice Hall. 450 p. ISBN 0-13-124945-2

Schiefelbusch, M. et al. (2007). Transport and tourism: roadmap to integrated planning developing and assessing integrated travel chains. *Journal of Transport Geography* 15 (2007) 94–103

EGY HATÁRON ÁTÍVELŐ RÉGIÓ (EGTC) KIALAKÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A SZERB-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN

Ricz András PhD hallgató
Palics, Hegedűs J. u 3
Pécsi
Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori
Iskola
riczandras@palics.hu

EGY HATÁRON ÁTÍVELŐ RÉGIÓ (EGTC) KIALAKÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A SZERB-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN

Keywords: EGTC, cross-border, Serbia, Hungary, cooperation

Abstract:

The bordering region of Hungary and Serbia - which region was established over history - was divided in the border-alteration after The I. World War. During the past ninety years the two parts of the region located in two countries went through a parallel though disproportional development paths.

The European idea, the regional policy of the EU and the Decrees that made the establishment of cross-border regions possible, may break down the borders in this region as well. Thus it would be possible within the EU to some extent reunite what originally belonged together.

The subject of the essay is the examination of the Baja-Szeged and Sombor-Subotica axes. Moreover, it works out the idea of establishing a cross-border region with the working title Lower-Upper Bácska – Csongrád. This is a long-term process preconditioned by the realization of numerous factors as well as by the alteration of the mentality - however it is necessary to make this first step.

Kulcsszavak:

EGTC, határon átívelő, Szerbia, Magyarország, együttműködés

Összefoglaló:

A magyar-szerb határtérségben, a történelem során kialakult régiót, az első világháborút követő határmódosítás szelte ketté. Az elmúlt kilencven évben a két országhoz tartozó régiórészek egyenlőtlen, de mégis párhuzamos fejlődési pályán haladtak végig.

Az európai eszme és az Unió regionális politikája, valamint azok a Rendeletek, amelyek a határon átívelő régiók kialakítását lehetővé tették e térség számára is megszüntethetik a határokat, és az Unió kebelén belül újra egyesülhet, ha csak bizonyos szinten is az ami eredendően összetartozik.

A dolgozat témája a Baja-Szeged és Zombor-Szabadka tengelyek egymáshoz közelítésének vizsgálatát, és a határon átívelő az Alsó- Felső- Bácska – Csongrád munkacímet viselő határon átívelő régió kialakításának ötletét dolgozza fel. Ez egy hosszú távú folyamat, aminek megvalósulásához még sok tényezőnek kell megvalósulnia, és a gondolkodásmódoknak is változnia kell, de mint kezdő lépés mindenképpen szükséges és időszerű.

Bevezetés

Az elmúlt években az európai önkormányzatok és régiók részéről igényként merült fel, hogy együttműködéseikre megfelelő jogi keretet találjanak. Az Európai Unió az európai területi együttműködési csoportosulás megalkotásával egy új jogintézményt, egy új formát teremtett. Tapasztalatok ugyan nem fűződnek hozzá, de a szabályozás magában hordozza mindazt a garanciát, ami az eddigi együttműködésekben hiányzott. Lehetőséget nyújt arra, hogy a területi együttműködések a jövőben hatékonyabban, magas színvonalon, a felek érdekeire maximális figyelemmel, szabályozott formában jöhessenek létre és működjenek eredményesen.

Magyarországon az Ister-Granum Eurórégió Szlovák partnerével közösen alakította ki az első határon átnyúló régiót, amit ha hinni lehet a határ mentén működő magyar szomszédos régiók vezetőinek még sok másik fog követni.

A magyar-szerb határ mentén még nagyon hosszú ideig nem teremődnek meg a feltételek, hogy határon átvélő régiót alakítsanak ki, ennek elsődleges okát nem a magyar félben, hanem a szerbiai helyzetben kell keresnünk. Két fő okra lehet ezt visszavezetnünk, egyrészt Szerbia nem tagja az Uniónak, és ha a legpozitívabb jóslatok be is válnak, akkor sem lesz tagja 5 éven belül. Ebből következően az Unió regionális és területfejlesztési intézményrendszer sincs még kialakítva ilyen esetekre, tehát jelen pillanatban nem tudna a magyar fél megfelelő partnert találni a határon átvélő intézményesült kapcsolatok kialakításához.

Másik nagy akadályt a gondolkodásban kell keresni. A szerbiai társadalom nem europaizálódott kellőképpen ahhoz, hogy el tudjanak képzelni bármilyen olyan intézményesített kapcsolatot Magyarországgal, amelyben közigazgatási, vagy bármilyen más az államhatalomhoz köthető funkciók kikerülnek a saját irányításuk alól. Miért van ez? A

Szerbiában élő magyar kisebbség léte, és Trianon árnyéka még mindig rávetül a szerbek gondolkodásmódjára. A nagy szerb nacionalizmus legyen az csak lappangó, mint jelenleg illetve Tito idejében, vagy felszínre törő, mint Milosevics uralkodása alatt bármilyen határon átívelő, a szuverenitás csak egy morzsáját is megszüntető együttműködésre is azonnal azt kiáltaná, hogy a magyarok vissza akarják foglalni azokat az „ősi szerb” földeket amelyek 1921.-ben kerültek a Szerb-Horvát-Szlovén királyság területéhez, és még ma is Szerbia gyakorol hatalmat felette.

Mégis, mindezek ellenére el kell játszani a gondolattal, hogy a közeljövőben sikerül annyira europaizálódni a szerb társadalomnak, hogy belemegy egy EGTC kialakításába a szerb-magyar határ mentén, melynek azok a kistérségek lennének a tagjai, amelyek közvetlenül a határ mellett fekszenek.

E dolgozat e határon átívelő régió ötletének kidolgozását vállalja fel, melynek mélyreható elemzése egy nagyobb ívű munka témája lehet.

Jogi keret az EU országokban

A gondolatmenet első összetett, több választ is igénylő kérdése, hogy mi is az EGTC és hogyan tudjuk a határt, a határmentiséget definiálni, és ezt a két fogalmat mi módon lehet a mindennapi életben egybeolvasztva kialakítani az Alsó- Felső- Bácska - Csongrád EGTC-nek nevezett határon átívelő képződményt.

Az EGTC az angol European Grouping of Territorial Co-operation (Európai Területi Együttműködési Csoportosulás) rövidítése. EGTC-k létrehozására az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa által 2006. július 5-én kihirdetett 1082/2006/EK-rendelet ad lehetőséget.

Az EGTC-jogszabály megalkotása egy több éves előkészítő folyamat eredménye. Létrehozásának két fő oka volt: az eurorégiók erősödése és az INTERREG-program szükségessé vált reformja. Az EGTC ahhoz hasonló társulás, mint amilyenek Magyarországon a kistérségi társulások (de azokkal nem azonos forma). Az eurorégiók fokozatosan át fogják adni a helyüket olyan EGTC-knek, amelyek nem csak kulturális, sport és egyéb intézményi együttműködésekre törekszenek, hanem saját intézményeket (kórházakat, mentőszolgálatokat, iskolákat, vállalkozásokat stb.) működtetnek, a két érintett tagállam határán keresztül. Várható, hogy már a 2014–2020 közötti időszakban kiemelt prioritássá válik ezen EGTC-k támogatása az európai területi együttműködés célkitűzésen belül. Az EGTC jogi személy, a csoportosuláshoz való csatlakozás önkéntes. Tagjai lehetnek az Európai Unió tagállamai, regionális hatóságok, helyi hatóságok, közjogi intézmények, illetve a felsorolt szervezetek által alkotott társulások. A tagoknak legalább két EU-tagállam területén kell elhelyezkedniük. Nem uniós, ún. “harmadik állam” nem lehet az EGTC tagja, azonban regionális vagy helyi hatósága, közjogi intézménye (külön megállapodás, illetve megengedő nemzeti jogszabály megléte esetén) igen.

Figyelemreméltó, hogy a csoportosulásnak képesnek kell lennie mind a Közösség által társfinanszírozott együttműködési programok (ERFA, Strukturális Alapok), mind a kizárólag tagállami vagy szubállami szinten kezdeményezett programok keretében az együttműködés menedzselésére, végrehajtására. Ezáltal lehetőség nyílik a résztvevők igényeinek megfelelő, és nem a közösségi források lehívhatósága által gerjesztett területi együttműködés kialakítására, másrészt a Közösség is lehetőséget nyer a közösségi pénzalapoktól független együttműködési programok monitoringjára.

Fontos hangsúlyozni, hogy az EGTC mint közösségi eszköz a területi együttműködés mindhárom – határokon átnyúló (cross-border), transznacionális (transnational) és interregionális (interregional) – formája esetében alkalmazható, vagyis az ilyen

együttműködést megvalósító partnerek is életre hívhatják. A csoportosulásra a Rendelet, a csoportosulást létrehozó Egyezmény, a csoportosulás Alapszabálya, valamint (a rendelet rendelkezései által nem, vagy csak részben szabályozott kérdésekben) azon állam jogszabályai vonatkoznak, melyben a csoportosulás székhelye található.

A csoportosulás a tagok által az Egyezményben ráruházott feladatokat látja el a Rendelet keretein belül. A feladatoknak elsősorban a gazdasági és társadalmi együttműködés megerősítését célzó területekre kell összpontosulniuk.

A magyar szabályozási rendszer és annak lehetséges gyakorlati következményei

Az Európai Unióban Magyarországon született meg elsőként az új jogintézményen alapuló nemzeti szabályozás, így elsőként itt alakulhatnak ki csoportosulások. A magyar törvény az Unió vonatkozó célkitűzéseit és szabályozásait alapul véve a leendő tagok számára, az együttműködésre rugalmas kereteket biztosít. A már létező együttműködésnek is érdemes élniük az új jogintézmény adta lehetőségekkel, mely lehetővé teszi, hogy a szomszédokkal vagy akár más tagállamokkal összefogva, uniós vagy hazai forrásokból szilárd alapokon álló nemzetközi együttműködés valósulhasson meg.

Magyarországon a határ menti együttműködések kialakításában - köszönhetően az európai szintű önkormányzati törvénynek - kiemelkedő szerepet játszanak a helyi önkormányzatok. A szabályozás értelmében „a helyi önkormányzat szabadon társulhat más helyi önkormányzattal, érdekei képviselete és védelme céljából területi, valamint országos érdekképviseleti szervezetbe tömörülhet, feladat- és hatáskörében együttműködhet külföldi helyi önkormányzattal, beléphet nemzetközi önkormányzati szervezetekbe.

A Magyar Országgyűlés Az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló 2007. évi XIXC. Törvényt 2007 június 25.-én elfogadta és az uniós Rendelettel összhangban

2007 augusztus 1-jén lépett hatályba. Mivel a jogszabály az európai területi együttműködési csoportosulással egy, a magyar jogrendszerben eddig ismeretlen jogintézményt honosított meg, a törvényalkotók keretjogszabályt hoztak létre, melyet gazdasági és intézményi tekintetben - szándékaik szerint - a jogalkalmazók töltenek meg majd tartalommal.

A csoportosulások területi hatálya a magyarországi székhelyű csoportosulásokra és a külföldi székhelyű csoportosulásban a magyar jog szerinti tag részvételére vonatkozik. A csoportosulás Egyezményvel és Alapszabállyal együtt, önkéntesen hozható létre. A létrejövő szervezet tevékenysége sokrétű lehet, így például programvégrehajtóként management-szervezet (pl. Irányító Hatóság), projektvégrehajtóként ún. „vezető partner”, vagy kizárólag hazai források felhasználásával projektársaság formában, illetve tartalommal működhet. Bármely tevékenységi formát is választják – figyelembe véve az önkormányzatokat érintő felelősségi rendszert – a csoportosulás magyar önkormányzati tagja csak korlátozott felelősséggel vehet részt az együttműködésben. Az alapítás esetén az alapszabály elkészítéséhez figyelembe kell venni az uniós Rendeletet, a magyar törvényt és az érintett államok által kötött egyezményeket. A létrejövő szervezet a Ptk. szerinti gazdálkodó szervezet (amely a jogi személyek között önállóan nem lesz nevesítve), egyúttal a csoportosulás közhasznú szervezetté is minősíthető. A szervezet bejegyzése a székhely szerinti tagállam joga alapján történik. Ez a nyilvántartásba vételi eljárás Magyarországon, nem peres eljárás keretében, egyelőre a Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékességébe tartozik. Amennyiben a csoportosulások nagyobb számban jönnek létre, a bejegyzések nagy valószínűséggel megyei szintre kerülnek le (a bejegyzés természetesen ekkor is jogi képviselő útján történik).

A csoportosulás létrehozhat további szervezeteket is, melyeknél elsősorban arra kell figyelemmel lenni, hogy a felelősségi rendszer részletesen ki legyen dolgozva. Ebben az esetben a gyakorlat fogja megválaszolni, hogy a szervezet (leányvállalat, illetve

fiókszervezet) a részes tagállamok, illetve harmadik tagállam területén milyen feltételekkel, milyen jellegű tevékenységet folytathat. A csoportosulás megalapítását követően a korábban működő eurorégiók ugyanazon szervezeti formában és tartalommal működhetnek tovább. Két eurorégió azonban csak akkor éri meg egymás mellett párhuzamosan dolgozni, ha mindezt alapos gazdasági elemzéssel támasztották alá. E tekintetben továbbgondolásra érdemes a két szervezet közös munkaszervezetének lehetősége, tevékenységük pénzügyi elkülönítése s mindezek kellő jogi megalapozása. A két szervezetben való gondolkodás azért is fontos, mert például egyes tevékenységeket korlátozott felelősségvállalású szervezetek nem végezhetnek, így amennyiben az egyik szervezet nem tud az adott projektekre pályázni, addig a másik szervezet nagy valószínűséggel megfelel majd a pályázati kiírás feltételeinek. A csoportosulás tagjai a vagyoni és tulajdoni viszonyokról egymás között állapotnak meg. A csoportosulás az Egyezményben meghatározott cél érdekében önállóan gazdálkodik, és Alapszabályban rögzített vállalkozási tevékenységet is végezhet. Bár a csoportosulás több módon is megszűnhet, az mindegyikben közös, hogy csak jogutód nélkül szűnhet meg, végelszámolás formájában (kivéve a fizetéseképtelenséget, amikor is csődeljárás következik). A jogutód nélküli megszűnés oka egyértelmű: a közösségi pénzek felhasználásának és az azokkal történő elszámolás biztonságának fokozása, a felelősség közös projektek kapcsán történő konkretizálása.

A határ, határmentiség

A határ kétségkívül a társadalomtudományok nagy része által, mintegy térképszerűen elképzelt tárgy – egy adott népcsoport – „szélén” helyezkedik el, s a társadalomtudományok jó másfél évszázados hagyománya egyértelműen arra tanít, hogy arra kell figyelni, ami a határokon „belül” található. (Böröcz, 2002) Merőben más volna persze a helyzet, ha az

individuum társadalom fantomjától eltérő – akár kisebb, akár nagyobb – elemzési egységeket választana. A globalitás, a birodalom, a világgazdaság, a kapcsolatrendszerek, a másságrepresentáció stb. fogalmai révén ma éppen ilyen léptékváltással kísérleteznek a társadalomtudományok. A modern társadalmak empirikus létének kereteit az állam jelöli ki és tartja össze.

Ez viszont a határok kérdésén áll vagy bukik, hiszen a határaik meghúzásával és fenntartásával, illetve az azokon keresztüli áramlások ellenőrzésével, szabályozásával, megvámolásával és szubvencionálásával, kulturális, mozgalmi és adminisztratív eszközök általi bátorításával és korlátozásával való szüntelen elfoglaltság az államok egyik, ha nem a legfontosabb tevékenysége. Az állam bármely társadalomtudományos meghatározásának központi eleme a territorialitás, ez adja ugyanis bármely létező állam konkrét meghatározottságát. Itt nem a puszta válaszfal rideg geometriai formájában, hanem a tartós cserekapcsolat lehetőségében egymáshoz kapcsolódik a behatárolt és a behatárolatlan.

A határ azon pontok összessége, ahol a társadalom beveti és/vagy pihenteti az állami szuverenitás szétszakítási technológiáit. A globális szociológia szempontjából a határ tehát két eltérő intézményi logikát egyesít. Egyfelől hídszerű társadalmi intézmény, amelyben az „emberiség egységet teremt” az állami szuverenitás által létrehozott szétszakítottságban. Ugyanakkor ajtó is – pontosabban: párhuzamosan és sorosan elrendezett ajtók bonyolult rendszere –, mely alapvetően arra szolgál, hogy darabokra szedje az emberiség amúgy egyöntetű, folyamatos egységét. A határ akadályozza is, ösztönzi is a legkülönbélebb áramlásokat. A híd és az ajtó – a kapcsolódás és a kizárás-vagy átengedés – logikája mindig együtt és egyszerre jelenik meg a határ fogalmában. Tehát a határ: ajtókkal felszerelt híd. (Böröcz, 2002)

A politikai földrajz keretén belül az országhatárok térbeli vizsgálata az ún. vonalelmélet és a zónaelmélet alapján végezhető el. Az országhatár vonalnak tekinthető jogi és földrajzi

tekintetben, ugyanakkor tartalmi vonatkozásban zónának, térbeli fogalomnak minősül. A határterület, ha két ország közötti határról van szó a politikai földrajz vonatkozásában 20-50 km széles sáv. Ez a sáv akár 100 km is lehet egy integráción belüli vizsgálódás esetében. A világrendszerek közötti határzóna az ún. buffer zóna pedig akár több ország területét is felölelheti. Mindezek alapján az országhatár mentén 20-50 km-es sáv között húzható meg a határtérség, attól függően mi a vizsgálat célja. (Böröcz, 2002)

Laczkó László (Baranyi, 2008) a területi lehatárolás kérdésében a következő megállapításokat tette: A területi jelenségek, folyamatok összetettsége miatt szinte sohasem kínálkozik lehetőség arra, hogy az előfordulást, térbeli elosztást egyértelműen meg lehessen határozni. Tehát a valós határok megvonása, lehatárolása nehéz feladat, ugyanis a határok elmosódottan jelennek meg, és átmeneteből állnak. E tényből adódóan a kijelölt határ, mely egy kutatás alapját képezi, pontatlanságra adhat lehetőséget. Példaként említi meg, hogy a területi kiegyenlítődésre vonatkozó számítások egymással ellentétes következtetéseket adtak eredményül, akkor, amikor a különböző területi egységek alapján végezték el a számításokat. Emiatt azt tartja célravezetőnek a területi elterjedések térbeli vizsgálatánál, ha az több lépcsőben, fokozatosan, területi hipotézisek alapján történik.

A települések határmentisége többnyire ezek helyzetére, fekvésére utal, amely gyakran perifériát és egyben hátrányos helyzetet is jelent. Krajkó Gyula (Baranyi, 2008) szerint a határmenti kutatások egyik fontos kérdése a határmenti térség lehatárolása. Véleménye szerint e területet nem lehet egyértelműen 30-35 km-es határmenti zónának tekinteni, mert van, ahol keskenyebb, - van ahol szélesebb sáv ez a terület. Szerinte az a megoldás látszik a leghelyesebbnek, ha a mutatók többségét szélesebb sávra, akár a megye egész területére kidolgozzák és ezen eredmények alapján a lehatárolás pontosabban elvégezhető.

Erdősi Ferenc (1988) megfogalmazásában a „határmentiség” ... nem elsősorban a vonzásközpontok által vonzott területeknek az államhatár közeli sávra jutó legkülső

övezetéről, tehát pereméről van szó, hanem az államnak részben a saját gazdaság – és területpolitikája, részben külső tényezők, a szomszédos államok határa által alakított jelenségről. Ebben a vonatkozásban tehát a határmenti területek problematikájában elsődleges jelentősége az államközi kapcsolatoknak van, és csak másodsorban tekinthető regionális kérdésnek. Véleménye szerint a két szint között nagyon szoros a kapcsolat és a határmenti terület lehatárolásakor nem a határtól való kilométer távolság a domináns, hanem a vonzáskörzeteken belül kialakult gravitációs intenzitásövezeti helyzet, amelyet erősen befolyásolnak a közlekedési viszonyok.

Az, hogy egy adott terület az államhatár mellett fekszik önmagában nem jelent szükségszerűen hátrányt, a társadalmi-gazdasági fejlődésre, sőt bizonyos esetekben kifejezetten előnyös is lehet. Trianon óta a Magyarországon a határmentiség - kivéve talán a nyugati határszélet - általában elmaradottságot jelentett. Elsősorban azért, mert ezek a határ menti területek kevésbé integrálódtak az ország gazdasági vérkeringésébe, amelynek számos oka lehetett, de elsősorban a politikai okokat kell keresnünk. Másrészt a határ mentének az elmúlt majdnem kilencven évben alig volt kapcsolata a szomszédos határon túl lévő valamikor egy országban lévő egységes régióval.

A határok elválasztó szerepe még ma is jobban érvényesül mint az összekötő híd szerep, amelyeken meg kell találnunk az ajtókat. A déli szerbiai határszakaszon ez az effektus még inkább kifejezésre jut, hiszen az ukrán határon kívül ez az egyetlen szakasz, ahol újra felállították a (schengeni) vasfüggönyt, igaz most ellentétes funkcióval mint a szocializmus idejében.

Tehát a határ híd és meg kell keresnünk rajta azokat az ajtókat amik összekötik a két partot, azokat a funkciókat amelyek sokkal jobban működnek, ha nem elszigeteleten élünk egymás mellett, hanem összefogva, megszüntetve a kommunikációs, közlekedési, és egyéb az agyakban lévő akadályokat. Ha ezeket a tényeket meg lehet értetni a határ két oldalán élő

emberekkel és döntéshozókkal, akkor a szerb-magyar határ mentén is kialakulhatnak a Európai Területi Együttműködési Csoportosulások, amik kihasználva a komparatív előnyöket, megszüntetve a párhuzamosságokat és az erőforrások jobb kihasználásával széles körű és kifejezett fejlődési pályára állhatnak.

Lehetőségek a szerb - magyar határ-menti csoportosulások kialakulására

A most még csak a képzeletünkben létező Alsó- Felső- Bácska - Csongrád EGTC-t a határ mentén fekvő magyarországi kistérségek alkotják, ezek a bajai, a bácsalmási a kiskunhalasi, a mórakalmi, és a szegedi. Szerb részről a jelenlegi közigazgatási beosztás szerint a nyugat bácskai körzet Zombor székhellyel, valamint az észak bácskai körzet Szabadka körzettel. Természetesen az EGTC-hez hozzá kell, hogy tartozzanak a Tisza menti községek is, ami épp most áll változtatás alatt: a milosevicsi rendszer kettévágta a homogén magyarok által lakott körzetet, és Magyarakanizsát, Zentát és Adát a szerb többségű észak bánáti körzethez csatolta, de az új vajdasági státútum szerint ezeknek vissza kell térniük a Szabadkai központú körzethez.

E határon átívelő régió vizsgálatával fel lehet állítani egy olyan településszerkezeti alternatívát, amit mint csoportosulás 2030-ra reális célként tűzhető ki. E térség a trianoni határok meghúzása előtt egy egységes régiót képezett, mind a természetföldrajzi, mind a társadalmi viszonyok kérdésében de sajnos ezt a homogén területet a határ kettévágta, ami az elmúlt évtizedekben inkább szétválasztotta, mint összekötötte a területet. A természetes élő közeget egy határvonal nem tudja elválasztani így ez az elkülönülés különösen a társadalmi viszonyokra volt jellemző, ami megnyilvánult abban, hogy a határnak köszönhetően elsősorban a második világháború után megszakadt minden fajta kapcsolat a két régió rész között, amit csak a kilencvenes évek enyhülése változtathatott meg.

Ebből fakadóan nem lehet beszélni egy egységes régióról inkább, mint települések hálózatról, olyan rendszerről, amelyben a települések csomópontjai a hálózatnak, magát a teret pedig ezek kölcsönhatása tölti ki. Ezért elemzi a munka a térséget, mint települések összességét, és ezen vizsgálat alapján állítja fel a lehetséges irányokat a település szerkezeti változásokban valamint az EGTC mint határon átvéelő régió funkcionális szerepét.

A térség eddigi fejlődés történelmi áttekintése

A térség településhálózatának kialakulására jellemző, hogy, mint máshol a Kárpát-medencében is a török uralom alatti másfél évszázadban főként pedig az azt követő felszabadító háborúk során teljesen szétzilálódott. A történelmi Magyarország közép és dél-alföldi területeit érte a legnagyobb demográfiai veszteség, itt volt a legnagyobb mértékű a népesség pusztulása és az elvándorlás is. E területek újraélesztése az európai civilizációba való újbóli beillesztése az 1720-as évektől került sor. A Habsburgok célja volt a déli és a keleti határok biztosítása, aminek eredményeként éppen a mai Vajdaság és dél Magyarország területének egy része évtizedekig katonai irányítás alá került. Ezzel párhuzamosan a gazdasági élet leginkább a mezőgazdaság és a kereskedelem fellendülése kezdődött, amihez kapcsolódott Mária Terézia és II. József erőteljes településpolitikája.

A településhálózat alkotó elemeit más Kárpát-medencei térségeknél is szembetűnőbben jellemzi a sakktáblaszerű utcahálózat. A XVIII. századi újjáépítés során a bécsi kormányzatszervek egyebek mellett szabályozták az újjáalakuló települések utcahálózatát, térbeli elrendezését. A letelepedők hajlékaik felépítésekor a bécsi kamara által 1772-ben kiadott un. Impopulations Haupt Instructions (Nagy, 2007) utasításait vették figyelembe. Ezek szerint új települések csak árvízmentes magaslatokon épülhettek, szabályos négyszög alakban középen ugyancsak szabályos négyszög alakú piactérrel ahol a középületek is helyet kaptak.

Az egymást merőlegesen metsző, többnyire nyílegyenes utcákban, egyforma nagyságú porták követték egymást, ahol az utcafrontra merőlegesen a telek egyik szegletébe helyezték el a lakóházak és a vele összeépült gazdasági épületeket. Természetesen ott ahol a természeti viszonyok azt szükségessé tették eltérhettek a szabályosság elvétől főként a folyókhoz közeli ármentes részeken honosodott meg újra a halmazos településforma illetve alakultak ki ilyen típusú településrészek.

A Habsburgok biztosította államkeret, majd a dualista állami berendezkedés egyaránt biztosította a magyarországi megyerendszerbe betagolódó Délvidék számára, hogy az európai gazdasági-technikai fejlődés eredményeit, megismerje és helyileg adaptálja. A XX. század elejére a térség településhálózata, sajátos területi vonzása is körvonalazódott. A Bácskaként számon tartott vajdasági térség a dualizmuskori Bács-Bodrog megye középső és déli részét valamint a korábban Csondrádhhoz tartozó Horgost foglalja magába. E jellegzetes alföldi táj településhálózati sajátossága alapján két egységre bontható az országhatár a Tisza és a Ferenc csatorna által közrefogott háromszög alakú területen, ami a mi képzeletbeli EGTC-n szerbiai részét képezi leginkább az Alföld más térségeire is jellemző nagyhatárú népes települések, mezővárosok (Szabadka, Zombor, Zenta, Magyarkanizsa, Óbecse) jöttek létre a XVIII. század közepétől. A Területük elérte a 12-15 ezer, Óbecsée és Szenttamásé azonban felülmúlta 20, Zomboré és Zentáé pedig a 30 ezer hektárt, míg Szabadka a történelmi Magyarország legnagyobb határú (közel 100 000 hektár) városa volt. A kezdetben állattartó, ideiglenesen használt külterületi szállások a XIX. század elejétől-közepétől alakultak át földművelő-állattartó tanyákká. Számszerűségét tekintve Szabadkát már a XVIII. század végén is Kecskemét mellett a legtanyásabb helységként tartották nyilván.

Az ipari forradalom kibontakozása számára a XIX. század második felében az Osztrák-Magyar Monarchia biztosított nagytérégi és politikai keretet. A térség területei is ebbe a térbe integrálódtak be. A jogi besorolás mellett a városi (központi) funkciók

ellátásában betöltött szerepük alapján is kirajzolódik egy-egy térség, régió város hierarchiája. A Kárpát-medencében is körvonalazódtak azok a központok, amelyek egy-egy országrész gazdasági-pénzügyi életében, igazgatásában meghatározóvá váltak.

Vajdaságban azonban ebben az időszakban még nem alakultak ki ilyen centrumok. Temesvár főleg a bánsági részekre Szeged pedig a Bácska északi és középső térségeire terjesztette ki regionális vonzását. Megyeközpontként értékelhetők azok a városok, amelyek igazgatási feladataik mellett vagy akár a nélkül is tágabb környezetük számára biztosítják a városi funkciókat. E téren Szabadka és Zombor térség szervező szerepe emelkedhet ki. A középvárosok (Zenta), és a kisvárosok (Apatin, Kúla, Magyarkanizsa, Topolya) ágazati és területi hatóköre differenciált. Részben járási székhelyként emelkednek ki környezetükből részben pedig az oktatásban vagy a gazdasági-pénzügyi szolgáltatás terén gyakorolnak vonzást a szomszédos településekre. A vajdasági városok versenyében a dualizmus korában Szabadkának sikerült megőriznie vezető szerepét, jóllehet mezővárosi jellegéből adódóan magas volt az agrárágazatban foglalkoztatottak aránya, és részben Szeged is konkurenciát jelentett a vonzáskörzetének kialakításában.

Az államfordulat illetve a határváltozások eredményeképp megalakult a Szerb-Horvát-Szlovén királyság eltérő fejlettségű, egykoron más-más államokhoz tartozó területeket fogott össze. A szerb politikai elit igyekezett Belgrád főváros szerepét erősíteni, míg a határ menti területek fejlesztése megtorpant. A településhálózat módosulásában szerepet játszott az 1920-as évek földreformja, mely során szerb önkéntesek kaptak földterületeket vajdaság szerte, a katolikus és protestáns egyházi birtokok valamint a magyar és német nagybirtokok kárára. E nagybirtokokat 3-5 hektáros kisbirtokokra osztották fel, e telepések számára a kapott földek közelében lakóházakat és gazdasági épületeket is ki kellett alakítani, így épültek fel mérnöki tervek alapján a telepes falvak Szabadka, Topolya és Magyarkanizsa környékén is. A II világháború után is folytatódott az önkéntesek betelepülése, azzal a kiegészítéssel, hogy ők

már az elüldözött német népesség lakóházait is elfoglalták. Ennek hatása lett, hogy új települések jöttek létre, településrészek váltak önállóvá, ami legszembetűnőbben az észak-bácskai térségben jutott kifejezésre. Ezek az új falvak részben külső megjelenésük (településszerkezetük), részben pedig lakosságuk etnikai-vallási összetételében különböztek egymástól. Önállóvá váltak pravoszláv szerb, vagy más délszláv telepes közösségek, és a belterülettől távoli tanyasorok, katolikus magyar vagy bunyevác lakosai is. A mezővárosok hagyományos igazgatási szerkezetének átalakítása a II. világháború utáni években Magyarországon is végbement így többek között Szeged a szabadkaihoz hasonló kiterjedésű és népességű tanyavilágát is jelentős részben önállósították.

A gazdasági fejlődés és a hozzá kapcsolódó társadalmi átalakulás az európai trendeknek megfelelően éreztette hatását. Ennek egyik jele volt az urbanizálódás. A II világháború után a térség lakosságának mindössze ötöde élt városokban és városi jellegű településeken az 1970.-es években már minden második polgár városlakó volt. Ezt a falusi települések várossá válása illetve a régi és az új városokban egyre nagyobb arányban történő beköltözések eredményezték.

A negyvenes évek végétől, Jugoszlávia felbomlásáig illetve a rendszerváltásig tartó mintegy négy és fél évtized alatt jelentő változások mentek végbe a népesség térségen belüli területi elhelyezkedésében. Jól kirajzolódnak azok a térségek, város együttesek kezdődő és fejlődő agglomerációk ahol a népesség gyarapodása folyamatos volt. Ilyen térség az általunk vizsgált régióban Szabadka és Topolya, bár az ő dinamizmusuk a nyolcvanas évek végére megtört csakúgy, mint a Tisza partján fekvőké.

A Duna-Körös-Maros-Eurorégió

Az 1997. november 21-én Szegeden megalakított Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködés, azaz a DKMT, mely Eurorégió történeti léptékű feladatra vállalkozott: három ország határ menti területeinek kooperációját kívánja megszervezni annak érdekében, hogy a térség a lehető legelőnyösebb pozícióhoz juthasson a kibővülő-újraegyesülő Európa színpadán. Ez a már meglévő együttműködés a kialakuló EGTC alapja lehet, bár ezt a területi nagyságot a felvázolt határon átívelő régió koncepciójában le kell csökkenteni.

A DKMT-ben az Európai Unió tag Magyarország három megyéje, a Dél-alföldi Régiót alkotó Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye, a szintén EU-tag Románia négy megyéje, a West Régiót alkotó Arad, Hunyad, Krassó-Szörény és Temes megye, valamint az Európai Unió csatlakozási tárgyalásokat még meg sem kezdő Szerbiához tartozó Vajdaság Autonóm Tartomány politikusai mellett a gazdasági és tudományos élet, valamint a civil szféra képviselői dolgoznak együtt azért, hogy a határmentiség eddig tapasztalt hátrányait előnnyé, lehetőséggé formálják, és helyzetbe hozzák az itt élő embereket, gazdasági szervezeteket, tudományos intézményeket és mindazon szereplőket, akik megértették, hogy csakis az együttműködés, a határok átjárhatóvá tétele lehet e térség fejlődésének záloga.

A DKMT Eurorégió hivatása a fentiekből következően három pontba sűríthető: az együttműködést egymás érdekeinek szem előtt tartásával, a kölcsönös bizalom légkörében, a demokrácia eszményei, továbbá az európai területfejlesztési politika elvei alapján kell megszervezni; a kooperációnak biztosítani kell a térségben rejlő adottságok és lehetőségek lehető legoptimálisabb kiaknázását; és végül el kell érni, hogy az Eurorégió az erős, sokszínű és intézményesített együttműködés révén a globalizálódó világ kihívásai nyomán egységesülő Európa integráns részeként újjászerveződő Közép-Kelet-Európa egyik gazdasági, politikai, kulturális, tudományos és innovációs centrumává váljon.

E célkitűzések megvalósításának igénye maga után vonja a DKMT-t érintő legfontosabb feladatok meghatározását is. Így a DKMT-nek: a határon átnyúló kapcsolatok generálásával elő kell segítenie a térség versenyképességének javítását és adszorpciók kapacitásainak bővítését; támogatnia kell a hatókörében élő emberek életminőségének és életszínvonalának javítását szolgáló, valamint a határmentiségből fakadó periférikus helyzetek fölszámolását is biztosító koordinált fejlesztési programok megvalósítását, mindezekkel megalapozva a térség tartós és dinamikus gazdasági növekedésének feltételeit; a Balkáni Stabilizációs egyezményben és más Európai Unió alapdokumentumokban foglaltak figyelembe vételével – a multikulturális örökség megőrzése mellett – támogatnia és segítenie kell a térség demokratizálását, az intézményes kapcsolatokon túl az emberek közötti kapcsolatok létrejöttét, a demokratikus mechanizmusok elmélyítését, valamint az előítéletek és látens ellenszenvек oldását.

A DKMT Eurorégió működésének elmúlt évei bizonyítják, hogy a térségi kapcsolat már túllépett az azt kezdeményező önkormányzati szereplők kompetenciáin, és számos új területet érintve – a közös hírszolgáltatástól az egyetemi kutatási kooperációkig, az ifjúsági szervezetek együttes programjaitól a katasztrófavédelmi szervek működésének összehangolásáig – ma már széles az együttműködés palettája, melynek elemei egyre jobban elmélyítik, egyúttal intenzívebbé is teszik a kapcsolatokat.

Jelenlegi helyzet és a lehetőségek megítélése

A jelenlegi településszerkezetet, elemzésével megállapítható, hogy a térség kétpólusú. A térség Szabadka – Szeged tengely mentén helyezkedik el, ami mellett megjelenik még a

Baja – Zombor tengely, másodlagos kiegészítő szereppel. Ez a második tengely jelenleg nincs olyan perspektivikus helyzetben, mint a Szeged – Szabadka tengely, de ez nagyon könnyen megváltozhat az elkövetkező évek során. Mindenképpen jelen pillanatban a Szeged – Szabadka tengelyre kell fókuszálni, ami minden szempontból kiemelkedik az egész képzeletbeli határ régióból. E két város viszonya fogja meghatározni a térség hosszú távú fejlődését, legyen az bármilyen irányú is, hogy egymással közös úton indulnak-e el, vagy pedig elválnak útjaik, bár ezt nehezen lehetne elképzelni, mert nem csak a történelmi múlt, hanem a természeti és társadalmi viszonyok is a közös haladást determinálják. E két város mellett és a kisebbik Baja – Zombor tengely mellett a határ mindkét oldalán kisebb települési gócpontokat tudunk meghatározni, mint amilyenek a kistérségi központok Magyarországon illetve a községi központok Szerbiában. Tehát Bácsalmás, Kiskuhalas, és Mórahalom illetve Topolya, Kishegyes, Magyarkanizsa, Zenta és Ada.

A településszerkezetet, vizsgálatával megállapítható, hogy mindkét oldalon egy az idők során kialakult jól meghatározható vonzáskörzet alakult ki, amelyek városoknak nevezhetők, míg a kisebb települések, falvak gravitálnak az ezen központi helyekhez. Ez a viszonyrendszer mindkét országban megtalálható, de közvetlenül a határ mellett lévő települések, mint Szabadka, vagy Magyarkanizsa, illetve Mórahalom, és Szeged, a határ meghúzásával elvesztették vonzáskörzetük egy részét. Szabadkát és Magyarkanizsát északról fosztották meg azoktól a településektől melyekkel évszázados viszonya alakult ki, míg a másik két magyarországi település ugyanezt élte meg csak fordított helyzetben őket délről fosztották meg gravitációs övezetüktől.

Érdekes kérdéseket vet fel például Szabadka és Kelebia illetve Szabadka és Mórahalom viszonya. Kelebia község nem is létezne, jelenleg, ha nem ott húzták volna meg a határt, ahol meghúzták, hiszen az a monarchiában csak egy vasúti megálló volt, fejlődését annak köszönhette, hogy határátkelővé alakították. Ez a település természetszerűleg

Szabadkához kellene, hogy gravitáljon, de nem tud, mert a határ olyan átjárhatatlan választóvonalat jelentett, amelyet, nem tudott átlépni. A Szabadka Mórahalom viszony szintén felveti a kérdést, hogy hová gravitált volna Mórahalom, ha nincs a határ meghúzása, hiszen körülbelül fél úton van Szabadka és Szeged között. A határ meghúzásával ez a kérdés eldőlt, de feltételezhető, hogy egész más irányba indult volna ez a gravitációs irány, ha nincs a határ.

Figyelembe véve ezeket a történelmi tényeket és a határmenti kapcsolatokat és kialakult települési viszonyokat a Duna –Körös – Maros –Tisza Regionális együttműködés megalakulásával számíthatunk a térség szerepének növekedésével.

Vízió

Nem figyelmen kívül hagyva a történelmi tényeket a már megalakult DKMT Eurórégiót valamint a térség társadalom-földrajzi viszonyait, azt kell megállapítani, hogy a felvázolt EGTC egy olyan földrajzi környezetbe kerül, amely kikényszeríti az együttműködést a már most kialakult Szabadka – Szeged között és az azt kiegészítő Baja – Zombor között, mint két olyan tengely között, ami mind az innováció, mind a felsőoktatás, mind az élettér kérdésében vezető helyen szerepel a térségben.

Előtérbe helyezve, hogy a vizsgált térség földrajzilag egy többé kevésbé szabályos kör közepén helyezkedik el, akkor mindjárt világossá válnak ezek a felvetések. Az óramutatóval azonos irányban haladva a kör sugarán helyezkedik el Kecskemét, Arad, Temesvár, Újvidék, Eszék és Pécs, míg kör középpontjában van a Szabadka – Szeged és az azt kiegészítő Baja – Zombor tengely. Megfigyelhető, hogy a regionális fejlődés minden szempontjának figyelembevételével itt egy nagyon erős verseny alakul ki az adott pólusok között, amit csak úgy nyerhet meg a felvázolt határon átnyúló régió, ha félretesz minden az történelem során

megért sérelmet, problémát és féltékenységet és a széthúzás helyett a párhuzamos erőforrások egyesítésén és azok közös kiaknázásán munkálkodik.

Ha csak e kör szűkebb metszetét vesszük akkor is a Temesvár, Újvidék, Szabadka, Szeged négyszög is egy olyan verseny helyzetet idéz elő, amelyben sem Szabadka sem Szeged önállóan megállni nem tud, hanem érdekesebb nekik ikervárosként az erőforrásaikat egyeztetve fellépni, és az így létrejövő háromszög egyik csúcspontjaként már eredményesen vehetik fel a versenyt a másik két várossal és vonzáskörzetével.

Mint látható több olyan ok is van, ami miatt nem szabad elvetni a határon átvívelő régió kialakításának lehetőségét, is aminek egyik fő motívuma lehet a két vezető város közös fellépése, közös fejlesztése, és erőforrásainka közös kihasználása. Ezzel párhuzamosan felmerül a kérdés, hogy hogyan hat ki ez az EGTC településrendszerére. Mint már említésre került, a fő Szabadka – Szeged tengely mellett a másik kisebb fejlesztési tengely a Baja – Zombor kapcsolat, a térség fejlesztését úgy kell mindenképpen koncepcionálni, hogy-e két tengely egymást kiegészítse és ne váljanak vetélytárssá a többi kisebb település pedig e tengely mentén felfűződve egy-egy specifikus ágazatra fókuszálva induljon el a fejlődés meghatározott útján.

Mind a magyar mind a szerb oldalon a már most is élő központ-gravitációs tér viszonyok fennmaradnak azzal, hogy a határok átjárhatósága miatt azok a periférikus települések amelyek nem tudtak a határ fennállása miatt a természetes központjukhoz gravitálni azok folyamatosan megtalálják helyüket az eredeti állapothoz közelítve.

Az egész térség mezőgazdasági jellegű, ezt nem szabad figyelmen kívül hagynunk, és amelelt, hogy minden pólus pontnak (Szabadka, Szeged illetve Baja, Zombor) megvan a tradicionális vagy a közelmúltban kialakult saját profilja, amit a mezőgazdaság mellett mindenképpen fejleszteni kell.

A kisebb települések gravitációja tovább folytatódik a pólusok felé, és a mezőgazdaságot és a hozzá tartozó egész vertikumot mint alapvető profilt kell értelmezni kiegészítve az újabb innovatív gazdasági ágakkal.

A településrendszerben a települések tradicionális profilok mentén szakosodnak, amik a lakosság szempontjából is változásokat hoz, az adott települések lakossága úgy polarizálódik, hogy ahogy az egyes profilok azt megkövetelik. Erőteljes koncentráció alakul ki az egyes központok körül, míg ezen központok periferiáin lévő települések leszakadnak, mivel nem tudják kihasználni azokat a lehetőségeket amelyeket a központok nyújtanak.

Záradék

Szerbiának nincs más lehetősége jelen pillanatban az Európai integrációs úton, mint a határon átvélő, határmenti, kapcsolatok kialakítása, ezek fejlesztése és a lehetőségek minél jobb kihasználása. A jelenleg folyamatban lévő IPA programok keretében minden szomszédos országgal van kapcsolata Szerbiának, így az e program során szerzett tapasztalatok a későbbiek során a közös régiók kialakításában nagy szerepet játszhatnak.

Magyarország hivatalos álláspontja szerint a határon túli magyarok lakta területek támogatása is ezeken a határon átvélő régiókon keresztül valósulhat meg, melynek keretében, hivatalos úton az adott partner ország szerveinek tudtával, beleegyezésével lehet a határon túli magyarság számára támogatást nyújtani, úgy, hogy az a szülőföldön való maradást és boldogulást nagymértékben elősegítse.

A határon átvélő régiók olyan intézményesített partnerkapcsolatok, amelyeket Szerbia Magyarországon kívül más országokkal is kialakíthat, ezzel is növelve szomszédjaival való jó kapcsolatot és erősítve a térségben való pozícióját, valamint az együttműködésnek köszönhetően az egész régió potenciálját.

Mindezeket figyelembe véve már csak azt a felvilágosító sarkosan fogalmazva átnevelő programot kell elkezdni, amellyel a szerb társadalom számára elfogadhatóvá tesszük az egész határon átívelő régió fogalmát, annak működési elvét és az abban rejlő potenciálokat. Csak úgy lehet az egész munkát elindítani, hogy társadalmi támogatottság van mögötte, ehhez viszont nem elég a politikusok támogatása, hanem a lakosság számára is világossá kell tenni, hogy ez egy lehetőség és nem támadás az ország, a nemzet ellen.

Irodalomjegyzék:

Gábrity Molnár Irén, Ricz András (szerk.), Kistérségek élettereje, RTT, Szabadka, 2006

Somogyi Sándor, Mirnics Zsuzsa (szerk.), Kistérségi távlatok, RTT, Szabadka, 2007

Baranyi Béla (szerk.) 2008 A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-alföldön, MTA RKK, Pécs

Nagy Imre (szerk.), A Kárpát medence régiói Vajdaság, MTA RKK, Pécs 2007

<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/47/Borocz.pdf>, 2008. 11. 13.

www.hethatar.eu/admin/data/file/176_mi_az_egtc.doc, 2008. 11. 14.

2007. évi XCIX. Törvény az európai területi együttműködési csoportosulásról

www.sze.hu/mtdi/gyoreuropa/R%E9sztematik%E1k/Szab%F3%20Imre%20Mo%20telep%FCI%E9sszer%20rv, 2008. 11. 16.

A DKMT Eurorégió stragégiája, www.huserb-info.hu/dkmt_hu.pdf, 2008. 11. 17.

ADALÉKOK A FENNTARTHATÓSÁG NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSÉHEZ

CONTRIBUTIONS TO SOME THEORETICAL ISSUES OF SUSTAINABILITY

Prof. Dr. Sefcsich György

Gépészmérnök, környezettechnológiai szakmérnök, a műszaki tudományok doktora,
nyugalmazott címzetes műegyetemi tanár

24 000 Subotica, 4. jula utca. 19/a

+381 24 780 500

E –mail : sefcsich@gmail.com

ADALÉKOK A FENNTARTHATÓSÁG NÉHÁNY ELVI KÉRDÉSÉHEZ

CONTRIBUTIONS TO SOME THEORETICAL ISSUES OF SUSTAINABILITY

Keywords: Environment, sustainable development, climate history, human population, prognosis

Abstract:

The research and the analysing of the mentioned problem showed that in the past few years in the science public, politic rhetoric and in the medias the anthropocentric terms such as “protecting the human environment” and “protecting the living environment” are transforming to “protecting the natural environment” and the use of “sustainable development” as scientifically unidentified term – so the conclusion is that these expressions (because the lack of their exactness) are often misused in order to achieve assorted politic and/or economic goals and interests.

As an example of a non-critical acceptance of unreliable prognosis and statements the author analyses future visions of catastrophic development of humanity and the whole living world on Earth reflecting to the problem of global warming. By analysing scientific media and various data bases about the climate change on Earth the author concludes:

- All the data for “humanity’s collective memory” of the climate of the past Earth (approx. the last 2000 years) and the meteorological data shows with high probability that since the start of industrial revolution the average temperature on Earth is increasing almost linear by 0,6-0,8 °C/100 years.
- The author presented on relevant scientific facts that in the last 420 000 thousand years in Earth’s history were a few relatively regular „ice ages“ every 110-130 000 years – and currently the Earth is at a down phase of a shorter (around 10 000 years) of a warmer period after the „minimum“ of the last ice age (30 000 years ago). It is undoubted that cannot make fully trustworthy prognosis not even for a “shorter” period as the next hundred years.

The author wanted to present that he believes that the world scientific (and unscientific) public is giving way to much attention to some not so important and noticeable issues (such as the climate change) - in order to (consciously?) turn the attention away from bigger and heavier problems of humanity – such as the uncontrolled growth of human population and the more intense use of vital natural resources.

Ključne reči: Čovekova okolina, Održivi razvoj, klimatska prošlost, ljudska populacija, prognoze

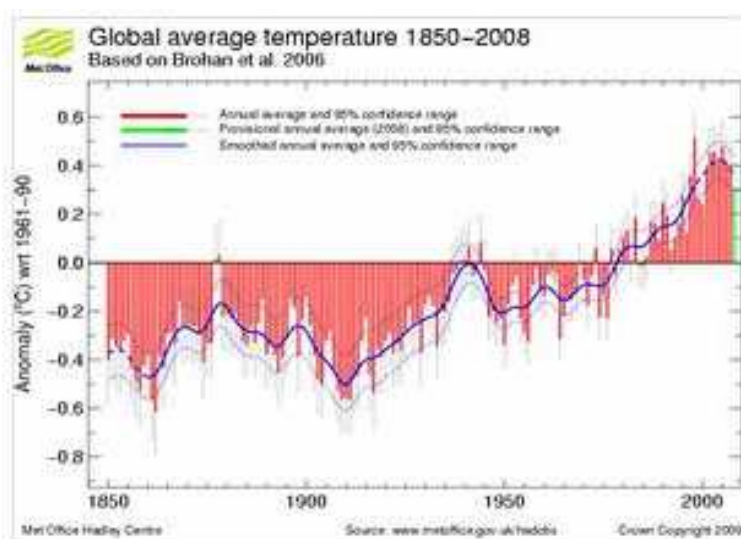
Rezime saopštenja

Istraživanje i analiza navedene problematike je pokazao da zadnjih godina u naučnoj javnosti, političkoj retorici, a i medijama postepeno se transformišu antropocentrični pojmovi „zaštite

čovekove okoline”, „zaštita životne sredine” ka „zaštiti prirodne sredine”, i sve češćeg korišćenja semantički, ali i naučno neodređenijeg i nedorečenijeg pojma „održivog razvoja”, te zaključuje, da se ovi pojmovi (upravo zbog njihove nedovoljne egzaktnosti) veoma često zloupotrebljavaju u interesu određenih, čak i veoma raznorodnih političkih i/ili privrednih ciljeva i interesa.

Kao izraziti primer nekritičkog prihvatanja naučno nedovoljno pouzdano potkrepljenih prognoza i tvrdnji, autor analizira prognoze/vizije budućeg (srazmerno čak veoma kratkoročnog) katastrofalnog razvoja čovečanstva, ali i celine živog sveta Zemlje u svetlu opredeljujuće pojave globalnog zagrevanja planete. Inventarišući i analizirajući u naučnoj javnosti i u raznim (uzajamno nepovezanim) bazama podataka dostupna saznanja o istoriji klimatskih promena Zemlje autor u saopštenju zaključuje:

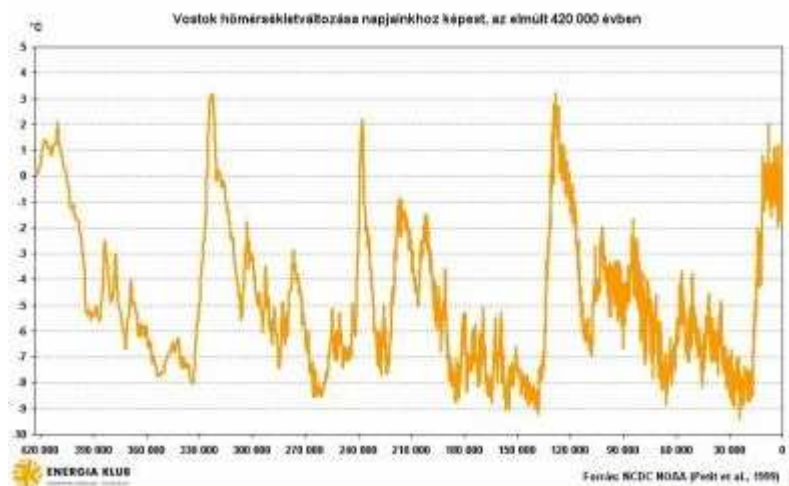
- Svi (iako srazmerno blede i veoma fragmentarni) pokazatelji „kolektivnog sećanja čovečanstva” na klimatsku prošlost naše Zemlje (u toku blizu zadnjih 2.000 godina), meteorološki podaci srazmerno visoke pouzdanosti (dostupni takođe veoma fragmentarno i nažalost tek od 1850. godine), ali i savremena globalna naučna osmatranja „visokom verovatnoćom (čak i veoma pouzdano?) ukazuju na to, da od početka industrijske revolucije evidentna je pojava postepenog i skoro linearnog povećanja srednje prosečne temperature Zemlje sa prosečnim trendom od oko 0,6-0,8 °C/100 god. (Sl. 1.). Utvrđena je takođe veoma uska funkcionalna zavisnost između povećanja srednje prosečne temperature Zemlje i porasta sadržaja gasova (pre svega ugljen-dioksida) u Zemljinoj atmosferi – nesumnjivo izazvane ljudskom aktivnošću, pre svega sagorevanjem ogromnih količina fosilnih goriva – usled pojave „staklene bašte“.

Sl. 1.: Promene računske srednje prosečne temperature Zemlje u periodu 1850-2000.

Na visoku ozbiljnost i rizičnost ove nesporne pojave ukazala je u svojim izveštajima i Međuvladina radna grupa za klimatske promene OUN – IPCC (koja objedinjuje rad 2.000 istraživača iz 154 zemalja), te je to i postala opšte prihvaćena naučna osnova i platforma inicijative za globalnu/svetsku kontrolu i obuzdavanje emisije ugljen-dioksida, a posredno i širenju znatno blaže koncepcije „održivog razvoja“, u odnosu na ranije zamisli „zaštite životne sredine/prirode“ po svaku cenu.

- Autor je međutim u svom saopštenju ukazao na takođe veoma relevantne naučne istine – ispitivanja probnih bušotina naslaga leda na Arktiku i na Islandu – koja ukazuju na to da u toku zadnjih 420.000 hiljada godina Zemljine istorije (ukupna starost Zemlje i svemira procenjuje se na oko 4,5 milijarde godina!) bilo je nekoliko relativno pravilno, u ciklusima od 110-130.000 godina uzastopno ponovljenih „ledenih doba“ i da se Zemlja trenutno nalazi u „silaznoj“ fazi kratkog (svega oko 10.000 godina) i srazmerno toplijeg perioda posle „minimuma“ zadnjeg ledenog doba (pre oko 30.000 godina). Van svake je sumnje takođe, da u poređenju sa vremenskim rasponom od više stotina hiljada godina na osnovu čak ni veoma jednoznačnih i nespornih kratkoročnih trendova (od svega nekoliko stotina godina) ne mogu se koncipirati pouzdane prognoze čak ni za narednih stotinu godina!

Sl. 2.: Promene temperatura u odnosu na sadašnju srednju temperaturu na lokaciji stanice Vostok na Antarktiku tokom zadnjih 420.000 godina

Ova ispitivanja su takođe ukazala na veoma usku povezanost srednje temperature i sadržaja ugljen-dioksida u atmosferi Zemlje, za tu uzročno-posledičnu povezanost (koja ni u kom slučaju ne može biti posledica ljudske aktivnosti!) međutim zasada nažalost nema nikakvog objašnjenja.

Ne nameravajući da u okvirima ove studije negira opšte prihvaćena naučna opredeljenja zaštite/očuvanja prirodne sredine i održivog razvoja – autor je želeo samo ukazati na to, da je (po njemu) u svetskoj naučnoj (i nenaučnoj) javnosti možda je poklonjena preterana pažnja i važnost nespornim i приметnim klimatskim promenama – kako bi se (svesno?) skrenula pažnja sa neuporedo većih i u pogledu (čak veoma bliske) budućnosti čovečanstva i Zemljinog ekosistema opasnijim problemima preteranog/nekontrolisanog rasta ljudske populacije i sve intenzivnijeg iscrpljivanja dostupnih za život vitalnih prirodnih resursa (rodnog potencijala poljoprivrednih zemljišta, pitke vode, neobnovljivih energetske izvora i mineralnih sirovina).

1. BEVEZETŐ

Az utóbbi években-évtizedekben a tudományosságban, majd a politikai retorikában és nem utolsósorban a köztudatot formáló médiában is egyre meghatározóbb helyet tölt be az emberi társadalom jövőpotenciáljának kérdése és a jövőképeség aktív alakításának szükségességének. A fenntarthatóság köztudatban kialakult/kialakított jövőképe valójában két szinergetikusan összetartozó válságot – a környezeti krízist és az egyenlőtlenségek növekedésének krízisét – jelenít meg egyszerre. E szempontoknak a fenntartható jövőképbe történő beépítésével olyan globális és gazdasági fejlődési modellek fogalmazódtak meg, amelyek az elkerülhetetlen/szükségszerű átalakulásokat társadalmilag még elviselhető korlátok közé szorítanák ugyan, de fokozatosan igazságosabbá tennék a javaknak a gazdagok/szegények és a fejlettek/fejletlenek, ill. a mai és a következő nemzedékek közötti elosztását. A természeti erőforrások egyenlő/igazságosabb elérhetősége és az emberileg elviselhető élet kiinduló előfeltételként épül be e modellekbe. E modellek azonban, miután rajtuk keresztül sokan és sokféleképpen vélik megragadni és összefogni a modernitás válságának különböző elemeit – eleve nem koherens rendszerbe foglalt és determinisztikusan körülírt egzakt elméletek nyelvén, hanem gyakran csupán az általános elvárások, remények, álmok, víziók, célok, hitek/vágyak és cselekvési elképzelések szintjén fogalmazódtak meg.

A jelen tanulmányvázlat a természeti környezet terheltségének/terhelhetőségének, ill. abból eredően a fenntarthatóság lehetőleg egyértelmű és egzakt megfogalmazásának, modellezésének és lehetséges megvalósítási stratégiáinak kérdéskörét kívánja közelebbről megvizsgálni.

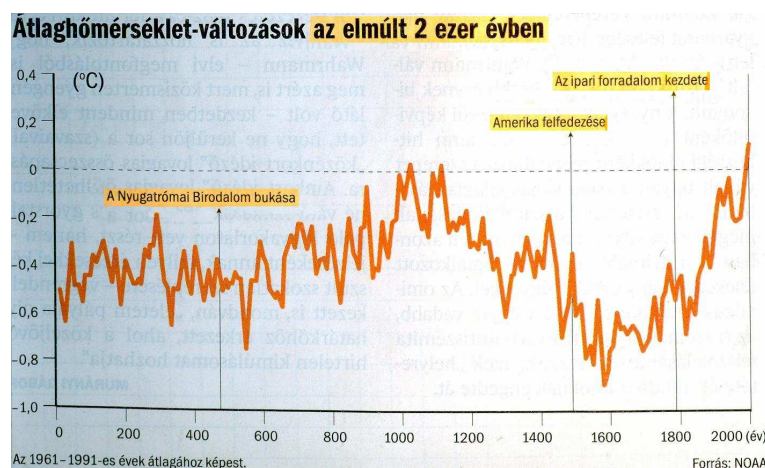
2. ÉGHAJLATVÁLTOZÁS ÉS GLOBÁLIS FELMELEGEDÉS

Az utóbbi években az egész világon a legnevesebb tudományos műhelyek, a napi politika és a közélet elsőrendű témájává vált az éghajlatváltozás, és azon belül a globális felmelegedés – mint a természeti környezetnek az emberi tevékenységekből eredő fokozódó terheltségének már-már a köznapi életben is érzékelhető/tapasztalható következménye. Nem vitás ugyan, hogy ezen a területen az utóbbi években/évtizedekben valóban egyre érzékelhetőbb regionális változások/eltolódások és gyakoribb/súlyosabb anomáliák tapasztalhatók, de kérdés, hogy azok valóban természetidegen (egyértelműen antropogén?) hatások és folyamatok következményei-e vajon, és minden tényezőt figyelembe véve, rajtuk keresztül a Föld egészére milyen előjelű és intenzitású globális hatások és változások érvényesülnek? A kívülről sugallt, esetenként kellően nem megalapozott, vagy akár szándékosan/tudatosan félremagyarázott adatok/ismeretek kritikátlan befogadása helyett, a független, önálló és objektív véleményalkotás érdekében célszerűnek tűnik a globális/lokális klímátörténetről rendelkezésre álló ismeretek alapos felleltározása.

Számos igen jelentős részinformáció és kutatási eredmény érhető el ezen a területen más forrásokból is, de legfrissebb és mértékadó alapinformációs forrásként általánosan az ENSZ Kormányközi Klímaváltozási Munkacsoportja, az IPCC (154 ország több mint 2000 tudósa és szakértője közel 6-éves munkáját felölelő) jelentései az elfogadottak. Az IPCC-ben három munkacsoport működik: az első a Föld éghajlati rendszerének működését vizsgálja, a második az éghajlatváltozás hatásaival, a harmadik az emberiség lehetséges/kívánatos válaszaival foglalkozik, a jelentés közelmúltban megjelent negyedik kötete pedig egységes egészbe foglalja össze a három munkacsoport részjelentéseit. Ez a zárójelentés érezhetően magabiztosabb, mint a korábbi IPCC- tanulmányok: a legtöbb közölt adat és megállapítás a

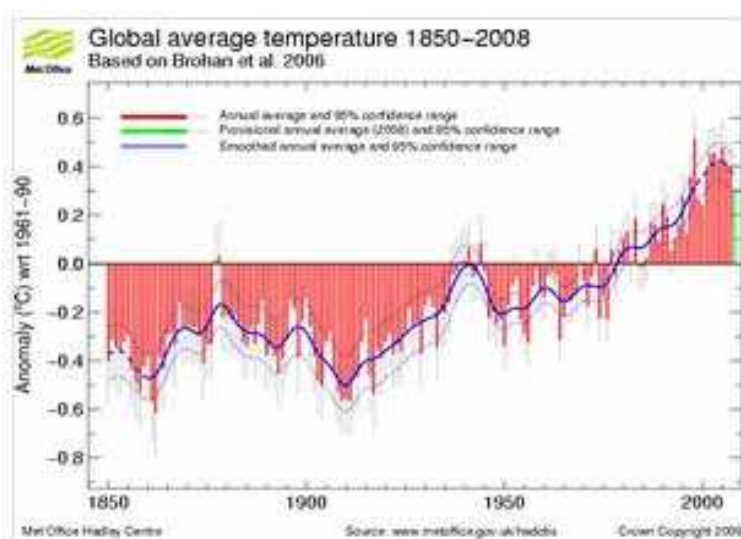
„magas fokú egyetértés, sok bizonyíték” címkét viseli, ami az IPCC bizonytalansági tényezőket jellemző terminológiájában a legmagasabb értékelés. A jelen tanulmány témája szempontjából igen fontosnak és mértékadónak tekinthetők az IPCC- zárójelentésekből és/vagy egyéb „magas megbízhatóságú” forrásokból származó következő adatok/adatsorok:

- A több kutatási módszer kombinált/komparatív alkalmazásával az elmúlt 2.000 év klimatikus viszonyai viszonylag megbízhatóan voltak nyomon követhetők. Az 1. sz. ábrán bemutatott átlaghőmérséklet-változási diagram igen egyértelműen mutat arra, hogy az 1800-as évektől (az ipari forradalom kezdetétől?) kb. 2000-ig terjedő időszakban Földünk átlaghőmérséklete váratlanul és igen látványosan emelkedni kezdett, és (ismereteink szerint) ez a trend napjainkban továbbra is folytatódik. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jelenlegi átlaghőmérséklet – a 15. századi extrém hideg időjárási időszak után – éppen napjainkban éri csupán el (és haladja meg?) a 10-11. századi viszonylag melegebb időszak maximumértékeit.

1. sz. ábra: Földünk átlaghőmérséklet-változásai az
elmúlt 2.000 évben

Globális hőmérsékleti mérési adatsorok sajnos csupán 1850-től állnak rendelkezésre, de azok idő- és térbeli adatsűrűsége igen változó (az első mérési adatok csupán néhány európai országra vonatkoztak, de a déli félteke és az óceáni térségek adatsűrűsége jelenleg is igen szegényes). A 2. sz. ábrán bemutatott, az 1850-2000 közötti időszak globális átlaghőmérsékletének változásait szemléltető diagram szerkesztői a világ összes felszíni meteorológiai állomásának méréseit feldolgozva egységesítették és egy erre a célra kifejlesztett interpolációs eljárás segítségével a hiányzó/elégtelen adatokkal kiegészítve súlyozottan átlagolták.

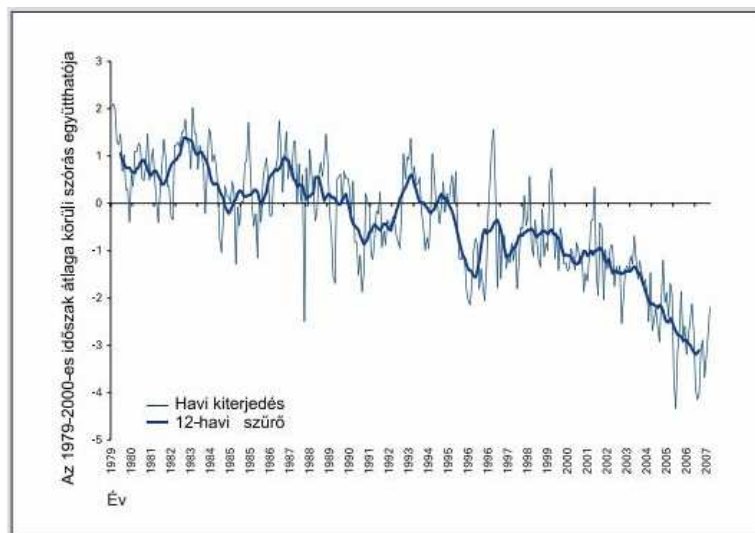

2. sz. ábra: Földünk átlaghőmérséklet-változásai az
1850-2000 időszakban

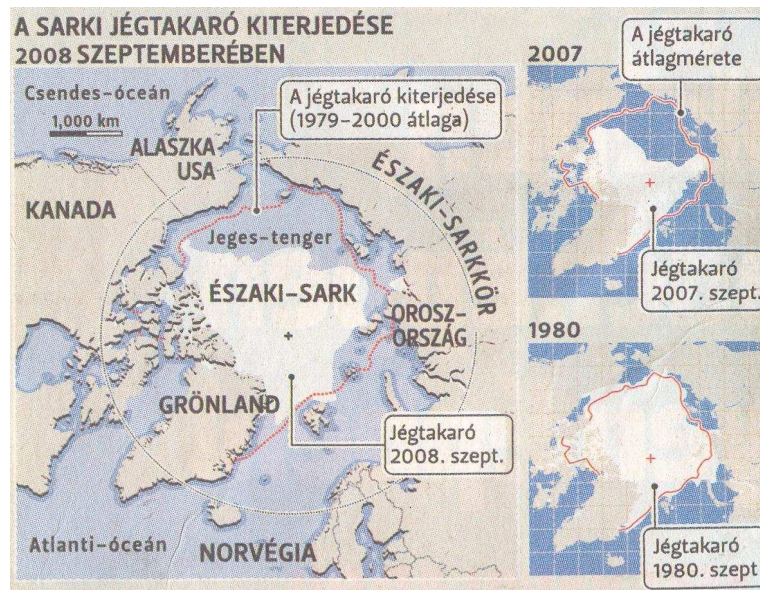
Ebből a (tudományos egzaktsága szempontjából ugyan gyakran vitatott) diagramból származtatható a globális felmelegedési elmélet megalkotóinak (mindenekelőtt az IPCC) azon állítása/megállapítása, hogy az ipari forradalom kezdete óta a Föld átlaghőmérséklete kb. 0,6-08 °C-kal emelkedett és hogy azt egyértelműen a földi természet befogadóképességét meghaladó emberi (mezőgazdasági, ipari, energetikai) tevékenység,

mindenekelőtt a fosszilis energiahordozók túlméretezett felhasználásából és az ipari tevékenységből eredő üvegházhatás váltotta ki.

- Az elmúlt időszakban egyre érzékelhetőbb globális felmelegedési folyamat meglétét bizonyítja közvetlenül, egyebek mellett az Északi Sarki jégta^{karó} kiterjedésének folyamatos és igen intenzív csökkenése is (2005. szeptemberében még 5, 57 millió km² jégta^{karó} területe 2007. szeptemberében már mindössze csupán 4, 28 millió km²

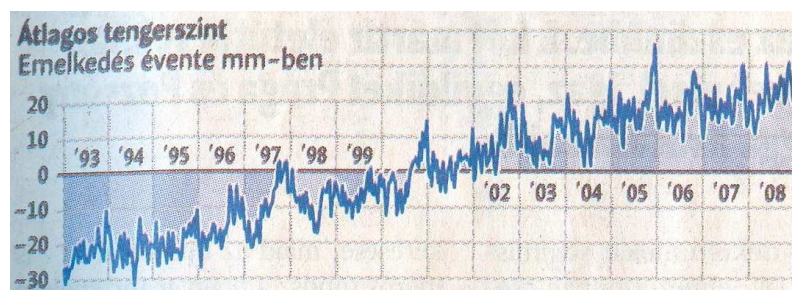
3. sz. ábra: Az Északi Sarki tengerjég-kiterjedési anomáliák
változása az 1979-2007. közötti időszakban

4. sz. ábra: Az Északi Sarki jégta-
karó csökkenése az elmúlt
évtized folyamán

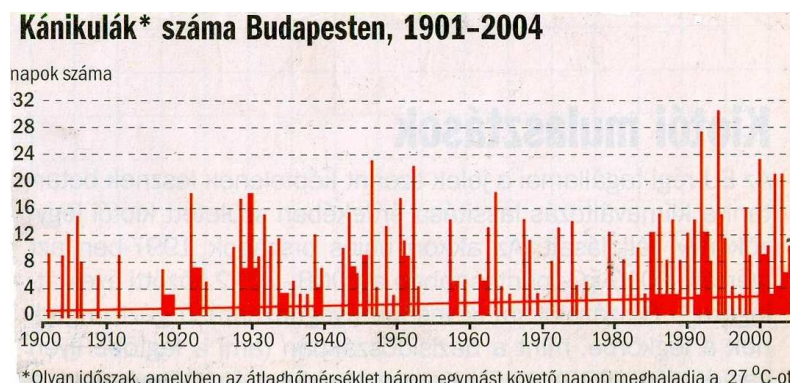
volt!). A tengerjég-kiterjedési anomáliák (az északi félteke havi átlagához viszonyított) passzív mikrohullámú méréseit 1979. óta végzik (3. sz. ábra – az USA Nemzeti Hó és Jég-Adatközpontjának tengerjég-indexéből). Egyértelmű a kifejezett regionális és évszakos csökkenő jelleg, ami az újabb műholdas megfigyeléseken is jól nyomon követhető (4. sz. ábra).

- Számos egyéb forrás és kutatási eredmény is utal, több-kevesebb bizonyító erővel – többnyire közvetett módon ugyan, és csupán egy-egy jól körülhatárolható jelenséget vizsgálva – a globális felmelegedési folyamatra (pl. a 5. és a 6. sz. ábrák).

5. sz. ábra: A világtengerek átlagos tengerszint-emelkedése

az 1993-2008 időszakban (viszonyítási alap: az
1961-1990 közötti átlag)

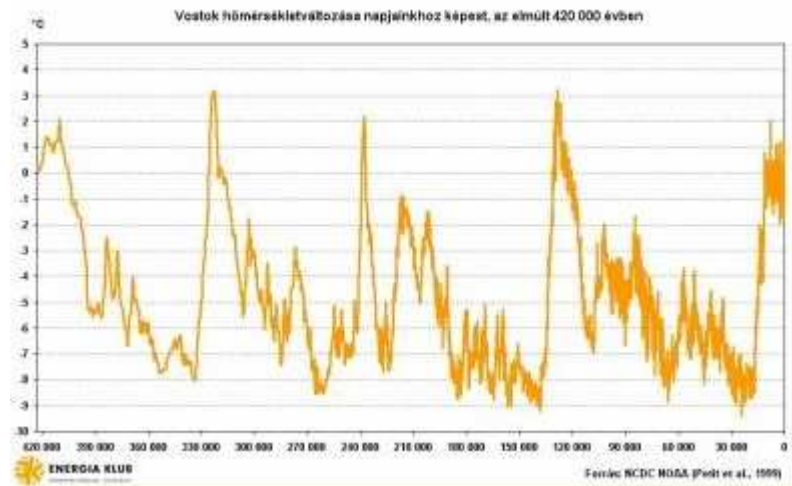

6. sz. ábra: Kánikulák száma Budapesten az 1901-2004 közötti
időszakban

Mindezek az adatsorok azonban a (kb. 4, 5 milliárd évre becsült!) földtörténet csupán jelentéktelen/elenyésző (legfeljebb mindössze néhány száz évnyi) töredékére vonatkoztathatók és azokból egy (legalább a legutóbbi néhány százézer évre kiterjedő) hosszabb távú időszakot felölelő klímátörténeti ismeretek hiányában igen kockázatos bármilyen következtetéseket levonni. A rendelkezésünkre álló ilyen – szintén igen magas megbízhatóságú – legújabb kutatási adatok megvilágításában okkal és jogosan kérdőjelezhető meg a fent kimutatott „egyértelmű rövid távú (legfeljebb 2100-ig terjedő) klímaváltozási trendek/tendenciákból” levont következtetések megalapozottsága:

- Az antarktiszi Vostok állomás területén konzerválódott jégtakaró próbafúrásainak elemzése alapján került összeállításra a 7. sz. ábrán bemutatott kb. 420.000 évre visszatekintő évi középhőmérséklet-változási diagram, amely arra utal, hogy Földünket egymást követő, viszonylag szabályosan ismétlődő, kb. 110-130.000 éves ciklusokban érték/érik – a jelenlegitől mindössze 7-9 °C-kal alacsonyabb középhőmérsékletű – jégkorszakok. Ezek szerint Földünk most egy (kb. 30. 000 évvel ezelőtti legutóbbi jégkorszaki minimum utáni) viszonylag rövid (talán 10. 000 évre becsülhető) „melegebb”

időszak leszálló ágában van. Ugyan ezeknek a ciklikus változásoknak az eredetét és kiváltó okait nem ismerjük, leszögezhető, hogy a viszonylag igen súlyos klímaváltozások Földünkön – az emberi beavatkozásoktól függetlenül – a földtörténet korábbi időszakaiban is rendszeresen jelen voltak.

7. sz. ábra: A Vostok állomás hőmérsékletváltozása napjainkhoz képest az elmúlt 420.000 évben

- Hasonló módszerrel vizsgálva egy Közép-Grönlandi terület átlagos abszolút hőmérsékleteinek eloszlását az elmúlt 50. 000 év folyamán, szintén megállapítható (8. sz. ábra), hogy a jelenlegi kb. 10. 000 éve tartó, a korábbi igen alacsony jégkorszaki középhőmérsékleteknél 15-20 °C-kal melegebb időszak enyhén leszálló ágában tartunk.

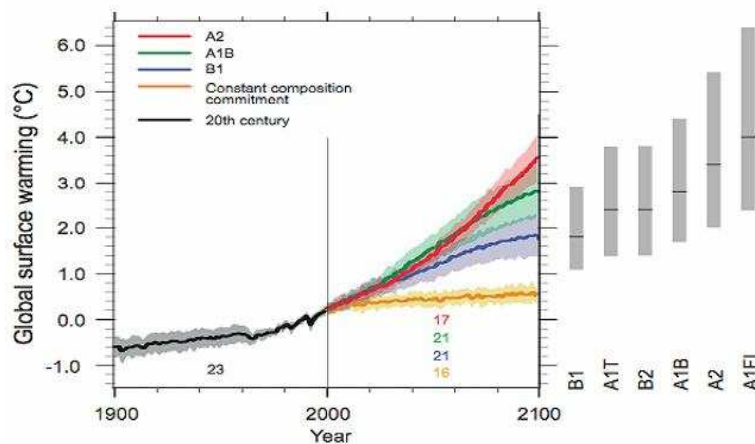
8. sz. ábra: A Közép-Grönlandi térség hőmérsékletváltozása
az elmúlt 50.000 évben

3. ÉGHAJLATVÁLTOZÁSI TRENDEK ÉS ELŐREJELZÉSEK

A fenti – és egyéb, helyszűke miatt a jelen tanulmányvázlatban megemlítésre nem került, „megbízható” forrásokból származó – adatok/adatsorok nagy valószínűséggel utalnak arra, hogy az utolsó 100-200 éves időszakban, a Föld klímájában valóban kimutatható és bizonyítható egy egyértelmű és kifejezett, kb. 0, 4-0, 8 °C/100 év nagyságrendű, enyhén emelkedő intenzitású globális felmelegedési tendencia. Leszögezhető azonban, hogy – a szakmai körökben, a politikai frazeológiában, de főleg a szenzációkra éhes médiában egyre gyakrabban felmerülő fenyegető előrejelzések ellenére – jelenleg nincsenek egyértelmű bizonyítékaink arra, hogy az a földtörténeti múltban nem megszokott jellegű/nagyságrendű, riasztó méretű és/vagy visszafordíthatatlan katasztrófa típusú klímaváltozás előjele lenne!

Az utóbbi évek során (többek között az IPCC- zárójelentés keretén belül is) számos kísérlet történt a kimutatott globális klímaváltozás várható/valószínű további lefolyásának

modellezésére és előrejelzésére. A tudományosan legmegalapozottabbnak tekinthető nemzetközi Prudence program keretében az Európán belül várható éghajlati változásokat nyolc uniós tagállam és Oroszország 21 tudományos intézete hároméves munkával próbálta meg előre jelezni. Három globális klímamodell alapadataiból kiindulva, 9 különböző modellezési módszert alkalmazva készültek közép- és hosszútávú (2100-ig terjedő) prognózisok – megalapozottan feltételezve, hogy ha azok azonos, vagy nagyon hasonló jövőbeni klímaállapotokat vetítenek előre az ilyen előrejelzés valóság közelebb, megbízhatóbb lesz. Ezek a globális klímamodellek négy alapforgatókönyvvel számoltak, kettő gyors gazdasági és népességnövekedést vetített előre, kettő lassút-közepeket. A két „gyors” scenárió közül az egyik a környezetbarát technológiák elterjedésével és a fenntartható fejlődési elképzelések eredményes/intenzív implantációjával is kalkulált. Az így nyert előrejelzés-változatok (9. sz. ábra) – ugyan az időhorizonton enyhén növekvő bizonytalanságuk még elfogadhatóaknak tekinthető – sajnos nem mutattak ki szignifikáns prognóziserősítő átfedéseket. Csupán annyi állapítható meg belőlük, hogy a jelenlegi kb. 14,7 °C földfelszíni átlaghőmérséklet a prognózisidőszak végén (2100-ig) előreláthatóan néhány, de legfeljebb kb. 4 °C-kal lehet/lesz magasabb, a tengerszint emelkedés pedig elérheti a 18-59 cm-t. Egyes elemzők szerint azonban az egyszerűbb globális számításokkal kapott de magas valószínűséggel várható globális hőmérséklet-emelkedés értéke 2100-ig mindössze 1-1,5 °C, nem elhanyagolható ugyan, de már nem képez az emberiség számára riasztó katasztrófa-kilátásokat, sem megoldhatatlan feladatot.

9. sz. ábra: Globális klímaváltozási forgatókönyvek
és előrejelzések 2100-ig

Az elemzésben alkalmazott – igen nagy számú bázisadatot, számos független/függő változót és többszörösen visszacsatolt bonyolult funkcionális összefüggéssrendszereket kezelő – globális klímamodellek ugyan ma már elfogadhatóan pontosnak tekinthetők, de sajnos csupán korlátozottan és egyre növekvő bizonytalansággal alkalmazhatók kontinentális, vagy regionális (pl. az európai, Közép európai, ill. pl. a több klímazóna határán lévő Kárpát-medence) éghajlatának akár igen rövid (néhány éves/évtizedes) időhorizontra kiterjedő előrejelzésére.

4. ÉGHAJLATVÁLTOZÁS ÉS ÜVEGHÁZEFFEKTUS

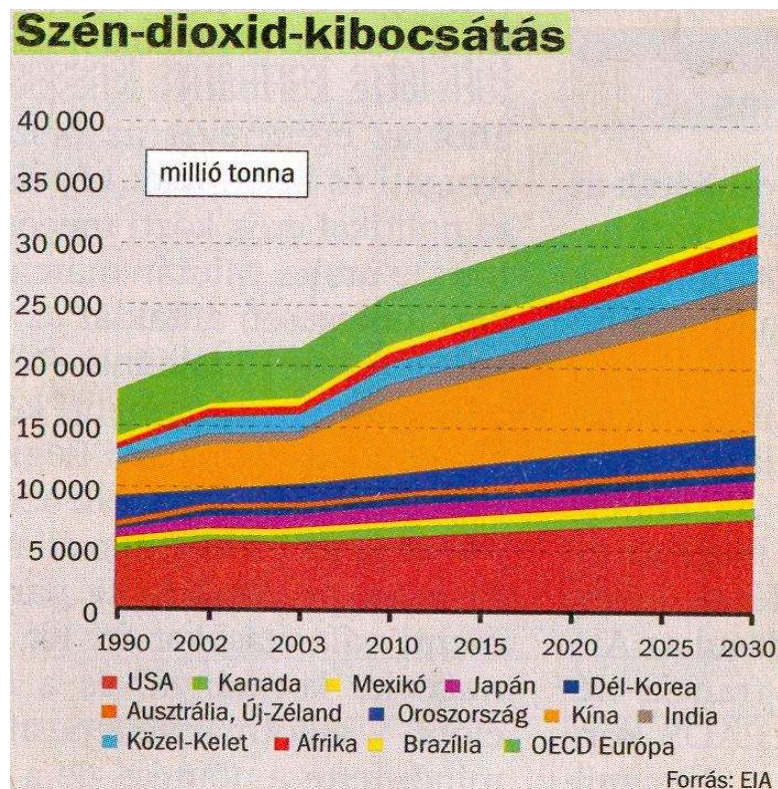
A Föld globális termodinamikai egyensúlyát vizsgáló viszonylag igen magas megbízhatóságú elméleti modellek arra utalnak, hogy egyértelmű („*magasan korrelált*”) összefüggés mutatható ki a Földfelszín mindenkor átlaghőmérséklete és a légkör szén-dioxid tartalma között, és ezt támasztják alá Antarktiszról származó (fentebb már említett) jégmintákban bezárt levegő elemzésére alapozott vizsgálatok is (10. sz. ábra). A korábbi interglaciális ciklus

kb. 130. 000 évvel ezelőtti (a jelenlegihez igen hasonló klímájú) időszakában a légkör szén-dioxid koncentrációja 300 ppm alatti volt, majd a jégkorszak idején (követve a középhőmérséklet alakulását) 200 ppm-re csökkent, míg a jelenlegi szint kb. 363 ppm.

10. sz. ábra: A földfelszín átlaghőmérsékletének és a légkör szén-dioxid szintjének változása az utóbbi 160.000 évben

Sajnos nincsenek ismereteink (még ködös és bizonytalan megítélésű elméleteink sem), hogy az egymást ciklikusan követő földtörténeti interglaciális időszakokban mi okozta/ okozhatta a légkör szén-dioxid koncentrációjának (feltehetően a jégkorszakok bekövetkezését is kiváltó) jelentős mértékű változásait. Ezért indokoltan kérdő-jelezhetők meg az antropogén eredetű üvegház-effektus okozta globális felmelegedési előrejelzések is, hiszen azokat – belső bizonytalanságaik/pontatlanságaik mellett – jelentős mértékben befolyásolhatják, sőt felül is írhatják a (számunkra ugyan ismeretlen eredetű, de) velük azonos nagyságrendű, működő periodikus természeti folyamatok/jelenségek. Ezért megalapozottnak tekinthetők azok a visszafogottabb előrejelzések, amelyek szerint a világ

11. sz. ábra: Szén-dioxid kibocsátási előrejelzés

2030-ig

(továbbra is növekvő) szén-dioxid kibocsátása (11. sz. ábra) eredményeként várható légköri koncentráció az időszak végéig ugyan a jelenlegi kb. 360 ppm-ről kb. 500 ppm-re nőhet, ami azonban a számítások szerint mindössze legfeljebb – még biztonságosan kezelhetőnek tekinthető – további kb. 1-1,5 °C hőmérséklet-emelkedést okozhat.

5. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI PARADIGMA

A Római Klub 1972-évi, a köztudatba először szinte berobbant Meadows jelentés még csupán a mind érezhetőbbé váló erőforráshiányról és a növekedés kényszerűen korlátozott voltáról szólt. Alapüzenete igen szigorú, sőt vészjósoló volt, t.i., hogy a Föld elérhető erőforrásai

korlátozottak/végesek és megbomlott ökológiai egyensúlya csupán a természetes környezet jelenlegi terhelésének radikális csökkentésével állítható helyre és őrizhető meg. Az eleinte egyre hangosabb és radikálisabb („zöld”) környezet- és természetvédelmi mozgalmak szólamai/érvelése és hitelessége azonban igen gyorsan megkopott – mert a valóságban már alig létező „érintetlen” természeti környezet megőrzésének pusztán elvi/erkölcsi értékeivel szemben nem tudtak megvalósítható alternatívákat megfogalmazni. A 80-90-es évek fordulóján az új üzenet már érezhetően puhábbá vált (pl. a témában igen gyakran idézett 1987-1993-évi Burtland - jelentés), beérve a környezet és a természeti erőforrások korlátozott terhelhetőségének hangsúlyozásával, és rámutatva, hogy az ökológiai rendszerek „normális” működésében egy – viszonylag közeli – túlterhelési pont felett visszafordíthatatlan zavarok jelentkezhetnek, sőt esetleg maga az egész rendszer is összeomolhat. Megjelentek a racionalításra törekvő gazdasági megfontolások: már nem mindenáron az elérhető legérintetlenebb természet fenntartása volt a cél, ehelyett inkább elérhető/megvédhető (fenntartható) „érintetlenségi” szinteket próbáltak, ezek belátható és még elfogadható költségeivel valamilyen módon egyensúlyba hozni. E ponton azonban a gazdasági érdekek és az öko - politika szinte kényszerűen kerültek szembe egymással – és ebben az egyenlőtlen játéktérben a környezeti érdekvédelem magától értetődően visszavonulásra kényszerült. A 90-es évek első felében, a nagy Távol keleti feltörekvők (Kína, India) agresszív fellépésével egyre jobban kiéleződő nemzetközi gazdasági verseny már napirendre tűzte a fejlett ipari országok világpiaci versenyképességet veszélyeztető, „túlságosan is drága” szociális szolgáltatások és környezet/természet-védelmi normák megtartásának valamilyen arányú visszafogását. És igen gyorsan (pl. az ENSZ 1992-es Riói Környezetvédelmi Világkonferenciáján elfogadott Agenda 21) fel- és el- kellett ismerni, hogy a terhelhetőség korlátozottsága – a környezet terhelhetősége és az erőforrás-gazdálkodás mellett – a gazdasági racionalitás és a társadalmi rend és jólét szintjén is megfogalmazódnak. A napjainkban

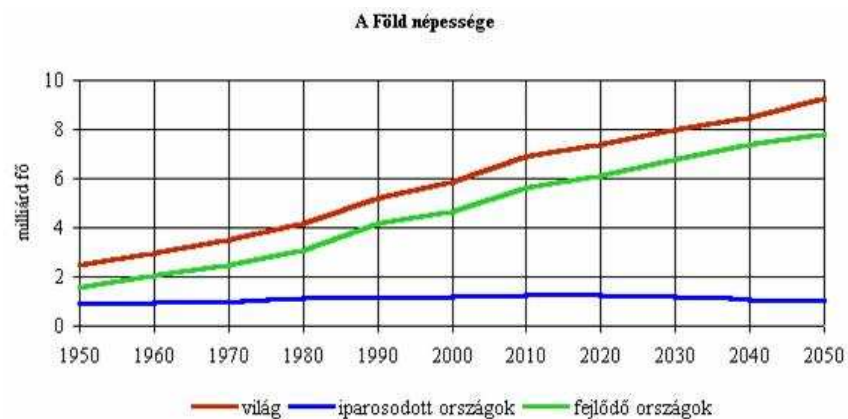
kialakult és általánosan elfogadott „*globális fenntarthatósági szemlélet*” már nem korlátozódik a klímaváltozás, a környezeti válság, az energiakrízis, és/vagy a növekvő társadalmi/jóléti egyenlőtlenségek zsákutcájára – hiszen azok ugyanazon válság egymással szinergetikusan összefüggő, sőt kölcsönösen átjárható/konvertálható részeit képezik. Épp az így kialakuló komplexségéből adódóan, a fenntarthatóság fogalma alatt – a legkülönbélebb, egymásnak gyakran ellentmondó érdekeket, stratégiákat és érzékenységi küszöbököt értelmezve – több, egymástól jelentős mértékben eltérő/különböző belső tartalom is értelmezhető. Ezért a különböző érdekcsoportok egymástól gyakran igen eltérően ítélik meg a gazdasági növekedés/fejlődés szükségességét, a társadalmi igazságosság elfogadható mértékét és/vagy a kontinuitás és a radikális változások kívánatos arányát. E megítélésekben a piacgazdaság önszabályozási képességére támaszkodó „*alig változtassunk*” modellek mellett esetenként igen radikális elképzelések is megjelennek. Ugyanakkor azonban igen jelentős különbségek lehetnek a kríziskezelés időtávját, mértékét és retorikáját illetően is. Jelentősek az eltérések abban is, hogy az adott megközelítés megelégszik-e vajon az erőforrások környezet- és jövő-kímélő felhasználásával, vagy azon túlmenően a teljes gazdasági és/vagy a társadalmi struktúrák egészének átalakítását és újraszervezését is feladatának tekinti. Az igazságossági elvek közül pedig a tulajdonláshoz és a teljesítményhez kötöttekkel szemben a jóléti társadalmakban egyre inkább felértékelődő szociális jellegű elosztási és szükségleti megfontolások kerülnek egymással konfliktusba.

A jelen tanulmányvázlat nem tud (és nem is kíván) állást foglalni a fent felvetett alapvető elméleti kérdésekben, mindenképpen rá kíván azonban mutatni a fenntarthatósági paradigma alapkérdésére, nevezetesen arra, hogy vajon a rendelkezésre álló idő- és erőforrás-kereteken belül fennáll-e a fenntarthatóságot veszélyeztető folyamatok és a megőrzését/helyreállítását

célzó („változás – hatás - válasz” típusú visszacsatolt) stratégiák/beavatkozások megfelelően magas kauzalitása és megvalósíthatóságuk realitása?

A köztudatban gyakran túlhangsúlyozott klímaváltozás ténye és veszélyei szinte eltörpülnek:

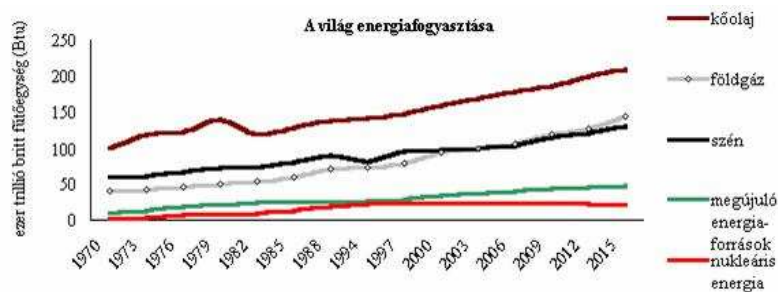
- a túlnépesedés (12. sz. ábra)
- a jelenleg működő társadalmi rend/rendszer hosszú távú fenntarthatóságát biztosítani hivatott nem megújuló, és egyre inkább kiapadó természeti erőforrások (ásványi nyersanyagok és energiahordozók – 13. és 14. sz. ábra) és
- az élelmiszertermelés már-már valóban riasztóan katasztrófa közeli, a jelenleg rendelkezésre álló technikákkal/technológiákkal szinte nem is kezelhető, de a köztudat előtt mégis egyre inkább agyonhallgatott küszöbön álló veszélyei mellett!

12. sz. ábra: A Föld népessége – előrejelzés 2050-ig

13. sz. ábra: A Föld ásványi anyag tartalékai

14. sz. ábra: A világ energiafogyasztása – előrejelzés

2015-ig (1 Btu = 1,055 kJ)

6. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

A fenntarthatóság szélesebb/általánosabb értelmezése elvben három, a legfontosabb prioritásokat tartalmazó célcsoport egyidejű teljesítését jelenti. Ezek:

- a versenyképes gazdaság,
- a megújuló társadalom és
- az élhető környezet.

A fenntartható fejlődés szakmai körökben általánosan elfogadott meghatározása szerint:

„A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg” (a Világ Tudományos Akadémiáinak deklarációja, Tokió, 2000.).

Más megfogalmazásban:

„A fenntartható fejlődés a folyamatos szociális jobblét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó képességet meghaladó módon növekednénk.” (Herman Daly, aki szerint a növekedés azt jelenti, hogy nagyobbak leszünk, a fejlődés pedig azt, hogy jobbak; a növekedés az anyagi gyarapodás következtében előálló méretbeli változást, míg a fejlődés mindenekelőtt a nagyobb teljesítőképesség elérését jelenti).

Szakmai körökben napjainkban a fenntarthatóság három alapértelmezése különült el:

- A *„gyenge fenntarthatóság”* abból a feltételezésből indul ki, hogy a különböző erőforrások (gazdasági, humán, természeti, kulturális, kapcsolati és/vagy politikai tőke) egymást jelentős/meghatározó mértékben kiválthatják – következésképpen, akkor nevezhető egy rendszer fenntarthatónak, ha abban a különböző erőforrások összege egészében állandó marad.
- A *„méltányos fenntarthatóság”* az erőforrások korlátozott kölcsönös helyettesíthetőségét ismeri csupán el, abból indul ki, hogy az anyagi források, a humán tőke és társadalmi kapcsolati tőke egymással csak korlátozottan helyettesíthetők, a természeti erőforrások lényegi elemei pedig nem is vonhatók be teljességgel a cserefolyamatokba.

- Az „erős fenntarthatóság” megközelítése nem tart a fenti keretekben szinte semmilyen erőforrás-helyettesítést elfogadhatónak, tehát egyértelműen a gazdaság összes fizikai anyagáramainak a rigid korlátozását/visszafogását jelenti.

A három megközelítés között lényegében egy *fizikocentrikus* (a természet mindennek feletti rendszerlogikáját hangsúlyozó) és egy inkább *antropocentrikus* (az emberi szükségleteket előtérbe helyező) érvelésmód ütközik. Újabban egyre inkább a mindenkori „közjó” felé forduló ember - közelebb (ember - központúbb?) „gyenge fenntarthatósági” szemlélet támogatottsága látszik erősödni, mindenekelőtt azért, mert a tudományos/technikai vívmányok (humán tőke) bizonyíthatóan és jelentős mértékben képesek kiváltani a (fogyó és/vagy nem megújuló) természeti és anyagi erőforrásokat.

Az utóbbi években a GDP-alapú, tisztán ökonometria és az ökológiai korlátokat nem, vagy csupán közvetve számba vevő fejlődési/fejlettségi mutatók mellett a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés jellemzésére egyre gyakrabban az „ökológiai lábnyom” mutatót alkalmazzák. Definíciója szerint: „Az ökológiai lábnyom az a föld- (és víz-) terület, amelyre egy meghatározott emberi népesség és életszínvonal végtelen ideig való eltartásához lenne szükség; annak mértéke, hogy mennyi termékeny (ökológiailag produktív) földre és vízre van szüksége egy személynek, régiónak, országnak, vagy az emberiség egészének az összes elfogyasztott erőforrás megtermeléséhez és az összes megtermelt hulladék neutralizálásához. Ez a terület elvben bárhol lehet a világon“ (M. Wackernagel és W. E. Rees, 1996.).

A legtöbb ökológiai lábnyom-becslés a mindenkori átlagos fajlagos országos fogyasztási mutatókon és a világ egészének átlagos viszonyítási adatain alapul, és így kiválóan alkalmas az egyes országok/régiók fenntarthatósági szempontú összehasonlítására.

A Földünkön rendelkezésre álló ökológiailag produktív összterület (kb. 11, 3 milliárd ha) az elmúlt évszázad folyamán fokozatosan csökkent, és jelenleg a Föld össznépeségére (kb. 6, 5 milliárd fő) elosztva átlagosan kb. 1, 7 ha/fő jut. Ezzel szemben a világ globális erőforrás-fogyasztásának átszámított ökológiai egyenértéke – Földünk össznépeségének ökológiai lábnyoma – kb. 2, 3 ha/fő, tehát a világ jelenlegi ökológiai deficitje kb. 0, 6 ha/fő ill. +30 % körüli. Ez a deficit két megkerülhetetlenül fontos tényre utal: egyrészt, hogy a Föld lakossága kíméletlen rablógazdálkodást folytat és a jövő generációk (saját utódai) erőforrásait fogyasztja, másrészt pedig arra, hogy e lakosság igen jelentős hányada jelenleg is mélyszegénységben él. Hiszen, míg a fejlett ipari országok ökológiai lábnyoma igen magas, átlagosan kb. 5 ha/fő, a szegény országok átlaga mindössze 1-2 ha/fő. Legalacsonyabb ökológiai lábnyoma Afganisztán (0, 1 ha/fő), Szomália (0, 4 ha/fő) és Bangla Desh (0, 5 ha/fő) lakosságának van, míg ugyanakkor az igen magas vásárlóerővel rendelkező Arab Emirátusok (9, 9 ha/fő), vagy Kuwait (9, 5 ha/fő) ökológiai lábnyoma is aránytalanul magas. Az elvégzett összehasonlító elemzések arra is rávilágítanak, hogy az emberiség ökológiai lábnyoma az 1961-2003. időszakban a háromszorosára növekedett, és – ha ez a fejlődési tendencia töretlenül tovább folytatódna – 2050-ig a rendelkezésre álló ökológiailag produktív terület kétszeresére növekedhet! (Az ökológiai lábnyomok - egységes metodológia szerinti – számításait (1961. óta, a világ 152 országára) az amerikai székhelyű *Global Footprint Network* végzi.)

A világ vezető fejlett országainak mint az USA (9, 5 ha/fő), Franciaország (5, 8 ha/fő), Németország (4, 8 ha/fő), Egyesült Királyság (5, 4 ha/fő), Japán (4, 3 ha/fő), stb. ökológiai lábnyoma rendre igen magas. Közép Európa országai, pl. Magyarország (3, 5 ha/fő) és Szerbia (2, 6 ha/fő), ill. a Vajdaság és azon belül a Szabadkai Régió (kb. 3, 0 ha/fő

nagyságrendűre becsülhető) mutatói jóval szerényebbek a fejlett országokétól, de még mindig jelentős (átlagosan kb. 1, 0 ha/fő), a világtátlagot meghaladó ökológiai deficitet mutatnak (15. sz. ábra). Sajnálatos módon a kifejezetten fogyasztói orientációjú fejlett ipari országok „követendő mintaként” jelennek meg a feltörekvő új gazdasági hatalmak (Kína és India) lakossága előtt, de maga a világgazdaságban egyre inkább eluralkodó globalizáció és példátlan mobilitási igény is a rablógazdálkodás folytatására ösztökéli az emberiséget. Annak ellenére is, hogy ma már közismert tény és szomorú valóság, hogy a mindenki számára elérhető „amerikai álom” erőforrásháttere sajnos nem áll rendelkezésünkre.

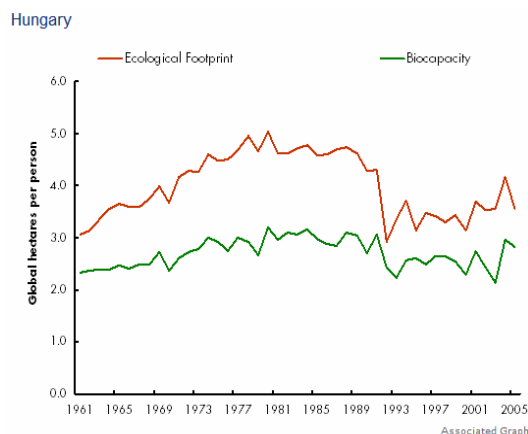

Figure 1 tracks, in absolute terms, the average per person resource demand (Ecological Footprint) and per person resource supply (Biocapacity) in Hungary since 1961. Biocapacity varies each year with ecosystem management, agricultural practices (such as fertilizer use and irrigation), ecosystem degradation, and weather.

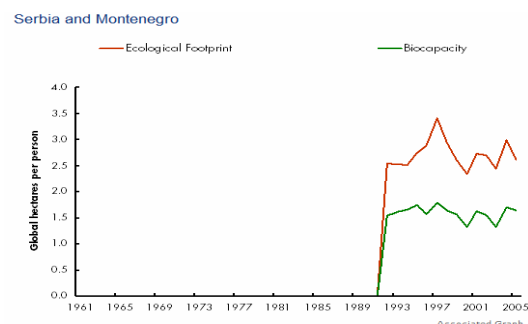

Figure 1 tracks, in absolute terms, the average per person resource demand (Ecological Footprint) and per person resource supply (Biocapacity) in Serbia and Montenegro since 1961. Biocapacity varies each year with ecosystem management, agricultural practices (such as fertilizer use and irrigation), ecosystem degradation, and weather.

15. sz. ábra: Magyarország és Szerbia ökológiai lábnyomának és ökológiai deficitjének változása az utóbbi 60 évben („Living Planet Report” - Global Footprint Network, 2005.)

7. ZÁRADÉK HELYETT

A felületes olvasó a jelen tanulmányvázlat adathalmazából és intonációjából igen könnyen azt a megállapítást szűrhetné le, hogy a szakmai/tudományos terminológiába, majd azt követően a

mindennapi politikai frazeológiába is szinte észrevétlenül „belopakodó” – a környezet- és természetvédelem fogalomkörét felváltani hivatott – de attól már jelentős mértékben „puhább” és antropocentrikusabb fenntarthatósági modell valamiféle „fából vaskarika” lenne. Hiszen annak (még a legenyhébb „gyenge fenntarthatóság”) belátható időhorizonton belüli reális megvalósíthatósága is igen kétes. Ahhoz már nem elégséges valamiféle „környezettudatos” élet- és viselkedésforma elterjesztése, hanem az emberiség egészének összefogására, jelentős mértékű önmérsékletre/visszafozásra, sőt a világ gazdasági és politikai rendjének teljes - körű átalakítására/reformjára van/lesz igen gyorsan, mindössze néhány évtizedes „türelmi időn” belül égetően szükség.

Ugyanakkor a tanulmányvázlat rá kíván mutatni a jelenleg tapasztalható – és minden bizonnyal a megnövekedett széndioxid-kibocsátás által kiváltott/felerősödött üvegházeffektusra visszavezethető – klímaváltozási jelenség - együttes túlhangsúlyozottságára mind a szakmai/tudományos megnyilvánulások, mind a politikai frazeológia és a tudatformáló média szenzációhajszoló magatartása miatt. Hiszen az emberi társadalmat és az emberiség egészét valóban, és már rövidtávon is fenyegető veszélyt valójában a túlnépesedés és az abból kényszerűen eredő világelelmezési válság, de mindenekelőtt a természeti erőforrások feletti rablógazdálkodás, a fosszilis energiahordozó (a szén-, földgáz- és kőolaj-, sőt uránium) tartalékok igen közeli (mindössze néhány évtizedre, legfeljebb talán egy évszázadra tehető) kimerülése jelenti! Megalapozott szakértői vélemények utalnak arra, hogy a jelenlegi világ gazdasági válság (amelyet ugyan a bankrendszer világméretű összeroppanása váltott ki) háttérében már most is az energiagazdaság súlyos megingása és egyértelmű „lejtmenete” húzódik meg! És egyre több szakértői vélemény utal arra, hogy „végérvényesen vége van a világ gazdaság eddig ismert modelljének” és a (közel) jövő gazdasági rendszerében újra a természeti erőforrások

hagyományos értékei, az ásványi kincsek, a (termő) föld, a víz és a levegő kerülnek majd újra előtérbe.

A véges és korlátozott természeti erőforrásokat viszont csupán egyetlen folyamatosan újratermelődő/növekvő és gyakorlatilag soha sem erodálódó erőforrás, a humán tőke tudja helyettesíteni és kiváltani. Amennyiben feltételezzük, hogy a természeti erőforrások (tőke) összege nem csökken az idő folyamán (ez a „szigorú fenntarthatóság” feltétele!), a népességszám növekedésével az általános jólétnek kényszerűen csökkennie kell. A népességszám-növekedést és a feltörekvők növekvő jólétigényét a természeti erőforrások korlátozott volta miatt csupán a technológiai haladás ellensúlyozhatja, amely elősegítheti/feljavíthatja a természeti tőke felhasználásának hatékonyságát. A technológia fejlődése ugyanis a munkatermelékenység növelése mellett javítja az ökológiai hatékonyságot is (például a gőzgépek energetikai hatásfoka csak 5-15 % volt, míg a mai erőgépek gyakran már 50-65 %-os hatásfokkal működnek!).

IRODALOM

- [1] Ágh A., Tamás P., Vértess A. (szerk.) (2005). Stratégiai kutatások – Magyarország 215 – Fenntartható fejlődés Magyarországon; MTA.
- [2] Ayers R.U.(1996). Limits to the growth paradigm; Ecological Economics.
- [3] Bulla M., Mozsgai K. és Pomázi I.(2005). Fenntarthatóság – Dilemmák és lehetőségek; MTA – Fenntartható fejlődés Magyarországon.

- [4] Rees W.E., Wackernagel M.(1994). Ecological Footprints and Appropriated carrying Capacity: Measuring the national capital Requirements of the Human Economy; DC-Corelo, Island Press.

- [5] Reményi K., Gróf Gy.(2008). Megjegyzések a globális felmelegedéshez; Magy. Tud.

- [6] Šefčić Đ., Šomodžić Š., Maraci L.(2008). O održivom razvoju urbane sredine i gravitacione poledine grada Subotica; Most-Híd Doo – OS Subotica.

**ELÉGEDETTSÉG – ELÉGEDETLENSÉG NÉHÁNY JELLEMZŐJE
VAJDASÁG ÉSZAKI RÉSZÉN**

**SOME CHARACTERISTIC OF SATISFACTION AND
DISSATISFACTION IN THE NORTH VAJDASAG**

Ph.D. Somogyi Sándor, Prof. Emeritus¹,

Dr. Gábrity Molnár Irén, egyetemi tanár²

1) 24000 Subotica, Lifka Sándor ul. 29 – Srbija, Tel. +381 24 542 265, e-mail: Bio-nat-yu@tippnet.rs

2) 24000 Subotica, Segedinski put 9 – Srbija –Novosadski Univerzitet – Ekonomski fakultet, Subotica,
Tel. +381 24 628 000, e-mail: irengm@tippnet.rs

ELÉGEDETTSÉG – ELÉGEDETLENSÉG NÉHÁNY JELLEMZŐJE VAJDASÁG ÉSZAKI RÉSZÉN

SOME CHARACTERISTIC OF SATISFACTION AND DISSATISFACTION IN THE NORTH VAJDASAG

Kulcsszavak: Életminőség, HDI index, elégedettség – elégedetlenség, fenntarthatóság, szubjektív vélemények

Kivonat

Az életminőség tipikusan interdiszciplináris probléma, mivel nagyon sok tényezőn és azok egymásra hatásán alapul, és nagyon sok formában jelenhet meg. Kutatásainkban a HDI indexek alapján hasonlítjuk össze Szerbiát, Vajdaságot és az egyes régiókat.

A fenntarthatóság és életminőség kapcsolatát úgy is lehet értelmezni, hogy a magas GDP/capita emeli a HDI és minden más index értékét, de az a fejlődés, amely nem jellemezhető fenntarthatósággal megkérdőjelezhető. Körülményeink között ez a kérdés fokozottan érzékeny tekintettel a gazdasági és társadalmi visszaesésre a századfordulón.

Tanulmányunkban Szerbia, Vajdaság és a régiók életminőség-mutatói segítségével rávilágítunk a fontosabb gazdasági és életminőségi problémákra és kitérünk a Vajdaság északi részén élő magyarság helyzetére, politikai véleményére.

Keywords: Quality of life, HDI index, satisfaction – dissatisfaction, sustainability, subjective opinion's

Abstract

Quality of life is a typical interdisciplinary problem according to large number of factors, interference of the factors and many forms of manifestation. In our research we compare HDI indexes of Serbia, Vojvodina and specific regions.

Rough simplification of connections between quality of life and sustainability is possible with the relations between GDP/capita and indices of the life quality, because GDP/capita has improving impact on the indices. But every development is questionable without the sustainability. This question is very sensitive in our circumstances because of the social and economical fallback on the millenary.

In the focus of the paper are significant questions of the quality of life in Serbia, and Vojvodina. On the social position of the Hungarian minorities on the north part of Vojvodina we give particular emphasis.

1 BEVEZETÉS

Szerbiában a politikai pártok is felhasználják az újvidéki SCAN ügynökség közvélemény-kutatási eredményeit. Jellemző, hogy csak egy globális kérdés formájában jelenik meg a közvélemény kutatásban az életminőség, megelégedettség. (Példaként említjük a VITAS Healthcare Corporation, Miami – FL és Ira R. Byock MD, Missoula, Montana által, a Missioula – Vitas Quality of Life Index (2006) számításához használt kérdőívet. Ebben a globális – általános jellegű kérdéscsoport mellett megjelentek az egészségi megnyilvánulásokra, életfunkciókra, interperszonális kapcsolatokra, jó közérzetre vonatkozó kérdések is, mégpedig olyan bontásban, hogy a kérdésekre adott válaszok ellenőrzik egymást, csökkentik a konformizmust és növelik a konzisztenciát.) Tehát az ilyen jellegű szerbiai kutatások hiányosak.

Az előzőből kiindulva megállapítottuk, hogy a vajdasági magyarság életminőségét, boldogságérzetét, megelégedettségét széles körű *empirikus kutatásra* alapozva kell elemezni az elkövetkező évek kisebbségi *nemzetstratégiájának* kialakítását segítő.

A szabadkai székhelyű Regionális Tudományi Társaság felvállalta ezt a feladatot a Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság anyagi támogatásával, annak érdekében, hogy tisztázzuk azokat a tényeket, amelyek a vajdasági magyarság megelégedettségét - elégedetlenségét jellemzik.

A kutatás első fázisa a terepi empirikus kutatás kérdőívek kitöltéséből állt, amelyben viszonylag egyszerű eldöntendő kérdések szerepeltek és folyamatban van a második fázis, a begyűjtött anyag statisztikai feldolgozása, következtetések levonása. Ebben a kutatásban mindenekelőtt hangsúlyt fektettünk a megelégedettség az általános közérzettel, iskolázottsággal, írásbeliséggel, továbbfejlődési lehetőségekkel, egészséggel és a fogyasztás bizonyos elemeivel.

2 KORÁBBI KUTATÁSAINK

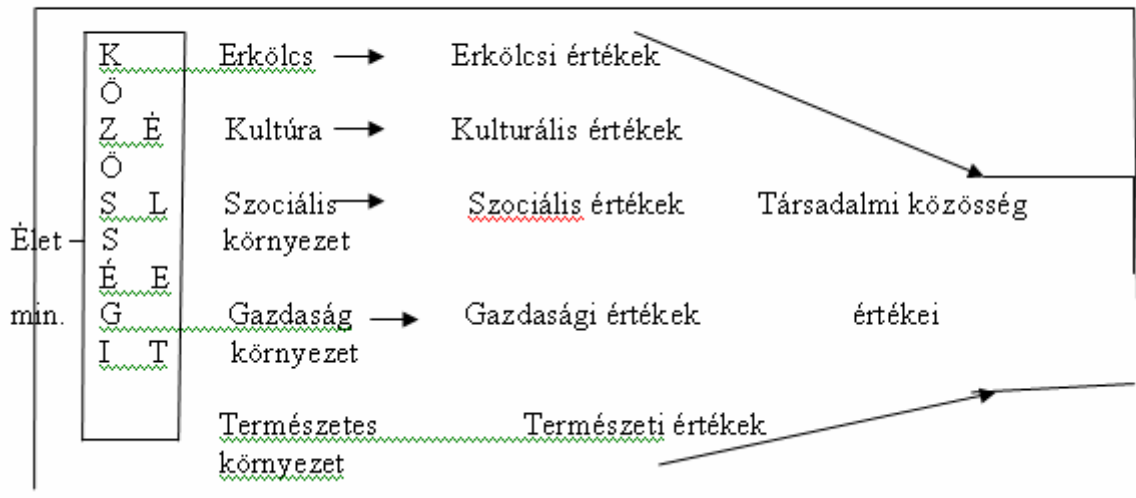
Minőségügyi kutatásaink alkalmával fogalmaztuk meg, hogy egy közösség életminősége is értékelhető (Somogyi és mások, 2007), és az 1. ábrán látható módon sematizáltuk.

Megítélésünk szerint a meggondolások az életminőség, életérzés kutatásokban is felhasználhatók, mint tényező meghatározó értékek modellje.

Kutatási témánk más vetületeivel már korábbi munkáinkban is foglalkoztunk (Gábrity I. – Ricz A.- 2006) és elfogadtuk a következő alapgondolatokat:

- Az újabb jólétkoncepciók közül szinte egyik sem kezeli olyan átfogóan a jó élet dimenzióit és kritériumait, mint az életminőség (Fekete, 2006), amelynek tényezőit egyes szerzők „megvásárolhatatlan dimenzióknak” tartják.
- A mérhetőség és nem mérhetőség fontos kérdés, mert több kutatás bizonyította, hogy az életkörülmények nem közvetlenül, hanem az emberek *szubjektív tapasztalásán* keresztül hatnak az élettel való elégedettségre és a boldogságra.

1. ábra Az életminőség értékelése

- Az életminőség, elégedettség tartalmaznak objektív és szubjektív elemeket, előbbieket az objektív jólét mutatóival mérjük, utóbbiakat pedig az elégedettségre vonatkozó kérdésekkel (Fekete, 2006).
- Az életminőség Lennart Nordenfelt (2003) szerint a boldogsággal azonos, s hétköznapi értelemben az élettől való elégedettség, illetve elégedetlenség mértékeként lehet leginkább meghatározni.
- Az életminőséget több tudományterület vizsgálja a saját eszköztárával. A szociológiai, pszichológiai és egészségügyi megközelítés egyformán fontos.
- A kutatás-módszertanával kapcsolatban két modellt különböztetnek meg: A skandináv modell megközelítésének fókuszában az erőforrások állnak, a hangsúly az életfeltételekből eredő tényezők életminőséget alakító szerepén van. Az amerikai modell elsősorban a szubjektív érzékelés és értékelés jelentőségét hangsúlyozza. Erik Allart (2006) életminőség megközelítése a skandináv és az amerikai modell szintézisét nyújtja.

- *Leggyakrabban használatos életminőség mutató az ENSZ által 2-3 évenként megjelentetett Human Development Index –HDI, amely a GDP vásárlóerő paritását, születéskor várható élettartamot és az iskolázottságot veszi számításba.*

Könnyen belátható, hogy korábbi kutatásainkban és irodalmi munkásságunkban is megjelentek olyan kulcsszavak, kulcsgondolatok, mint az: életminőség, boldogság, megvásárolhatatlan dimenziók, az életminőség objektív és szubjektív elemei, elégedettség, szubjektív egészségérzet.

A megvásárolhatatlan dimenziók fogalmával, tartalmával összehasonlítást teszünk a más irányú kutatásainkban tárgyalt multifunkcionális mezőgazdasági és vidékfejlesztés kapcsán vizsgált külső gazdasági hatásokkal – externáliákkal (egyenlő hozzáférési lehetőség az élelemhez, megfelelő vidéki életfeltételek, környezetvédelem). Az externáliákra jellemző, hogy a mezőgazdaság, a vidék biztosítja őket a társadalom számára, de nincs piaci értékük és a mezőgazdaság, a vidék nem tudja ezeket pénzzé tenni.

Amikor az európai államok támogatást biztosítanak a mezőgazdaságnak, tulajdonképpen e három tényező valamilyen szintű ellenértékét próbálják elismerni, biztosítani az ott élőknek és ezzel életszínvonalukat, életminőségüket közelebb hozni az urbanizált lakosság színvonalához. Tehát az összehasonlítás lényege az olyan tényezők, mint a *megvásárolhatatlan dimenziók, vagy a multifunkcionális mezőgazdasággal kapcsolatos externáliák, fontos szerepet játszanak a lakosság életminőségének alakulásában, annak ellenére, hogy beárazni nem tudjuk őket, mert nincs piaci forgalmuk és áruk.*

2. 1 Szerbia általános helyzete és a HDI mutatók nyújtotta kép értékelése

A kilencvenes években zajló háborúk Jugoszlávia/Szerbia gazdaságát teljesen szétzilálták. Talpra állítása a becslések szerint is legalább két évtizedet igényel. A koszovói események következtében ismét a legszigorúbb gazdasági büntetőintézkedések érvényesültek Szerbiával szemben, ami 1999-ben, bombázásokban tetőzött. Akkor az ország ipari termelése az 1990. évi szint 40%-ára esett vissza, a hiperinfláció miatt a pénzügyi rendszer már 1993-ban szétesett. A fokozatosan növekvő kereskedelmi hiányt az egyre zsugorodó vállalati és lakossági tartalékok már nehezen fedezték. Azóta is az országra erejét messze meghaladó terheket ró a mintegy 1 millió főre tehető munkanélküli eltartása. A feketegazdaság részesedése a gazdasági folyamatokban megközelíti a 40%-ot. A magyarok - általunk vizsgált - községek gazdaságában a mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar dominál. A legtöbb községben nőtt a mezőgazdaság súlya a nemzeti jövedelemszerkezetben, ami nem tekinthető előremutató fejleménynek. A mezőgazdaság még mindig nagyon magas arányt képvisel e községeknek a gazdaságában (2004-ben néhol megközelítette az 50%-ot).

Az előző megállapításainkon túl, ki kell hangsúlyozni, hogy korábbi kutatásainkban felöleltük a HDI vizsgálatát is Szerbia vonatkozásában. A Human Development Report – Serbia 2005 (UNDP, 2005) mellékletében (Main socioeconomic and human development indicators) található a Human Development Index – HDI mutatók Szerbiára vonatkoztatva az adathiányból adódó nehézségek ellenére. Az 1999 és 2002. indexek az 1. táblázatban láthatók.

1. táblázat: HDI Szerbiában (*HDI of Serbia*)

	Képzettségi index (Education index)	Várható élettartam index (Life expectancy index)	GDP index	HDI
1999	0,850	0,773	0,563	0,729

2002	0,885	0,780	0,651	0,772
Változás (Changing) %	4	1	16	6

A 0,772 HDI index alapján Szerbia a 74. helyen volt a HDI számításokkal felölelt 178 ország között. Ha tekintetbe vesszük, hogy a 0,8 és annál magasabb indexet tekintik a fejlettek csoportjának, akkor Szerbia a közepesen fejlettek felső részében helyezkedett el. A várható élettartam index alapján Szerbia a 73., az írástudás és képzettség index alapján a 62., még a GDP index alapján 92. helyen volt.

A 2006. évre ugyanabból a forrásból megjelentett adatok szerint Szerbia mutatói és pozíciói megváltoztak: a HDI index 0,821, ami Szerbiát a 65. helyre, a várható élettartam (73,8 év) az 59. helyre, az írástudás (96,4%) a 41. helyre, még a GDP/capita (9468 \$) a 74. helyre sorolja. A mutatók ilyen változásai abból is adódnak, hogy az adatgyűjtést és a számítások módszertanát korrigálták, ami akadályozza a reális összehasonlítást, de könnyen belátható, hogy Szerbia helyzete az összes nehézség ellenére konszolidálódik és megerősödik a közepesen fejlett országok csoportjában.

3 SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az életminőség, boldogság, megelégedettség kutatásának ma már hatalmas a szakirodalma. A szakirodalmi vizsgálatainkból, helyszűke miatt csak néhány tételre térünk ki:

(1) R. Veenhoven (2009) a rotterdami Erasmus Egyetemen a *World Database of Happiness* elnevezésű óriási adatbázist működteti munkatársaival, amely a világ minden részéből gyűjti

és egységesíti az elégedettségi index célirányos felméréseinek eredményeit. A Szerbiára és környező államokra vonatkozó adatok a 2. táblázatban láthatók.

2. táblázat: Elégedettségi indexek (**Satisfaction index**)

<i>Ország (Country)</i>	<i>Index</i>	<i>Rangsorolás (Rank)</i>	<i>Ország (Country)</i>	<i>Index</i>	<i>Rangsorolás (Rank)</i>
Szerbia (Serbia)	5. 6	81- 85	Magyarország (Hungary)	5. 5	86 -92
Szlovénia (Slovenia)	6. 8	34 – 37	Románia (Rumania)	5. 5	86 – 92
Horvátország (Croatia)	6. 1	56 – 59	Bulgária (Bulgaria)	4. 4	134 – 137
Bosznia (Bosnia)	5. 3	98 – 101	Albánia (Albania)	4. 6	128 – 131
Koszovó (Kosovo)	5. 5	86 – 92			
Macedón. (Macedonia)	4. 6	128 – 131			
Crna Gora (Monteneg.)	5. 2	102 – 109			

A volt Jugoszláv köztársaságok és tartományok közül Szerbiától csak Szlovéniának és Horvátországnak van kedvezőbb mutatója, de a szomszédos országok elégedettségi indexe is alacsonyabb.

(2) A rotterdami Erasmus Egyetem (2007) kutatói egyik kutatásukban arra voltak kíváncsiak, hogy az egyes országok polgárai hogyan érzik magukat hazájukban, az anyagi kérdéseken túl mennyire elégedettek életükkel, életkörülményeikkel, boldognak gondolják-e magukat és ezt boldogság index számításával fejezték ki.

A boldogságindex azért tekinthető fontosnak, mert szakít a gazdasági növekedés kizárólagosságával. A felmérés is azt tükrözi, hogy a GDP önmagában nem alkalmas a társadalom elégedettségének mérésére. Békés, kulturált országban, tiszta környezetben és

tisztességes viszonyok között az emberek szerényebb jövedelem mellett is boldogabbak, mint rossz társadalmi légkörben, magasabb GDP mellett.

A boldogságindex alapján képzett sorrendet a kutatás eredményei szerint Hollandia, Ausztria és a skandináv országok vezetik, vagyis azok a társadalmak, ahol a piacgazdaság erős szociális rendszerrel párosul. Hollandia 1, 5, Finnország 1, 7 pontot kapott, míg a lista legvégén Egyiptom áll 3, 7 ponttal, mint a legboldogtalanabb, legfrusztráltabb. Magyarország 2, 4 ponttal a középmezőnyben helyezkedik el, ugyanannyi pontszámmal, mint Észtország, Görögország és Chile. Romániában az index, 2, 8 pont.

A szegénynek tartott országok közül Indonézia és Vietnam lakói viszonylag elégedettek (2, 3 pont), boldogabbak, mint a gazdaságilag látványosan fejlődő Kína (2, 7) és India (2, 9) polgárai.

Kiemelkedő GDP-jükhöz képest az amerikaiak sem túl boldogok a 2, 1 index-el. Ezek szerint ez a felmérés is azt mutatja, hogy a gazdasági növekedés csak a szociális méltányossággal együtt értékes, ezért vezetik a listát a hollandok és a skandinávok.

(3) A 2007-es Európai életminőség vizsgálat (EQLS- 2007) olyan tényezők vizsgálatát ölelte fel, mint a foglalkoztatás, jövedelem, képzettség, lakáskörülmények, családi viszonyok, egészség, a munka és életviszonyok kiegyensúlyozottsága, megelégedettség és az érzékelt társadalmi minőség. A tízes skálán az EU27 átlagos mutatói 7. az elégedettség és 7. 5 a boldogságérzetre.

Egy megállapítás a társadalmi minőségérzettel kapcsolatban. A közép kelet Európai államok, Olaszország és Portugália lakosai bíznak legkevésbé a politikai intézményeikben, még legnagyobb mértékben az Északi államok polgárai. Ugyanakkor az északi államok és Hollandia lakosai bíznak polgár-társaikban is a legnagyobb mértékben.

(4) Hasonló jellegű kutatásokat ma már más célzattal is készítenek. Példaként vehető a Nielsen piackutató vállalat (2009) kutatása, amely a fogyasztók boldogságérzetére vonatkozott.

A legboldogabbak a finnek, a dánok, a norvégok és a svájciak. A boldogságérzet európai átlagos mutatója 6, 2. Az élen álló finnek indexe 7, 3, míg a cseheké csak 5, 4, a magyaroké és a portugáloké pedig egyaránt 5, 6 volt - derül ki a világ 51 országában, összesen 28.150, köztük 500 magyar internetező megkérdezésével készült on-line felmérésből, amely a fogyasztók boldogságérzetét és elégedettségét vizsgálta.

(5) A világ más részein végzett kutatások közül megemlíthető Karen Philips (2008) kutatásvezető és munkatársai Ausztráliában végzett munkája. A boldogság kutatást több mint 8500, 18-64 éves ausztrál lakos szavazata alapján végezték. Kimutatták, hogy a pihenés a legélvezetesebb tevékenység, míg tornagyakorlatok végzése esetén a legkevésbé valószínű, hogy boldoggá teszi az embert. Az ausztrál emberek nem a vagyonuk vagy a teljesítményük miatt lesznek boldogabbak, hanem a szórakozási élményeik és a másokkal való értelmes időtöltés által”, mondta Karen Phillips, a kutatás vezetője, egy üzleti tanácsadó cég igazgatója.

(6) Érdekes a boldogság terjedését érintő kutatás is. Boyles (2008) szerint a San Diego-i Harvard Egyetem kutatásai szerint a boldogság könnyedén terjed a családtagok, barátok és szomszédok között. Egy ismerősünk boldogságérzete, 15, 3%-kal növeli annak esélyét, hogy mi is boldognak érezzük magunkat. A kutatás szerint, azon boldog embereknek van a leghatásosabb vidító képessége, akik a legnagyobb földrajzi közelségben állnak egymással, továbbá azok a legboldogabbak, akik nagy társadalmi hálózatok közepén találhatók. Egy 0, 8 km-re lakó barát öröme 42%-kal valószínűbben derít minket jó kedvre, mint egy 3, 2 km-re

lakóé, ekkor a valószínűség csak 22%-os. Ennél nagyobb távolság esetén, nincs észrevehető hatás. Hasonlóképp, boldog testvérünk 14%-os eséllyel tesz minket is azzá, de csak abban az esetben, ha 1, 6 km-es távolságon belül él. Egy fedél alatt élő házastársunk 8%-kal fokozza jókedvünk, ha boldog. Közvetlen szomszédunk jókedve 34%-os hatást ér el, de többi szomszédunk boldogsága hatástalan, még akkor is, ha egy háztömbben élnek velünk. A kutatásból levonható következtetés, hogy a boldogság több szempontból is olyan, mint egy fertőző betegség. "Hangulatunk nem csak saját, hanem más emberek, gyakran akár ismeretlenek tetteitől és döntéseitől is függ."

Ezzel összefüggésben meg kell említeni a nálunk is dívó „panaszkultúra” jelenségét, amely azt jelenti, hogy a panaszkodás a legtöbb ember beszélgetési témája. Esetleges racionális érv felhozása ellehetetleníti a kommunikációt. Megítélésünk szerint a panaszkultúra a rossz hangulat terjesztésének nem tudatosan használt eszköze.

(7) A boldogságérzet és kutatás eltérő kezelését mutatják a világ más részein a bhutáni külügyminiszter szavai, valamint egy Kínából eredő információ. Lyonpo Jigmi Thinley (2005), Bhután állam minisztere szerint az állam prosperálásának egyedül helyes mércéje a Gross National Happiness – GNH, vagyis a Nemzeti Boldogság Index. Bhután az egyetlen állam, amely ezt a mutatót használja a GNP, vagy GDP helyett. A magyarázat szerint nem az anyagi jólét a döntő, hanem a nép boldogsága. Van ebben az állításban igazság is, mert közismert, hogy nem ott a legboldogabbak az emberek, ahol a GDP magas, de az is közbeszólhat, hogy így akarják elfedni gazdaságuk állapotát - nem mutatják ki a GDP-t.

Kovács szerint (2007) Kínában egy új gazdasági mutatószámot alakítanak ki: az életkörülményeket, a környezet állapotát és a béreket egyaránt számításba vevő úgynevezett "boldogságindexet". Tartalmazza majd az átlagemberek saját életfeltételeivel kapcsolatos

érzéseit, vélekedésüket jövedelmükről, foglalkoztatottságukról, társadalmi jólétükről, természeti környezetükről" - mondta el a kínai televízióban a statisztikai hivatal vezetője. "Minél elégedettebbek lesznek életükkel, annál magasabb lesz az index" - hangsúlyozta, és beszélt arról is, hogy megkezdik az "innovációs" és a "társadalmi harmónia" indexének számítását is. Az egyelőre nem ismeretes, hogy az új index beépül-e valamelyik jelenleg használatos jelzőszámba is, vagy csak önállóan szerepel majd.

(8) Szerbiában is foglalkoznak a kutatók a boldogságérzettel. Kiemeltük a következő munkákat.

Uzunović (2007) következő gondolatai figyelemre tarthatnak számot:

- Az életminőség nehezen meghatározható egyértelműen, mert nagyon sok feltételtől függ. A gazdasági, kulturális, vallási és oktatási tényezők mellett fontos kérdés az egyéni célok, hozzáállások rendszere is, mert meghatározzák az egyének közérzetét.
- A társadalmi és politikai tényezők döntő hatással vannak az életminőségre, a társadalmi célokra, amelyekre törekednek egy országban a szűkebb, vagy szélesebb környezethez viszonyítva.
- A személyes felfogások alapján megfogalmazott életminőség célok és kritériumok példái a lelki kritériumok (vallási elkötelezettség – szerzetesi fogadalom), elhivatottság (tudomány, zene, festészet, írás, stb.), elkötelezettség a múlt és a szokások iránt.
- A társadalomnak feltételeket kell biztosítani az egyéni kritériumok megvalósítására is, mert ezek megvalósítása emberi jogot és szabadságot jelent, ami szintén része a globális kritériumoknak.
- A globális életminőség kritériumok jelentősége növekedni fog, azzal, hogy az egyéni célok megvalósítása az egyének világában marad és a társadalom elért életminősége keretében, amelyek között él egyéni céljait is megvalósíthatja képességeihez és lehetőségeihez mérten.

- Elkötelezettségünk az EU csatlakozás kérdésében szorosan kapcsolódik az életminőség kérdéséhez. Az EU vezetői még 1993 júniusában, Koppenhágában elfogadtak három kritériumot, amelyeket a tagjelölt országoknak teljesíteni kell a felkészülés időszakában: stabil intézményi rendszer a demokrácia, a jogrend, emberi jogok és kisebbségek tiszteletének garantálására, egészséges piacgazdaság, az EU jogrendjének teljes átvétele és az EU célrendszerének követése.
- Az említett három követelmény mellett az EU nagymértékben hozzájárul a lakosság életminőségéhez a határnélküli zóna megteremtésével, amelyen belül szabadon mozoghatnak a polgárok, az áru, szolgáltatások és a tőke.

Milivojević (2006) és társai kidomborítják, hogy:

- Az objektív mutatók mellett az Allart féle személyi megelégedettséget mutató jelzőszámok is fontosak.
- Életminőségi vagy megelégedettségi mérőszámokat nagyon eltérő területi egységekre lehet kidolgozni, kezdve a helyi önkormányzattól, várostól, régiótól az államig és nemzetközi közösségig.
- Minél alacsonyabb a vizsgált szint, annál többféle mutatórendszert használnak az életminőség reális szintjének megállapítására (városi szinten pl. több száz mutató is használható).
- A nemzetközi összehasonlítások majdnem lehetetlenek, mert a nemzeti mutatórendszerek nagyon eltérőek. Az USA 12 mutatórendszert használ és nagyon fontosak az emberi jogok és a menekültek státusa. Új-Zéland 9 mutatórendszert használ és a környezetminőség nagyon fontos, hasonlóan, mint Ausztráliában. Egyesült Királyság 15 mutatórendszert használ. Az EU 8 mutatórendszer mellett elsősorban a család és a személyes gazdagságot értékeli.

4 KUTATÁSI FELADAT MEGFOGALMAZÁSA 2008 VÉGÉN

Az életminőség, boldogságérzet szociológiai, filozófiai, vagy egészségügyi megközelítése eltér egymástól. Ugyanakkor észlelhetők a hasonlóságok, mert mindhárom megközelítés feltételezi az *objektív és szubjektív tényezők* létezését, hangsúlyozzák a szubjektív elégedettséget, szubjektív egészségérzetet, boldogságérzetet.

Kutatásunkban *az életminőség szubjektív elemeivel, az elégedettséggel, elégedetlenséggel foglalkozunk* és az amerikai modell lekérdezési technikáját adaptáltuk, tiszteletben tartva a kérdőívek szociológiai megalapozásának alapelveit. Különösen fontosnak tartottuk, hogy az életkörülmények nem közvetlenül, hanem az emberek szubjektív tapasztalatán keresztül hatnak az életvitellel való elégedettségre és a boldogságra és ezért elsősorban a szubjektív tapasztalatokra kérdeztünk rá a kérdőívekkel.

5 ELSŐ EREDMÉNYEK, ELŐZETES ÉRTÉKELÉSEK

Kutatásunk eddigi eredményei több-száz táblázatot és grafikont ölelnek fel, amelyekből csak néhány bemutatására van lehetőség e dolgozat keretében. Ezúttal elsősorban az emberek közötti viszonyokra (bizalom), személyes aggodalmakra, politikai álláspontokra összpontosítunk. *A fél ezres minta reprezentatív a térségben élő felnőtt magyar lakosságához viszonyítottnak, a megkérdezettek élethelye, neme, életkora és iskolavégzettsége szerint is.*

3. táblázat: A megkérdezettek lakhely szerinti megoszlása

Distribution of the asked by place of residence

	Lekérd. (Queried)	%
Falu (village)	177	35, 40
Kisváros (smaller town)	177	35, 40
Város (Town)	146	29, 20
Összesen (Total)	500	100, 00

A megkérdezettek nemzetiségi hovatartozása azért billent a kisebbségek felé, mert a kutatás alapcélja a magyarok véleményének a lekérdezése volt, de kontrollcsoportként persze a többségi nemzet képviselőit is kikérdeztük.

4. táblázat: Megkérdezettek nemzeti megoszlása

Distribution of the asked by nationality

	Lekérd. (Queried)	%
Szerb (Serb)	101	20, 20
Kisebbségi (Minorities)	376	75, 20
Nincs válasz (Lack of answer)	23	4, 60
Összesen (Total)	500	100, 00

5. 1. Az interaktív viszonyok, bizalom, félelmek

Az Észak-vajdasági lakosság többnemzetiségű környezetben él évszázadok óta. A történelem során a határok észak-dél irányban tolódtak el, jelentkeztek kitelepítések és betelepítések, migrációs hullámok. A térségben fontos kérdés a biztonság a szomszédokkal való kapcsolat, a különböző nemzetiségi emberek egymás iránti bizalma. Arra a kérdésre, hogy milyen a viszonya

saját illetve más nemzetiségűekkel a településen, a válaszadók több mint a fele ezt jónak ítélte meg. A saját nemzetiségekkel 62%-ban jó, 22%-ban pedig kitűnő a kapcsolat, míg a más nemzetiségekkel kb. 59%-ban jó, 18%-ban kitűnő. A tűrhető kapcsolatok mellett a rossz és gyenge viszonyulás szinte elhanyagolható (5. táblázat). Ezek az adatok igen biztatóak és megfelelő etnikai kapcsolatokat jelentenek. Valószínűsíthető azonban, hogy az anonim válaszadás lehetősége mellett is a megkérdezettek viselkedésében jelen volt a konformizmus és olyan válaszokat adtak, amelyeket – úgy érzik - elvár a közvélemény.

5. táblázat: Egymás közötti viszonyok minősítése (**Relationship between citizens**)

<i>Viszonyok (Relationship)</i>	<i>Saját nemzetiségűekkel (With natives)</i>	<i>Más nemzetiségűekkel (With other nationals)</i>
Rossz (Inadequate)	0, 20	1, 21
Gyenge (Weak)	1, 62	4, 83
Tűrhető (Tolerable)	13, 59	16, 30
Jó (Good)	62, 07	58, 95
Kitűnő (Exelent)	22, 52	18, 71
Összesen (Total)	100, 00	100, 00

A válaszadók bizalma nem mindenirányban egyforma (6. táblázat).

6. táblázat: A bizalom minősítése (**Confidence rating**)

<i>Bíz-e (Trust)</i>	<i>saját nemzetiségűekben (With natives)</i>	<i>más nemzetiségűekben (With other nationals)</i>	<i>Szomszédokban (Neighbors)</i>
Nem bízok (No)	3, 87	6, 92	4, 45
Igenis, nem is	49, 90	56, 62	39, 47

(Yes and no)			
Bízok (Trust)	46, 23	36, 46	56, 07
Összes (Total)	100, 00	100, 00	100, 00

Legmagasabb a bizalmi szint a szomszédokkal (56%), majd a saját nemzetiségűekkel (46%), de a más nemzetiségűekkel már csak 36%. A kétes értékű igenis meg nem is válasz a legmagasabb a más nemzetiségűek esetében (56%), de nincs messze a saját nemzetiségűek esetében sem. (gyakorlatilag 50%). Az ide vonatkozó „vannak-e félelmei” kérdésre a válaszok részaránya igen kedvezőtlenül alakult (7. táblázat):

7. táblázat: Vannak - e félelmei? (**Are there any fears?**)

	<i>Válaszok száma (Answers)</i>	<i>%</i>
Nem tudja (Do not know)	6	1, 20
Nincsenek (No)	153	30, 80
Vannak (Yes)	333	67, 00
Nincs válasz (No answer)	5	1, 00
Összesen (Total)	497	100, 00

A megkérdezettek magas részaránya (67%) félelmekkel él, ami önmagában is aggasztó. A megkérdezettek mindössze 30% állította, hogy általában nincsenek félelmei. Vajon a válságos múlt, vagy a jövő aggasztja a megkérdezetteket? Vajon személyes, vagy közéleti illetve társadalmi gondok veszik körül a lakosságot? A kérdésekre csak részleges válaszok vannak.

5. 2. Elégedettség és a társadalmi életfeltételek

Empirikus megfigyeléseink szerint, Szerbia lakosságának bármely részét kérdezzük az életszínvonalról, politikai helyzetről, ösztönösen a kilencvenes évek háborús időszakával és gondjaival hasonlítja össze a jelenlegi helyzetét. Pszichológiai szempontból érthető, hogy a felnőtt lakosság az élete legmarkánsabb korszakából meríti a tapasztalatait, és ezzel hasonlítja össze a jelenlegi helyzetét. Ennek megfelelően a válaszadók egyértelműen jobbnak ítélik meg a Milošević-i korszakot követő periódust, de álláspontjukból az is világos, hogy még nincsenek megelégedve a demokrácia jelenlegi szintjével. A megkérdezettek közepesen elégedettek a közbiztonsággal, közművekkel, de inkább negatív irányba tolódik el az elégedettség a demokráciával, a rendőrséggel, és az életszínvonal alakulásával (8. táblázat).

8. táblázat: Megelégedettség a társadalmi és életfeltételekkel (%)

(Satisfaction with social and life conditions)

	Demokrácia (Democracy)	Közbiztonság (Public safety)	Közmű- vekkal (Public utilities)	Rendőr- séggel (Police)	Egészs. körny. (Healthy environ.)	Munka- feltét. (Work condit)	Bevás. lehet. (Shop. Opport)	Életszín. Alakulás (Living cond.)
Elégedetlen (Dissatisfied)	27, 42	18, 71	12, 47	26, 46	11, 04	13, 17	9, 05	19, 84
Nemigen (Little)	33, 67	24, 35	19, 92	23, 64	16, 67	14, 25	12, 27	28, 86
Közepesen (Moderate)	30, 24	33, 00	38, 63	32, 12	35, 74	34, 13	26, 96	33, 47
Többnyire (Mostly)	7, 26	20, 52	23, 74	14, 34	29, 52	26, 57	32, 80	13, 83
Nagyon	1, 41	3, 42	5, 23	3, 43	7, 03	11, 88	18, 91	4, 01

(Highly)								
Összesen								
(Total)	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00

A lakosság elégedetlensége nem csak a lassú társadalmi-gazdasági folyamatokra vonatkozik, hanem a jogállam konszolidálódására is. Sokszor egybemosódik a megkérdezettek véleménye a gazdasági és az állami intézkedésekről. Teljesen érthető, hogy ebből eredendően a megkérdezettek kétharmada az állam szerepét elsősorban a gazdaság felemelkedésében látja (67%).

Szerbia 2007. évi GDP növekedése 7% körül volt, ezzel az egy főre jutó GDP értéke megközelítette az 5 500 USD értéket. A költségvetési egyenleg 2-3% közötti többlete a tervezett módon alakul. A makrogazdasági stabilizációban elért eredményeknek köszönhetően a Standard&Poor's, Szerbiát 2006. februárjában BB-, pozitív kilátások kategóriájába sorolta (a befektetési és spekulációs kockázat jelentősen csökkent), ugyanakkor 2007-ben a kedvező makrogazdasági mutatók ellenére az ország besorolása tovább nem javult, alapvetően belpolitikai tényezőknek köszönhetően (parlamenti választásokat követő kormányalakítási nehézségek, Koszovó rendezetlen státusza). E belső folyamatok vitathatatlanul kihatottak az emberek véleményére. A közvéleményt tovább feszítette, hogy a 2008. év elején beharangozott és a várt meghatározó gazdasági szabályozási módosítás nem valósult meg az országban. Erre ráépült a kérdőíves lekérdezés idején berobbanó világválság hatása is 2008. végén (DKMT, 2008).

A megkérdezettek legfőbb vágya beleépült abba az elvárásba, amit az állami szervektől igényelnek: a gazdaság talpra állítása (67%), amihez képest az EU tagság megvalósítása (11%) is messze lemarad (9. táblázat). Az állam feladatai közé sorolják még a szociális

kérdések megoldását, a háborús bűnösök kiadatását is. Érdekes, hogy a megkérdezettek alig 2%-a tartja fontosnak a hadsereg és a rendőrség reformját, vagy a külföldön dolgozó szakembereink hazahívását. Ez a problémakör szinte kitörlődik a vajdasági magyarok látóköréből. Az, amire legfőképp fókuszálnak, az a gazdasági erőnlét, munkalehetőség.

9. táblázat: Az állam legfontosabb feladatai a megkérdezettek szerint

(Most important tasks of the state)

Állami szinten legsürgősebb (Most urgent on the state level)	Válaszok (Answers)	%
Gazdaság talpra állítása (Economic rehabilit.)	332	67, 2
EU tagság (EU membership)	55	11, 1
Szociális nyugalom (Social peace)	42	8, 5
Háborús bűnösök kiadása (War crimes extradition)	40	8, 1
Külföldre vándorolt szakemberek visszahívása (Recall of emigrated professionals)	12	2, 4
Hadsereg, rendőrség reform. (Army, police reform)	10	2, 0
Egyéb (Others)	3	0, 6
Összesen (Total)	494	100, 0

Mindezzel összhangban van a válaszok szóródása az aggasztó jelenségekről is (10. táblázat). A válaszadók majdnem a fele a pénzügyi problémáktól fél és a munkanélküliségtől. Harmadik helyen vannak az egészségügyi aggodalmak. A lakásproblémák és a családalapítás az előző gondok mellett háttérbe szorultak.

10. táblázat: Mi aggasztó, a megkérdezettek számára

(What is worrying)

	Válaszok Answers	%
Pénzhiány (Financial deficit)	234	49, 5
Munkanélküliség (Unemployment)	74	15, 6
Lakás gondok (Housing problem)	31	6, 6
Gyerekek iskoláztatása (Kids education)	39	8, 2
Egészségügyi problémák (health problems)	61	12, 9
Családalapítás (Founding of a family)	17	3, 6
Egyéb (Others)	17	3, 6
Összesen (Total)	473	100, 0

A válaszadásra rányomták a bélyeget a munkanélküliségi ráta alakulása, a tevékenységi megoszlás problematikus tényei és az életszínvonal alakulása.

A munkanélküliség Szerbia egyik legégetőbb problémája. Igaz, hogy 3%-kal csökkent 2008 folyamán, de a régió belül még mindig a legmagasabb (22%-os).

A Szerbia nemzetiségi mozaikja (2004) kiadvány szerint Szerbia és Vajdaság lakosságának tevékenység szerinti megoszlása nagyjából hasonló, de jelentősen eltérnek a magyarságra vonatkozó adatok. Az összlakosságon belül az aktív magyar lakosok aránya alacsonyabb, de az igazán nagy eltérés az ún. személyes bevétellel rendelkezők (nyugdíjasok, ingatlan-hasznosításból élők) és az eltartottak (gyerekek, háztartásbeliek, rokkantak) között tapasztalható. Ez annak köszönhető, hogy egyrészt a magyarságon belül kisebb a gyerekek aránya, másrészt pedig magasabb a nyugdíjasokat adó idős populáció nagysága. Ez a szám is az elöregedés előre haladására mutat rá, s arra, hogy a magyarságon belül ez a probléma még fajsúlyosabb.

Az aktív lakosság (munkavállalók és munkanélküliek együtt) foglalkozás szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a magyarság számbeli arányától jóval jelentősebb a pozícióvesztése az elit foglalkozások körében. A presztízs szakmákban a magyarság aránya mindenhol alacsonyabb az országos, illetve a vajdasági átlagtól. Különösen igaz ez a köztisztviselők, a szakemberek, a szakmunkatársak esetében. A magyarságon belül jóval átlagon felüliek a fizikai munkát végzők, vagyis a földművesek, a munkások és a kisiparosok aránya.

Az előzőekhez társul az is, hogy az életszínvonal emelkedő tendenciát mutat, de a legalacsonyabbak között van Európában.

Ha vizsgáljuk a szerbség és a magyarok elégedettségét az életszínvonal alakulásával, akkor megfigyelhető a többségi nemzet nagyobb fokú elégedetlensége! A magyarok „mindössze” 42, 41%-a elégedetlen az életminőségével, a szerbeknek pedig majdnem 60%-a. A kisebbségi lét esetleges ilyen hatása alaposabb szocio - pszichológiai elemzést igényel.

11. táblázat: Mennyire elégedett az életszínvonal alakulásával

Contentment with the standard of life

	Összes % Total	Szerbek % (Serb)	Magyarok % (Hungarian)
Egyáltalán (Not at all)	19, 84	28, 96	14, 56
Nemigen (Not very much)	28, 86	30, 60	27, 85
Közepes (Middle)	33, 47	26, 23	37, 66
Többnyire elégedett (Greatly satisfied)	13, 83	12, 02	14, 87
Nagyon elégedett (Fully satisfied)	4, 01	2, 19	5, 06
Összesen (Total)	100, 00	100, 00	100, 00

5. 3. Politikai hangulatmérés

A kérdőíves lekérdezés egyik fontos problémaköre volt az észak-vajdasági lakosság politikai hangulatát mutató egyes elemek mérése is. A politikai elégedettség néhány elemének fokmérőjeként értelmezhető a 12. táblázatban felület kérdéscsokor.

A megkérdezettek közepesen, vagy kevéssé elégedettek a lokális állami szervek működésével (önkormányzat és a polgármester), de még kevésbé a köztársasági állami szervekkel, ami jelzés értékű, hiszen a megkérdezettek bizonyos fokig a választási kampány utóhatása alatt voltak. Kezdték belátni, hogy nem azt kapják, amit a választási kampány ígért.

A kommunális közvállalatokkal kapcsolatos vélemények jobbak, de a rendőrség esetében inkább negatív tendenciát mutat a vélemények elhajlása, hiszen a megkérdezettek majdnem fele nem vagy kevéssé elégedett.

A közvállalatok, a vajdasági kormány és a szerb elnök esetében figyelhetjük csak meg az enyhén javuló elégedettségi szintet, vagyis a közepesen elégedettek és a jobbra elégedettek már észlelhető arányát.

A közbiztonság és a makrogazdasági helyzet javításában az elvárások láthatóan éppen a köztársasági állami szervek irányába mutatnak. A válaszadók csak a gazdasági és politikai helyzet stabilizálódása után várják a munkalehetőségeket, vagy az EU csatlakozási esélyeket.

12. táblázat: A politikai elégedettség **(Political satisfaction)**

	Önkor- mány. Local govern.	Pol- gárm. Mayor	Komm. közváll. Comun. Compan	Rend- őrség Police	Vajd. korm. Prov. Gov.	Szerb parlam. Serbian parlam.	Szerb korm. Serbian govern.	Szerb elnök President of Serbia
Nem (No)	15, 23	12, 25	13, 63	23, 90	13, 27	37, 68	28, 31	20, 89
Kevésbé (less)	28, 26	25, 90	17, 23	25, 50	19, 18	28, 72	34, 62	24, 95
Közepesen (moderate)	40, 88	36, 75	38, 48	31, 33	44, 29	27, 49	28, 72	32, 05

Jobbára elég. (Mostly satisfied)	12, 22	18, 47	24, 65	15, 86	19, 59	5, 09	7, 13	16, 43
Teljesen elégedett (completely satisfied)	3, 41	6, 63	6, 01	3, 41	3, 67	1, 02	1, 22	5, 68
Összesen (Total)	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0	100, 0

A lekérdezés során igyekeztünk, a hatalommegosztás elve szerint lekérdezni a lakosság véleményét az állami szervekről, hiszen az állami hatalom megosztása a különböző érdektörekvések hatékonyságát is befolyásolja. Fontos volt látni a különböző területi szintek közötti véleményeltéréseket is, vagyis a lokális, tartományi és a köztársasági szervekről alkotott álláspontokat nem csak általában, hanem nemzetiségi hovatartozás szempontjából is.

13. táblázat: Mennyire elégedettek a szerb és magyar megkérdezettek a...

Contentment of inquired Serb and Hungarian citizens with the

	Helyi önkormányzattal (Local government)			Polgármester munkájával (Activity of mayor)		
	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungarian)	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungarian)
Egyáltalán nem (Not at all)	15, 23	19, 67	12, 66	12, 25	13, 11	11, 75
Kevésbé (Lesser)	28, 26	30, 60	26, 90	25, 90	30, 05	23, 49
Közepesen (Middling)	40, 88	39, 89	41, 46	36, 75	34, 97	37, 78
Jobbára igen (Greatly)	12, 22	8, 20	14, 56	18, 47	17, 49	19, 05

satisfied)						
Teljesen elég. (Fully satisfied)	3, 41	1, 64	4, 43	6, 63	4, 37	7, 94
Összesen (Total)	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00

A magyar és a szerb válaszadók között nincs lényegbevágóan nagy különbség, de látható a magyar válaszadók viszonylag magasabb elégedettsége a helyi önkormányzattal és a polgármesterek munkájával. Ezek szerint, a helyi szervek működésével, a magyarlakta térségben 2008 végén, egy árnyalattal elégedettebbek a magyarok, mint a szerbek.

Ha a tartományi szervek munkáját elemezzük, azonnal megállapítható, hogy jelenleg Szerbiában rendkívül nehéz az autonómia problémakörét tárgyilagosan végigjárni. Az ország konszolidációját a központosított szerbiai hatalom szemszögéből nézve, megnehezíti a Koszovó tartomány önállósodása, de a Vajdaságban jelentkező autonómiatörekvések is. Ugyanez a probléma Vajdaság szemszögéből csak akkor tekintendő megoldottnak, ha ez a terület történelmi múltjához és gazdasági erőnlétéhez képest is megfelelően (autonóm státusban) illeszkedik a Szerb államisághoz. Megállapítható a mindennapi események alapján is, hogy a jelenlegi demokratikusként kezelt politikai körök se tisztázták le azt a mértéket, ami alapján központosul a hatalom a köztársaság kezében, illetve decentralizálódik a tartományi önálló hatáskör.

A régióban ismert a tartományi és a szerbiai érdekek ütközése anyagi és fejlesztéspolitikai kérdésekben. A vajdasági magyarok, de az őshonos szerb lakosság szerint is Szerbia erősen központosított állam, amelyben hatásköri és pénzügyi decentralizáció korlátozott mértékben érvényesül. Gábrity (2008) szerint az önálló vagyonnal és saját bevételekkel, gazdasági, politikai és közigazgatási autonómiával rendelkező Vajdaság gyorsabb gazdasági fejlődést, a

jogállamiságot, az emberi és kisebbségi jogok hatékonyabb megvalósítását eredményezné. A magyar megkérdezettek szerint egy decentralizált hatásköri és finanszírozási rendszer bevezetése, az önkormányzatok vagyonának visszaállítása mellett, jelentősen növelné a kistérségek fejlődési esélyeit. A magyarok nagyobb mértékben, mint az itt élő szerbek, a Vajdaság Tartomány autonómiáját szinte a regionális identitásuk részeként élik meg. A magyarságnak erősebb a kistérségi tudatuk és lokálpatriotizmusuk is. E megállapításokat a válaszok szóródásának okaiként el lehet fogadni. A 14. táblázat a megkérdezettek elégedettségét tükrözi a tartományi, illetve a köztársasági végrehajtó szerv munkájával.

14. táblázat: Mennyire elégedettek a szerb és magyar megkérdezettek a...

Contentment of inquired Serb and Hungarian citizens with the

	Vajdasági kormány munkájával (Government of Vajdasag)			Szerb kormány munkájával (Government of Serbia)		
	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungarian)	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungarian)
Egyáltalán nem (No tat all)	13, 27	17, 88	10, 61	28, 31	30, 73	26, 92
Kevésbé (Lesser)	19, 18	18, 99	19, 29	34, 62	35, 20	34, 29
Közepesen (Middling)	44, 29	39, 66	46, 95	28, 72	25, 70	30, 45
Jobbára igen (Greatly satisf.)	19, 59	21, 79	18, 33	7, 13	8, 38	6, 41
Teljesen elég. (Fully satisf.)	3, 67	1, 68	4, 82	1, 22	0, 00	1, 92

Összesen	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00
(Total)						

Ha a tartományi és a köztársasági állami szervek munkáját elemezzük, ha enyhe mértékben is, de előtérbe kerülnek a térséget már régóta érintő politikai nézetkülönbségek. Ez még ebben az esetben is érvényes, amikor nem egész Vajdaságot öleltük fel a vizsgálattal, hanem csak Észak Vajdaságot. Az itt élő szerbek több mint 60%-a közepesen vagy jobbra elégedett a tartományi kormányval, míg a magyarok egy árnyalattal elégedettebbek a vajdasági végrehajtó szerv jelenlegi munkájával (70%).

A szerb kormány esetében összességében és külön-külön is dominálnak az elégedetlenek. Az észak-vajdasági szerbek kritikusak voltak, ugyanis kb. 65%-a kifejezetten elégedetlen az ország vezetéssel. A magyarok láthatóan mérsékletesebbek voltak, de így is 61% elégedetlen.

A Szerb Parlament munkájában huzamosabb ideje zavarok és olykor erőteljes válsághelyzetek jelentkeznek. A parlament munkájával a válaszadók többsége egyáltalán nincs, vagy csak kevésbé van megelégedve. A szerbek ezúttal is kritikusabbak voltak, akárcsak a szerb elnök esetében is, habár megmutatkozott, hogy az elnök tekintélye jelenleg viszonylag kielégítő, ugyanis legtöbbször közepesen, vagy kevésbé elégedetlenek vele, de az elégedettek száma sem elhanyagolható.

15. táblázat: Mennyire elégedettek a szerb és magyar megkérdezettek a...

Contentment of inquired Serb and Hungarian citizens with the

	Szerb parlament munkájával (activity of Serbian parliament)			Szerb elnök munkájával (activity of Serbian president)		
	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungar.)	Össz. % (Total)	Szerb % (Serb)	Magyar % (Hungar.)
Egyáltalán nem (No tat all)	37, 68	41, 90	35, 26	20, 89	24, 58	18, 79
Kevésbé (Lesser)	28, 72	27, 37	29, 49	24, 95	20, 67	27, 39
Közepesen (Middling)	27, 49	25, 14	28, 85	32, 05	30, 73	32, 80
Jobbára igen (Greatly sat.)	5, 09	5, 59	4, 81	16, 43	17, 32	15, 92
Teljesen elég (Fully sat.)	1, 02	0, 00	1, 60	5, 68	6, 70	5, 10
Összesen (Total)	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00	100, 00

A fenti adatokból kitűnik, hogy az észak-bácskaiak legszívesebben új szerbiai parlamentet szeretnének választani, miközben a kormány és az elnök munkáján is látnak javítanivalót. A tartomány munkáját elfogadják, viszont a jelenlegi önkormányzatok felé közepes értékeléssel viszonyulnak. Ezt úgy is értékelhetjük, hogy a megkérdezettek legtöbbször a makrogazdasági és nemzetközi problémákat látja kilátástalannak, míg a helyi és térségfejlesztési kérdésekben

világosabban érzik a politikum törekvését. Minél közelebb van a politikai/állami tevékenység az ember mindennapi problémáihoz, annál könnyebben kiismeri azokat a választópolgár és támogatja is. Ugyanakkor ha „távolabb van tőle adott állami szerv, kevésbé támogatja azt, mert érdekképviselőjét nem ismeri fel bennük.

Záradékok

1. A titói időkben viszonylag jól élt a jugoszláv lakosság; nyugati életmódot utánozva a vajdasági lakosság is jóval nyitottabb és az anyaországhoz viszonyítva irigylésre méltó életszínvonallal rendelkezett. A Vajdaság, a szerb gazdaságon belül egy viszonylagosan fejlettebb régió volt, amelyet a szerbiai válság azért sújtott jobban, mert az eszközök központosítása miatt *az itt élők megtorpanást észlelnek a beruházások és területfejlesztés terén.*
2. Az anyagi helyzet romlása, a térségben megvalósítható társadalmi-gazdasági és politikai tevékenység sorvadása (főleg a kilencvenes években) jelentősebben befolyásolta a magyar lakosság *hasonló életminőség-élményét.* Ugyanakkor a hátrányos kisebbségi helyzet és a degradált állapottudat az összefogás igényét váltotta ki.
3. A szerbiai társadalmi krízisre a vajdasági magyarok negatív irányú változásokat (feladás, hontalanság, jövőkép hiánya, bezárkózás) mutattak fel, majd kezdetben részlegesen, később átfogóan is kialakultak a pozitív válaszreakciók azzal a céllal, hogy önvédelmi és értéknövelő hatást váltsanak ki.
4. A vajdasági magyarok anyagi helyzetmegélése, sőt a térségben a társadalmi és gazdasági tevékenysége is *befolyásolja az identitástudatuk, de a boldogságérzetük kialakulását.* A gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel

párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség, hiszen ebben a helyzetben nem tudott már hatni a marasztaló, érzelmi típusú vagy kulturális alapú nemzettudat. A Tito-korszakban sokat utazó és világjáró lakosság többsége ma is rugalmasan viszonyul az elvándorláshoz, de a többség ragaszkodik a szülőföldjéhez, jövőjét főleg a tartomány (Vajdaság) életképességéhez köti. A külföldre vándorlás szándéka a magasabb életszínvonal és a kereseti lehetőségek függvénye, s ez a fiatalabb, szakképzett korosztály vágya.

5. Tanulságos, hogy a gazdasági, kulturális, vallási és oktatási tényezők mellett az észak-vajdaságiaknak fontos kérdés az egyéni célok, hozzáállások rendszere is, mert meghatározzák az egyének közérzetét. A válaszadók majdnem a fele *a pénzhiánytól fél, majd a munkanélküliség aggasztja őket*. Harmadik helyen vannak az egészségügyi aggodalmak. A lakásgondok és a családalapítás így háttérbe szorult.
6. A lakosság elégedettségi szintje várhatóan alakult: a megkérdezettek *közepesen elégedettek a közbiztonsággal, közművekkel, de inkább negatív irányba tolódik el az elégedettség a demokráciával, a rendőrséggel, és az életszínvonal alakulásával*. Ugyanakkor Észak Vajdaságban, inkább pozitív irányba tolódik el az elégedettségi szint a munkafeltételekkel, bevásárlási lehetőségekkel és a környezeti tényezőkkel kapcsolatban.
7. A vajdaságiakat legfőképp *a pénzhiány, majd a munkanélküliség* és végül az egészségügyi problémák aggasztják.
8. A válaszadók közepesen elégedettek a helyi önkormányzattal, polgármesterrel, vajdasági kormánnyal, sőt még elég sokan az ország elnökével is, de *nem elégedettek a rendőrséggel, majd legkevésbé a szerbiai parlamenttel és a kormánnyal*.
9. Ha a tartományi és a köztársasági állami szervek munkáját elemezzük, azonnal előtérbe kerülnek a térséget már régóta érintő politikai nézetkülönbségek. A magyarok

jobban pártolják, mint az itt élő szerbek, a Vajdaság Tartomány autonómiáját. A magyaroknak erősebb a kistérségi tudatuk és lokálpatriotizmusuk is, míg a szerbek jövőjüket egy erős és kiegyensúlyozott szerb államban látják.

10. A többségi, vagy a kisebbségi közösségeknél, a közelmúlt háborús eseményei kapcsán sem egyformák a reagálások, sőt a jelen megélése (az esélyek, politikai fajsúly) is különböző: *a szerbek esélyüket az erős szerb államban keresik, míg a kisebbségek, köztük a magyarok is Vajdaság kiszélesített autonómiájában látják a jövőjüket.*
11. A megkérdezettek legtöbben a makrogazdasági és nemzetközi problémákat ítéli meg kilátástalannak, míg a helyi és térségfejlesztési kérdésekben világosabban tervez. Minél közelebb van az állami szerv aktivitása az ember mindennapi problémáihoz, annál könnyebben kiismeri azokat (pl. a helyhatósági szervek munkája) a választópolgár és támogatja is.

IRODALOM:

1. Allart (2006). Having, Loving, Being – An alternative to the Swedish Model of Welfare Research (Utasi 2006).
2. ***DKMT jelentés (2008). – <http://dkmt.netion.hu>
3. *** Erasmus Egyetem jelentése (2007). - <http://www.greenfo.hu>
4. *** EQLS - European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007 – <http://www.eurofound.europa.eu>
5. Fekete Zs (2006). Életminőség-koncepciók, definíciók, kutatási irányok. In: Utasi Á. (szerk.) 2006. A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2006.

6. Dr. Gábrity Molnár Irén és Ricz András (szerk.) (2006). Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek; Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, (3. Életminőség – humánháttér, kultúra)
7. Gábrity Molnár Irén (2008). Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében, In: *Regionális erőnlét, A humánerőforrás befolyása Vajdaságban*, Szerk. Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa, mtt 13. Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka), pp. 9-72.
8. Karen Philips (2008). What men and women wont: Australian Happiness index – <http://www.theage.com.au>
9. Kovács Balázs (2007). Életminőség – boldogság – stratégiai tervezés, Polgári szemle
12. Lyonpo Jigmi Thinley (2005). The Philosophy of GNH, At the UNDP Asian Regional Conference
13. Milivojević i dr.(2006). Uz pomoć indikatora do boljeg kvaliteta života, Festival kvaliteta 2006, Kragujevac
14. Nielsen jelentés (2009). – <http://www.nielsen.com>
15. L. Nordenfelt – Per –Eric Liss (2003). Concepts of Health and Health- Promotion, Amsterdam,
16. Salynn Boyles (2008). Happiness is Contagious – <http://www.cbnews.com>
17. Somogyi S. – Kajári K.- Szabó I. L. – Domján P.(2007). Minőségmenedzsment vezetők részére, Most –Híd, Forum, Szabadka, Újvidék
18. ***Szerbia nemzetiségi mozaikja, Szerbia és Montenegró Emberi és Kisebbségügyi Minisztériuma: Belgrád, 2004.
19. Uzunović – Jakšić (2007). Kvalitet života i proces globalizacije, Festival kvaliteta 2007, Kragujevac

20. UNDP (2005). Human Development Report. Serbia 2005. Appendix: Main socioeconomic and human development indicators.
21. Veenhoven R. (2009). World database of happiness (WDH), Erasmus University Rotterdam, Faculty of Social Sciences. Continuous Register of Scientific Research on Subjective Enjoyment of Life. <http://www2.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>
22. VITAS Healthcare Corporation.(2006). Miami–FL and Ira R. Byock MD, Missoula, Montana–Missioula–Vitas Quality of Life Index.

SUPPORT OF AGROTOURISM IN THE CZECH REPUBLIC

ILLUSTRATED ON THE CASE OF SOUTH BOHEMIAN

REGION

Dr. Ing. Dagmar Škodová Parmová

e-mail: parmova@ef.jcu.cz, Katedra řízení EF JCU v Českých Budějovicích, University of South Bohemia, Faculty of Economics, Studentská 13, CZ-370 05 České Budějovice, tel.: +420 389 032 489

Mgr. Vladimír Dvořák

e-mail: dvorak@ef.jcu.cz, Katedra obchodu a cestovního ruchu EF JCU v Českých Budějovicích, University of South Bohemia, Faculty of Economics, Studentská 13, CZ-370 05 České Budějovice, tel.: +420 389 032 491

The results used in this paper were supported by the Ministry of Agriculture in the form of functional project No. 11408/2007 – 14110.

SUPPORT OF AGROTOURISM IN THE CZECH REPUBLIC

ILLUSTRATED ON THE CASE OF SOUTH BOHEMIAN

REGION

Key words:

Diversification, Czech Republic, EAFRD, South Bohemian Region.

Abstract

Agro - tourism creates a basis for diversification of agricultural activities and for the rural development at all. In the Czech Republic there are about 500 farms oriented on agro - tourism. The competitiveness of the agricultural sector in Europe is supported by the Common Agricultural Policy also in the programming period 2007 – 2013. The activities for raising the global competitive advantages of European farmers are mainly based on the EAFRD Programme. In the Czech Republic the EAFRD implementation connected with the Rural Development Plan for the period 2007 – 2013 contents also the Diversification of agricultural activities in its Axis III. The main aim of this axis is an emphasis on increasing economic growth, creating new job opportunities and sustainable economic development in rural areas. The diversification means here the improvement of used technologies (but not the raising of production), the start of finalizing food on farms, the offer of local goods, or the providing of services like agro - tourism.

The article deals also with the question how will be this programme used in the South Bohemian Region. The analyses for this research work were carried out in the time period of May 2007 – September 2007 and they will show which activities will be preferred by the farmers, which amount of money will the farmers like to use from the programme in the budget period 2007 – 2013, and which support would they like to get from the regional authorities like the Regional Agrarian Chamber with its advisors.

INTRODUCTION

The rural development in the Czech Republic should be based on activities which will bring a sustainable economic profit, which will stabilize the local population in regions, and which will raise the quality of life there. One possibility how to give support to these efforts is the objective of the Axis III of the Rural Development Plan – diversification of agrarian activities. A wide range of business activities, services and production processes could be financed by the EAFRD Programme.

The question of agro - tourism development was newly solved after 1989, when the state owned agrarian sector was privatized. The new structure of private owned farms enabled the development of tourism activities there. The accommodation possibilities and gastronomy directly on the farm were first of all used by foreign guests from Germany, Austria, or Netherlands, who knew such holiday facilities from their countries as a nice family oriented offer. In the Nineties also Czech people find this kind of spending holidays very interesting and this branch of tourism began to develop more rapidly.

Today there are more than 500 agro - tourism farms which are mainly offering accommodation together with some sport activities. The most popular offer is nowadays hippo - tourism. It is because the horseback riding or the ownership of a horse is very usual as a status symbol for well doing entrepreneurs and their families in the Czech Republic.

The South Bohemian Region is very popular for its tourism sights and there are also very well developed agro - tourism farms in its offer, too. The Region of South Bohemia is mainly agrarian and is facing common problems of rural regions such as structural unemployment in

villages, migration of young population into cities, or limitation of public services. Therefore it is very important to use the possibility of development support from the EU in the period 2007-2013.

OBJECTIVES AND METHODOLOGY

In the frame of a research project granted by the Czech Ministry of Agriculture (Project No. 11408/2007 – 14110) the main objective deals with the question how will be the programme EAFRD and its Axis III used in the South Bohemian Region. The analyses for this research work were carried out in the time period of May 2007 – September 2007 and they will show which activities will be preferred by the farmers, which amount of money will the farmers like to use from the programme in the budget period 2007 – 2013, and which support would they like to get from the regional authorities like the Regional Agrarian Chamber with its advisors.

In the case of traditional local goods and diversified activities like handicrafts we asked for help 47 museums in the South Bohemian Region. This was a questionnaire-based inquiry. The rate of return of questionnaires was 38 per cent.

The second analyse was based on inquiry among 340 farmers in the region, in which they could summarize their experiences with the previous support programmes and with the diversified activities at present, inform us about their future plans according to the diversification, and we also asked about the needy help with the projecting work and the implementation of projects. The rate of return of questionnaires was 34 per cent.

The statistical evaluation of the data collected in both waves of inquiry was a basis for the synthesis results of the project.

RESULTS

In the Czech Republic the EAFRD implementation based on the Rural Development Plan for the period 2007 – 2013 contains also the Diversification of agricultural activities in its Axis III. The table No. 1 shows the whole amount of support for the period 2007 – 2013 in euro. For the Axis III there is the support in the height of 75 per cent and the prepared amount of financial sources is EUR 635 553 634 in which the share from EAFRD presents the amount of EUR 476 665 226.

Table No. 1: EAFRD based public finances in the Czech Republic in 2007-2013

Axis	Public Finances in EUR		
	Total amount of public finances	Share of support	Support from EAFRD
Axis I	840 522 497	75%	630 391 873
Axis II – objective convergence	1 936 012 557	80%	1 548 810 045
Axis II – objective competitiveness	9 726 295	55%	5349 462

Axis II	1 945 738 851		1 554 159 507
Axis III	635 553 634	75%	476 665 226
Axis IV	175 969 147	80%	140 775 318
Technical help	18 019 241	75%	13 514 430
Total sum	3 615 803 370		2 815 506 354

Source: Czech Ministry of Agriculture, 2007.

The first wave of inquiry showed that the typical activity in South Bohemia – farming – is traditionally connected with production of craftsmen. The traditional range of craft production is mostly represented by carpentry, smithery, glassmaking, stonework, pottery, basket-making, beekeeping and garden-husbandry. Some craft production can be run as own businesses but some of them (like beekeeping or basket-making) are more like a hobby activity. For the preservation of the traditional craftwork is important to arrange frequent and repeated events like fairs, workshops, hobby courses, as the results of the inquiry showed. Not so frequent but very important are parades and carnivals. In South Bohemia are such parades connected with typical local productions – like Fishery Parade and Fair in the town Vodňany or the Trade Fair in Holašovice (UNESCO protected typical village).

The second important activity is finalizing food on farms, and that in bio quality. Typical products of South Bohemia are potatoes, barley, beans, poppy, vegetables, beef, pork, poultry, fish, milk; then finalized products like malt, beer, cheese, honey. From the craft work there are typical glassware, wooden toys, and ceramic ware.

The institutions also mentioned mostly that the renewal of traditional hand craft is the best way of diversification in the future.

After these results we asked 340 enterprises from the agrarian sector, which importance has the diversification for them at present and in the future. We asked them about their experiences with the previous support programmes and with the diversified activities. They should inform us about their future plans according to the diversification, and we also asked about the needy help with the projecting work and the implementation of projects.

From the sum of questionnaires sent to the farmers 118 returned back and the results were very interesting. Only one quarter of the farmers are concerned not only by primary agricultural production but they have experience with diversified activities. It was also really typical that such activities which were supported in the previous planning period are highly developed and the farmers want to support them again. Because of this trend, the mostly mentioned diversified activity was agro - tourism (41 per cent of the farmers with diversification). The second popular diversification was running of biogas stations. Although the craft work has such a high potential, only 4 farmers run such a workshop.

The results according to the next planning period are also highly interesting and important. About 30 per cent of farmers are willing to register a project in the Axis III. As we realized from the inquiry there are now prepared 34 projects for this year, but there can be more in the practice because of the return rate of 34 per cent. Therefore the amount of support finances could not be predicated.

The theme of the projects was also a part of the inquiry. The mainly mentioned project theme was agro - tourism and tourism with 25 answers, the biogas stations with 5 answers, and the craft work with 3 answers. Craft work seems to have a high development potential but the farmers do not have the knowledge or experience with it and it could be a good motion for the Ministry of Agriculture and Agrarian Chamber to extend the farmers knowledge by courses and training.

We also asked the reasons for negative answers, why do the farmers not want to register a project in this programme. The most frequent answer was that the process of projecting takes a long time (21 answers), the second frequent answer concerned the absence of advisors, which would be needy for project adjustment, and the third common answer was that the projecting process is difficult.

A statistic χ^2 -analysis of the data obtained by the inquiry validated also the dependence of the willingness to register a project in the Axis III and on the practical experience with diversified activities.

CONCLUSIONS

There is a high potential of usage of the tradition and experience in tourism and in craft work. As the previous programming period showed the more will one activity be run in practice the higher will be the willingness of the others to adjust a similar project. This is well noticeable on the example of rural and agro - tourism. A similar development should be supported in the case of craft work in the nowadays programming period, too. The results of the project will be used for next steps in the support of the competitiveness of farmers in the South Bohemian Region. The membership in common organisation like Holidays in the

Countryside or European Centre for Eco Agro Tourism – which is voluntary – is also very useful in this case.

LITERATURE

ANONYMUS (2007) *Desatero bioplynových stanic*. Ministry of Agriculture. Prague. 24 p.
ISBN 978-80-7084-618-6

ANONYMUS (2007) *Rural Development Plan*. Program rozvoje venkova. Ministry of Agriculture. Prague. 327 p.

Hrabánková M., Boháčková I. (2007) Conditions of sustainable development in the Czech Republic in compliance with the recommendation of the European Commission – Scientific Information. In *Agricultural Economics – Czech*, year 53, No. 6. Prague: p. 285-289. ISSN 0139-570X

Jánský J., Živělová I.: Subsidies for the organic agriculture. In *Agricultural Economics – Czech*, year 53, No. 9. Prague 2007: p. 393-402. ISSN 0139-570X

Šimková E. (2007) Strategic approaches to rural tourism and sustainable development of rural areas. In *Agricultural Economics – Czech*, year 53, No. 6. Prague: p. 263-270. ISSN 0139-570X

ÚZPI. (2007) *EAFRD*. Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova. Prague. electronic document.

A FELNŐTTKÉPZÉS MINT REGIONÁLIS-TÁRSADALMI IGÉNY

ADULT EDUCATION AS A REGIONAL NEED OF A SOCIETY

Takács Zoltán, okl. közgazdász

Takács Zoltán, a Pécsi Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola 3. éves Ph.D. hallgatója, a Szabadkai Regionális Tudományi Társaság és a Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatója, illetve a Magyarokanizsai Egészségház pénzügyi és számviteli osztályának vezetője. Elérhetőségek:

Cím: 24420 Magyarokanizsa, Sumádia utca 31.

Tel: 024-873-091

Iroda (Tel/fax): 024-874-105

Mobil: 063-16-19-118

062-27-28-45

E-mail: takacszoli@stcable.rs

A FELNŐTTKÉPZÉS MINT REGIONÁLIS-TÁRSADALMI IGÉNY

ADULT EDUCATION AS A REGIONAL NEED OF A SOCIETY

Kulcsszavak: munkaerőpiac, versenyképesség, felnőttképzés

Kivonat:

Szerbiában a legnagyobb problémát a szakközépiskolák szakmakínálata képezi. Az iskolák merev programjai, a régi gazdasági rendszer alapjaira épülő szakosodási rendszerek, stb. kilátástalan helyzetbe juttatták a munkanélküliséggel küszködő emberi erőforrást. A reformok nélkülözhetetlenek, rövidtávon eredmény nem igazán várható, de mindenképpen csökkenteni kell a mélyülő különbségeket. Megfelelő megoldásként szolgálhat az intézményesülő felnőttképzési rendszer adott társadalmon belül.

Az oktatási rendszer innovatív kiigazításai – piaci szükségletek revíziója a felnőttoktatás új modellezésével valósítható meg. Szerbiában sajnos, nincs megfelelő törvényes keret ehhez, hiányzik a munkaerőpiac szereplői közti párbeszéd. Hiányzik az ágazathoz kapcsolódó intézményi infrastruktúra is. Hiányzik az egységes egész életen át tartó tanulási koncepció, illetve annak operatív programjai. Hiányzik a rugalmasabb, multidiszciplináris, európai szellemű oktatási, képzési magatartás.

Keywords: human resources market, competitive degrees, adult education.

Abstract:

The rigid curriculum of Serbian schools, the educational specializations built by the old economic system of the country caused the unemployed to remain in a hopeless status. Negotiations among the representatives of the education and the occupational office and the employers about the supply of professions are highly needed, which would also include the elaboration of wide technical education and flexible practical programs. The establishment of the new educational system by taking market demands into account is possible only by modelling the new and legal adult education. Life-long-learning educational strategy programmes, flexible, interdisciplinary qualifications have not yet been established in Serbia.

The hungarian minority as an integrated part of the serbian society is quite marginalized in fields of adult education. Some empirical results show the slip behind the EU-average also. The regional minority education policy-making, but the school system network are unchanging showing their public education character. There are no market-oriented approach to adult education in region, as well in Serbia, and because of these facts there are registered social tension too.

BEVEZETÉS

A tanulmány három tartalmilag elkülönülő társadalmi problémát tárgyal: a társadalmat érintő forradalmi változásokat, a munkanélküliséget – munkaerő-piaci problémákat és a felnőttképzést.

A szerb társadalom fokozatos értékrendszerbeli kisiklásának eredményeként jelentkező problémák megoldása összetett, nehézkes. A felnőttképzés társadalomban betöltött megfelelő szerepével azonban áthidalhatók az újonnan létrejött feltételek között kialakult hiányosságok.

Regionális-területi ismérvek alapján rövid bemutatásra kerül a vajdasági magyarság helyzete, illetve a kisebbségi közeg által kialakuló speciális társadalmi igények, azaz a felnőttképzés problémája /lehetősége is.

A társadalom által megfogalmazott „kompetencia-igény”

„Az egész világon az információs és telekommunikációs technológiák egy új ipari forradalmat idéznek elő, egy forradalmat, amely épp annyira jelentős és radikális, mint az ezt megelőzők”(Bangemann, 1994). Az új – információs, technikai, technológiai, társadalomgazdasági, politikai átszerveződésekkel, modernizációval tarkított – társadalmi szerkezet állandó változásokkal szembesül.

Az új feltételek új *alkalmazkodási mintákat* követelnek, elsősorban *rugalmasságot a munkaerőpiacon való tartós jelenlét érdekében*. Nincs olyan életre szóló modell, amelyet

követve elkerülhetők a munkavállalás buktatói. A társadalom minden egyes tagja egy állandó tanulási folyamat részesévé válik: megalapozva, egy tanuló társadalom létrejöttét (Németh, 2005).

A tanuló társadalom képviselői az állandó átképzések, továbbképzések révén – azaz a felnőttképzés intézményesült keretein belül – biztosíthatják csak maguk és munkáltatóik számára a megfelelő kompetenciákat, specifikus szaktudást, alkalmazkodva a „forradalmian” és „radikálisan” megváltozott munkakörülményekhez.

A piac, illetve a munkáltatók munkaerővel szemben állított egybehangzó követelménye az illetékesség – kompetencia. Mindez egyben az oktatási rendszerrel szemben állított alapkövetelmény is, amely értelmében az oktatási rendszer feladata, hogy végérvényesen felszámolja és semmiképpen ne gyarapítsa a munkanélküli szakemberek hadseregét, és véget vessen olyan értelmetlen, igazságtalan szabályok működésének, ahol a jó kapcsolatok képesek helyettesíteni minden ügyességet, képességet, tudást. *Megszűnik létezni az állandó munkahelyek által szavatolt jólét, szociális biztonság, és némi nyugtalanság jelenik meg a foglalkoztatottak körében* (Šecibović, 2005).

A kompetencia nem más, mint az oktatás és munkaerő-piac közti kapcsolat. A piaci igények irányítják az oktatási rendszert a megfelelő emberi kapacitások „kitermelésében”. A formális és nem formális, oktatással foglalkozó intézmények feladata, hogy mind több embert megtanítsanak mind arra, ami a munkáltató követelményi között szerepel: idegennyelv-ismeret, számítógép-használat, továbbá a megfelelő szakmai végzettség és jártasság mellett további követelmények sorakoznak: jó kommunikációs képességek, interperszonális

adottságok, analitikus tulajdonságok, innovatív hozzáállás, kezdeményezőkészség, kitartás, stb., amelyek álláshirdetések szövegeiben szinte kivétel nélkül fellelhetők.

Maximálisan felvértezett, kompetens munkaerőtől maximális eredményt remél a munkáltató. Dél-kelet Európában kissé idealizáltak és idegennek tűnik ez a kép. *Sajnos, még mindig olyan felfogás él a köztudatban, amely szerint „az oktatás: sokba kerül, reformjai nehezen kivitelezhetőek, minőségi változása nehezen mérhető, és, hogy az aktuális oktatási rendszer úgy jó, ahogyan van”* (Šecibović, 2005).

Az oktatási rendszer hatékonyságának megbízható mutatója a munkaközvetítő irodák nyilvántartásai. A változásokra érzéketlen oktatási infrastruktúra, valamint az iskolák, egyetemi karok nem megfelelő képzései, programjai képezik a feltörekvő munkanélküliség alapját. Az elmúlt évek történései nagyon sokban hozzájárultak a helyzet romlásához, olyannyira, hogy az egyes irodák nyilvántartásai ugyanazon oktatási profil több generációjának képviselőit is felsorakoztatják.

Ha figyelembe vesszük, milyen potenciális munkaerő hagyja el a szakközépiskolák, főiskolák, egyetemek padjait, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy munkaadóink munkaerővel szemben állított követelményei irreálisak. *A munkáltatók olyan „komplett személyeket” keresnek, amelyekből, sajnos hiány van. Jogosan vetődik fel a kérdés: Mi a probléma oka, hol marad a szükséges kompetencia* (Pejić, 2005)?

A munkáltatók elégedetlenkednek, tapasztalatuk szerint a fiatal káderek érdektelenek, nincs elegendő gyakorlati tudásuk, és legalább egy, illetve kettő éves külön képzésen kell, hogy részt vegyenek, ahhoz, hogy be tudjanak kapcsolódni a munkafolyamatokba (Pejić, 2005).

A tanulók a középiskolát, főiskolát, egyetemet nagy elméleti tudással fejezik be, viszont gyakorlati tudásuk nagyon hiányos.

Empirikus kutatáseredmények bizonyítják¹, hogy szakközépiskoláink a tanulókat sem a munkába állásra, sem a továbbtanulásra nem készítik föl. A kutatásban öt tevékenységi körbe (egészségügy, mezőgazdaság, gépészet, közgazdaságtan, informatika) tartozó munkaadók nyilatkoztak humánerőforrás politikájukról, a különböző oktatási intézményekről formált véleményükről, képzési igényeikről, és a munkásaik tudásával, munkakultúrájával való elégedettségükről.

A munkáltatók számára fontos a munkakultúra, az iskolai végzettség esetében nem tesznek különbséget az egyes iskolák között, elfogadják a Magyarországon szerzett diplomát is, előszeretettel alkalmaznak friss diplomásokat, akiknél a nemzetiség nem számít, de a nyelvismeret igen fontos.

Munkanélküliség

Szerbiában a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján a 2005-ös évben 2 015 946 foglalkoztatott személy volt nyilvántartva.² A munkanélküliek száma 975 412 volt ugyanazon

¹ A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában: empirikus kutatáseredmények, 2008: készült Dr. Gábrity Molnár Irén koordinálásával. A kutatást a szabadkai Regionális Tudományi Társaság kutatócsoportja végezte: Gábrity Molnár Irén, Kovács Krisztina, Molnár Verona, Ricz András, Ricz Dencs Tünde, Somogyi Sándor, Szügyi Éva, Takács Zoltán, Veréb Miskolci Zsófia.

² Az előző évben végzett kutatásaim idején átfogó nemzeti foglalkoztatási statisztikák csak a 2005-ös évre vonatkozólag álltak rendelkezésemre. Jelentősebb változás a foglalkoztatás-ügyeket illetően nem tapasztalható Szerbiában, a régió-specifikus információkat pedig empirikus kutatásokkal támasztom alá.

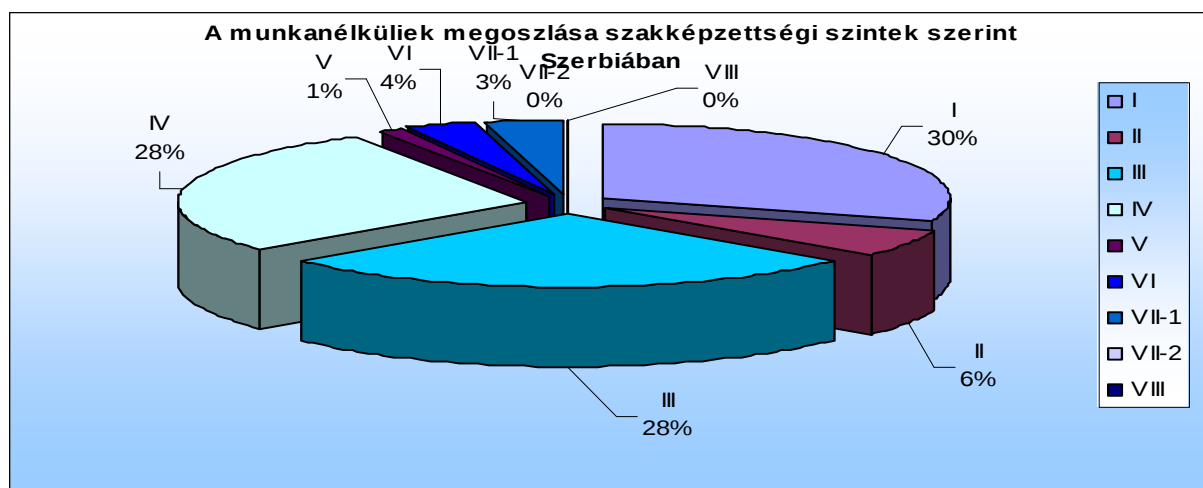
év januárjában, ebből az aktív munkakeresők 865 678 személy. Ezzel a hivatalos, regisztrált munkanélküliségi ráta 26.64%.

Az aktív munkát keresők közül 459 823 személy először keres munkát, ők a munkanélküliek 53.1%-a, míg a tapasztalattal rendelkező munkanélküliek 46.9%-ot tesznek ki. A munkanélküliek között legnagyobb számban azok vannak, akik mintegy teljes évig várakoznak az első munkába állásra. Ők a munkanélküliek 30.2%-át teszik ki.

A munkanélküliek kor-összetételét vizsgálva, látható, hogy a munkanélküliség legjobban a 31-40 éves *korcsoportot* érinti, hiszen a munkanélküliek 29.8%-a ezen generáció képviselője. A 41-50 évesek csoportja a munkanélküliek 21.8%. A *tartós munkanélküliek*, azaz azon munkanélküliek, akik az elhelyezkedésükre több, mint két éve várnak, az összlétszám 52.2%-át képezik.

A *szakképzettségi szintek*et illetően legtömegesebben a középfokú végzettséggel rendelkezők vannak, a III. és IV. fokozattal rendelkező személyek képezik az össz munkanélküli 56.0%-át.

1. ábra: A munkanélküliek megoszlása szakképzettségi szintek szerint Szerbiában, 2005-ben

Forrás: NSZ, 2005.

2005 januárjában 42 046 *szabad munkahelyet* regisztráltak Szerbiában. A szabad munkahelyek a munkaerő-piaci igényeket – azaz a szakmakeresletet jelölik. Ez a szám valójában a munkáltatók regisztrált, bejelentett igényét jelöli a bizonyos profilú munkaerő iránt, amelyet a Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal tart nyilván.

A munkáltatók szabad munkahelyek, ill. azok oktatási szintek szerinti igényei a következők: első helyen a középfokú szakmakereslet áll, az összes munkahely 55.7%-a, majd a szakképzetlen és fél-szakképzett munkaerőt igénylő munkahelyek (27.8%), és végül a főiskolát, egyetemet igénylő munkahelyek 15.2%-kal. A teljes *szakmakereslet* a fentiek alapján 72.2%-ban *szakképzett munkaerő iránti igényekben* manifesztálódik, tehát a szakképzett munkaerő iránti kereslet jóval nagyobb (NSZ, 2005).

A *legtöbb szabad munkahelyet* a kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus területén regisztrálták (a teljes szakmakereslet 19.9%-a). A közgazdaság, jog és adminisztráció területén szintén jelentős munkaerő-igénnyel tanúskodnak a statisztikai adatok (16.1%), míg a gépészet és fémmegmunkálás tevékenységi körökben 3 293 (7.8%) munkahellyel kapcsolatban jelezték igényüket a munkáltatók. A 4. helyen a közlekedési tevékenység, majd az 5. helyen az egészségügy, gyógyszerészet és szociális védelem állnak, kiemelten a középfokú szakképzettségi szint.

Ugyanakkor a munkanélküliek 56%-a szakmunkás illetve technikumi végzettséggel rendelkező, akik nagy valószínűséggel és a Foglalkoztatás-ügyi Hivatal aktív szerepvállalásával minden probléma nélkül képezhetnék a szakmakínálatot. Jogosan vetődik fel a kérdés: miért nem létezik hatékony képzési program az azonos tevékenységi területen

jegyzett munkanélküliek szabad munkahelyre történő irányításához (kiképzéséhez, kompetencia-pótlásához)?

Ha pedig a tapasztalattal nem rendelkező, 19-25 éves középkáder munkanélküli korosztályt vesszük alapul, akik a munkanélküliek 12.1%-át teszik ki (az összes tevékenységi területre értve), valószínűsíthető az oktatási rendszer hiányossága, passzivitása e téren. A fiatal szakképzett, szakközépiskolai, technikumi diplomával rendelkező munkaerő több, mint 1/10-e munkanélküliként egyszíntől a munkaügyi hivatalok nyilvántartási listáján, míg több ezer munkahely-igényt regisztrálnak az érintett profilú káderek irányában (NSZ, 2005).

A következő táblázat adatait elemezve, szembetűnők az egyes tevékenységi területeken jelentkező munkanélküliek, valamint az ezekkel párhuzamba állított szabad munkahelyek. A gépészet és fémmegmunkálás, kereskedelem, vendéglátó-ipar és turizmus, valamint közgazdaság, jog és adminisztráció a három legtöbb szabad munkahelyet regisztráló tevékenység. Sajnos, a legtöbb munkanélküli is ezekről a területekről kerül ki. Ha azonban a nyilvántartott munkanélküliek a szabad munkahelyek formájában manifesztálódó piaci igényt kielégíthetnék **megfelelő képességeikkel, kompetenciáikkal, jelentős kapacitás kihasználatlanságnak vethetnének véget.**

1. Táblázat: A munkanélküliek és szabad munkahelyek közti összefüggések – kapacitás-vizsgálatok

Tevékenységi terület	Munkanélküliek	%	Szabad munkahelyek	%	(Kihasztnálatlan) KAPACITÁSOK-%
Összesen:	865 678	100	42 046	100	4.86
<i>Mezőgazdaság, élelmiszeripar</i>	49 727	5.74	1 657	3.94	3.33
<i>Erdészet és ffeldolgozás</i>	10 416	1.2	335	0.8	3.22
<i>Geológia, bányászat és metallurgia</i>	5 458	0.63	227	0.54	4.16
Gépészet és fémmegmunkálás	118 925	13.74	3 293	7.83	2.77
<i>Elektrotechnika</i>	39 933	4.61	1 414	3.36	3.54
<i>Vegyészet, nem-fémek és grafika</i>	27 349	3.16	851	2.02	3.11
<i>Textil- és bőripar</i>	58 885	6.8	1 593	3.79	2.7

Kommunális és kisipari szolgáltatások	4 859	0.56	1 132	2.69	23.3
Geodézia és építészet	17 397	2.01	1 056	2.51	6.07
Közlekedés	21 745	2.51	2227	5.3	10.24
Kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus	83 324	9.63	8353	19.87	10.02
Közgazdaság, jog, adminisztráció	72 455	8.37	6777	16.12	9.35
Oktatás és nevelés	11 912	1.38	1442	3.43	12.1
Társadalmi és humán területek	5 653	0.65	315	0.75	5.57
Természettudomány, matematika területei	10 694	1.24	162	0.39	1.51
Kultúra, művészetek és tájékoztatás	9 254	1.07	371	0.88	4.01
Egészségügy, gyógyszer.és szoc.védelem	19 077	2.21	2035	4.84	10.67
Testnevelés és sport	348	0.04	18	0.04	5.17
Egyéb	298 267	34.45	8788	20.90	2.95

Forrás: Takács, 2008

Amennyiben az említett, munkáltató igényeinek megfelelő kompetencia hiányzik, az oktatási rendszer segítségére van szükség, megfelelő képzések, átképzések azonnali kezdeményezéséhez. Megfelelő felnőttképzési infrastruktúra/piacképes oktatás esetében, továbbá a munkaügyi hivatalok aktív szerepvállalása mellett, a hivatalok nyilvántartásain szereplő munkanélküliek eleget tudnának tenni a szabad munkahelyek, ill. a munkáltatók igényeinek.

A megoldásra váró problémák

A társadalmi, makrogazdasági jelenségek közül a munkanélküliséggel minden országnak meg kell küzdenie. Európában, illetve az Európai Unióban az 1996-os évet – mintegy felismerve a probléma megfelelő megoldását - az *élethossziglani tanulás* évévé nyilvánították (Towards a Europe of Knowledge, 1996).

1997-ben az élethossziglani tanulás a luxemburgi értekezleten az EU foglalkoztatáspolitikájának horizontális prioritásává vált, 2000-ben a lisszaboni értekezleten

az EU versenyképességének kulcselemévé minősült át, s még ugyanebben az évben a feirai értekezleten az Európai Foglalkoztatási Stratégia horizontális prioritásává lépett elő (Út a tanulóshoz, 2004). Az egyes európai uniós dokumentumok alapján Németh a következőkben összegzi az oktatással, foglalkoztatással, munkaerőpiaccal kapcsolatos problémákat (Transition from School to Employment, 2002, 10. o. idézi Németh, 2005):

2. ábra: Oktatás és képzés, munkaerőpiac

Oktatás és képzés	Munkaerőpiac
Magas lemorzsolódási arány (OECD, 1997)	Nagyfokú munkanélküliség (ILO, 1998)
Az oktatáshoz és képzéshez való hozzáférés alacsony aránya (ILO, 1998)	A munkahelyhez való hozzáférés alacsony aránya (Lauth, 1996, EC, 1998)
A kvalifikáció hiánya, vagy korlátozottsága (1998, ILO)	A változó munkakörülményekhez való alkalmazkodás nehézsége (EC, 1996).
A képességek alulértékelése (UNESCO, 1994)	A munkáltatók negatív attitűdje (ILO, 1998)
A szakképzés nem mindig a gyakorlathoz igazított(EC, 1992)	Az oktatással való korlátozott kapcsolat, vagy a kapcsolat teljes hiánya

Forrás: Németh, 2005

A rendezésre váró probléma kapcsán, Németh a következő kérdések letisztázását, megértését, tudatosítását látja szükségesnek:

- Miként lehetne visszaszorítani a szakképzésben tapasztalható nagy mértékű lemorzsolódást és a fiatalok munkanélküliségét?
- Hogyan lehetne a minőségi oktatáshoz és képzéshez való hozzáférést növelni?
- Miként lehetne olyan kvalifikációs dokumentumokat kiállítani, amelyek híven tükrözik birtokosuk képességeit?
- Hogyan lehetne az oktatási, képzési, valamint a munkáltatói szektor között kölcsönös megértésen alapuló együttműködést kialakítani?

A felnőttképzésen, illetve annak teljes értékű, a társadalom szövetébe integrálódott intézményesült mivoltán keresztül kapjuk csak meg a megfelelő választ.

Felnőttképzés/felnőttoktatás

A Szerbiai felnőttoktatási stratégia³ megfogalmazásában a felnőttoktatás⁴ minden 18 év feletti, tanulói vagy hallgatói státusz nélküli polgár formális és nem formális oktatási részvételét jelenti. A felnőttoktatás történhet formális, nem formális, általános, szakosodott, iniciális, kontinuális, rendszeres és rendkívüli formában.

A formális oktatás a hagyományos iskolai rendszeren belül történik, általános iskolától egészen az egyetemi képzésig. Nem formális oktatás alatt értünk minden olyan programot és oktatási aktivitást, amely a hagyományos iskolai rendszeren kívül történik. Iniciális oktatás⁵ a munkaerőpiacra való belépést, illetve az első elhelyezkedést elősegítő, azt megelőző képzés. Folyamatos képzés⁶ minden olyan oktatás és képzés, amely a kötelező oktatást követően, a munkába lépés után vállal az egyén: továbbképzések, átképzések, új jártasságok megszerzése.

Zachár a felnőttképzést csoportosítja hasonlóan, azzal, hogy külön kiemeli az általános és nyelvi képzést, mint külön felnőttképzési területet, amely valójában a szakképzéshez, munkavállaláshoz teremt megfelelő alapot. Nem tesz különbséget a munkaerő-piaci képzésekben, munkába állás illetve munkamegtartás szerint (Zachár, é.n.).

Gábrity Molnár összegzésében: „A felnőttoktatási tevékenység főleg két területre irányul: 1. szakképzésre (akár az első szakma megszerzése, vagy az elhibázott (elégtelen) képzésből

³ Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji (2007) = Službeni Glasnik RS. Br. 1

⁴ Terminológiailag nem tesz különbséget Felnőttképzés és felnőttoktatás (obrazovanje odraslih) között. A felnőttoktatást használja általánosan elfogadott, szerb szövegkörnyezetben meghonosodott kategóriaként.

⁵ Inicijalno obrazovanje

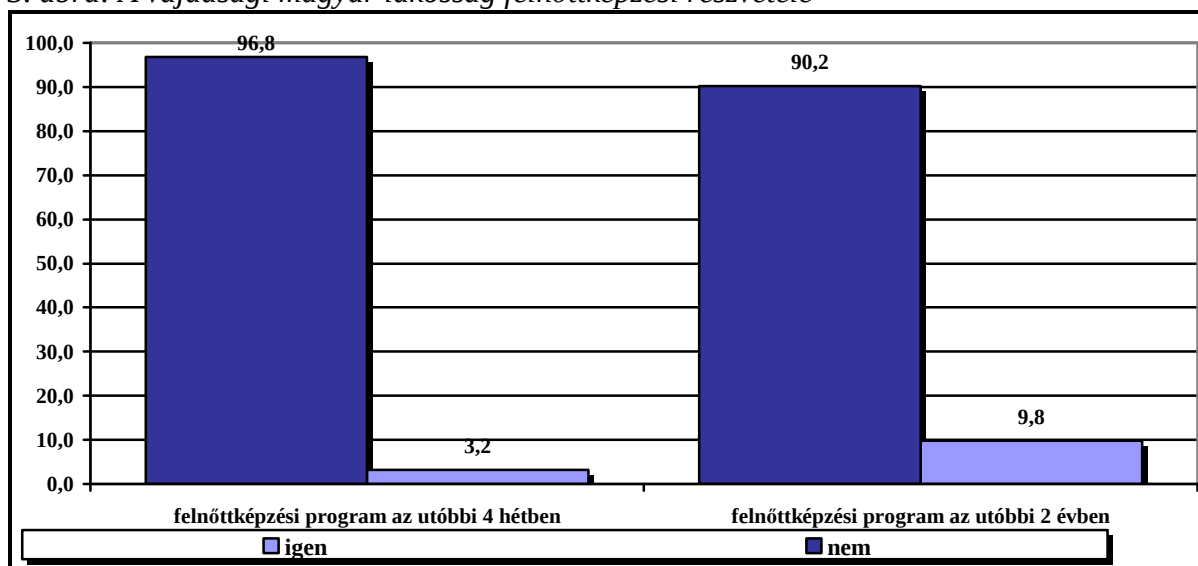
⁶ kontinuirano obrazovanje

eredő pályakorrekció, át- és továbbképzés) és 2. az alapvető kompetenciák elsajátítására (munkahelyi követelmények)” (Gábrity Molnár, 2008).

Regionális viszonylatban, kisebbségi közegben a felnőttképzés/felnőttoktatás hiányosságaival, korlátosságaival szembesülünk. A vajdasági/szerb oktatási háttér elégedetlenségeit emeli ki tanulmányában Takács K. és Badis: „Szerbiában a felnőttek majdnem 50 százalékanak alapfokú képzettsége van, vagy még annyi se. Ez azt jelenti, hogy körülbelül kétmillió 15 évesnél idősebb nem birtokol megfelelő munkáhozértést és kompetenciát, és nagyrészüknél nehézséget okoz a munka megszerzése, illetve megtartása”(Takács K.-Badis, 2007).

Gábrity Molnár 2006-os tanulmányaiban felhívja a figyelmet: „a gazdasági reformtörekvések következményeként Szerbiában a munkahelyek nagy többsége új igényeket fogalmaz meg a munkavállalók szaktudását illetően. Elsősorban gyakorlati jellegű és rugalmas tudáselemeket igényel a termelés, ami a multidiszciplináris képzettség előtérbe kerülését jelenti, és általánossá válik a folyamatos átképzési igény.” (Gábrity Molnár, 2006).

3. ábra: A vajdasági magyar lakosság felnőttképzési részvétele

Forrás: Kárpát Panel 2007.

A Kárpát Panel 2007⁷ adataiból láthatjuk, hogy a vajdasági magyarság felnőttképzési részvétele igen alacsony. A fentiekben röviden vázolt felnőttképzési formákban a régió magyarságának kevesebb, mint 10%-a vett részt az utóbbi két évben, **az utóbbi négy hétben, viszont mindössze 3.2%-uk** (Az EU-ban a 25-64 éves populáció esetében ez a mutató 11-12% körül mozog).

Ilyen körülmények között feltételezhető a magyarság munkaerő-piaci kondícióinak gyengülése, valamint a többségi nemzettel szembeni esélyegyenlőtlenségek felerősödése. A szakmai felkészültséget, kompetencia-kiegészítést, szakmai informáltságot biztosító képzések, tanfolyamok mára már „mindenhol az üzleti világ részévé” váltak (Papp Z., 2005), kisebbségi közegben ez azonban nem ilyen egyértelmű.

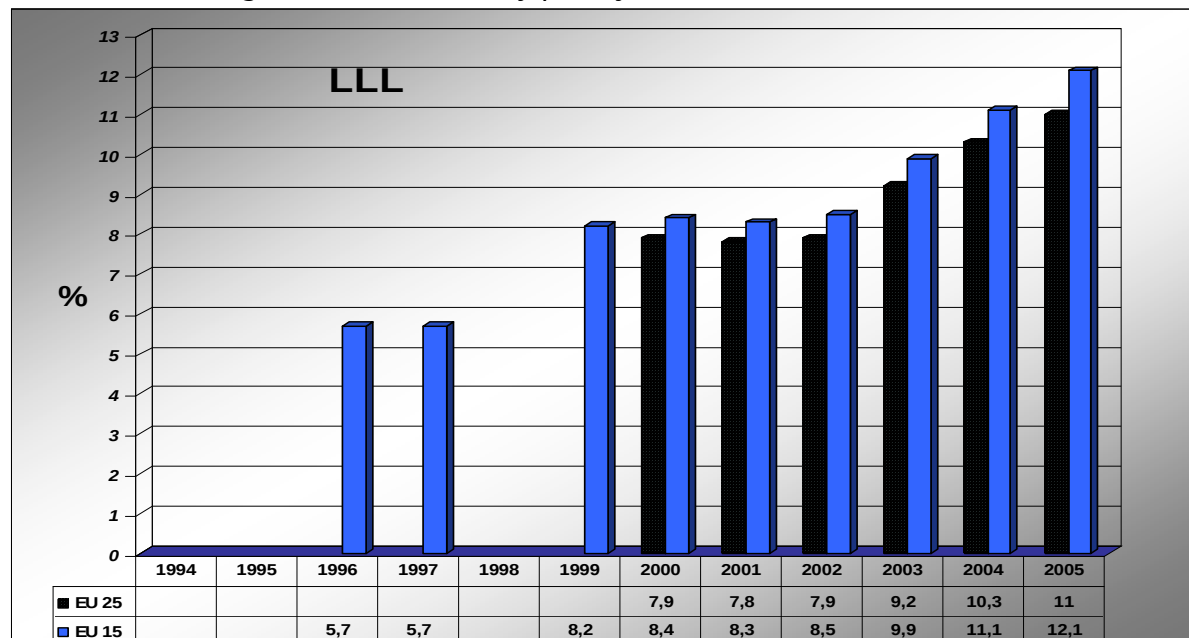
Papp Z. romániai magyar kisebbségre vonatkoztatott megállapításai a vajdasági magyarságra is érvényesnek mondhatók. Előtérbe kerül a kifejezett kisebbségi (anyanyelvű), politikum által ellenőrzött iskolarendszerű oktatás, közoktatásra vonatkozó jogforrásokkal szabályozva, frontális pedagógiai módszertanra alapozva, lexikális tudásátörökítést megcélozva, amely teljes mértékben mellőzi a felnőttképzés piacorientált, munkaerő-piaci igényeit szem előtt tartó gyakorlatias, interaktív, kompetencia-célú felnőttképzést (Papp Z., 2005).

Újabb párhuzamként Papp Z. megállapítása szerint „**a felnőttképzés, mint az élethossziglani tanulás eszköze vagy velejárója kimarad a kisebbségi oktatáspolitikai napirendi pontjai**

⁷ A Kárpát Panel kutatás a Vajdaságban 380 fős mintával készült, 2007-ben A kérdőívezés 17 vajdasági községben, azon belül pedig 26 településen Bácskában és Bánátban folyt. (Gábrity Molnár - Rác, 2007)

közül, amely maga után vonja kellő mértékű (anyagi, politikai) alultámogatottságát is (Papp Z., 2005)."

4. ábra: Élethossziglani tanulás valamely formájában való részvétel az EU-ban

Forrás: Eurostat, 2008

Szerbiában/Vajdaságban a felnőttképzési reform terén még zömében felkészületlenek az állami oktatási intézmények, ugyanis nem eléggé hatékonyak a felnőttképzési programok a munkanélküliek átképzésének megszervezéséhez (Gábrity Molnár, 2008). A szerbiai iskolák programjai merevek, és egy konzervatív szakosodási rendszerben kilátástalan helyzetbe juttatták a munkanélküliséggel küszködőket.

Szükséges, hogy a szakmakínálat megtervezéséhez együttműködjenek az oktatási rendszer, a Foglalkoztatásügyi Hivatal képviselői, továbbá a munkaadók. A széles körű szakoktatás, a flexibilis gyakorlatias programok megtervezése, az oktatási rendszer innovatív kiigazításai és a piaci szükségletek revíziója a felnőttoktatás új, törvényes keretek közötti modellezésével valósítható meg. Szerbiában még hiányoznak az egységes, élethossziglani tanulási koncepció operatív programjai, a rugalmasabb, interdiszciplináris képzési magatartás, piaci stratégiai gondolkodás (Takács, 2008).

A 2008-ban végzett empirikus kutatás eredményei igazolják **a régió oktatási intézményeinek felkészületlenségét**. A vajdasági intézményekben hiányzik az aktív és nyitott iskolamenedzselés, gyakorlatorientált képzés (konvencionális középiskolai oktatás helyett). Iskoláinkra jellemző a kapacitásfeltöltő magatartás, illetve a régióra jellemző nem megfelelő regionális szakmai munkamegosztás.

A régió egyik intézménye sem rendelkezik a nyilvánosság felé közölt, egyszerű és követhető felnőttképzési tervvel, programjaik ad hoc működnek. Csak és kizárólag iskolarendszerű oktatásról, szakképzésről, ezen belül pedig átképzés, továbbképzés, kiegészítő képzés, szakosodásról⁸ beszélhetünk. Kapcsolatokat szinte alig ápolnak a gazdaság képviselőivel, gazdasági szubjektumokkal. Esetenkénti kapcsolatot a Nemzeti Foglalkoztatás-ügyi Hivatallal létesítenek, néhány hónapos átképzés megszervezésére munkanélküli személyek részére.

A munkáltatókkal készített interjúkból kiderült, hogy küldenék alkalmazottaikat a helyben működő oktatási intézményekbe továbbképzésekre, átképzésekre, amennyiben megfelelő színvonalú, naprakész oktatás tudnának biztosítani ezek az intézmények. Néhányan munkáltató fogad gyakornokokat, de gyakran még informális kapcsolatokról sem tudtak beszámolni a gazdasági szubjektumok.

Ebből is látszik, hogy az iskolák esetében hiányzik a piaci viselkedésforma. Ragaszkodnak a (minisztérium által delegált) hagyományokhoz, berögződött iskolarendszerű képzéseikhez, és nem akarnak nyitni a sokkal könnyebben kommercializálható/értékesíthető élethossziglani tanulás szellemében megfogalmazódó képzések felé. Az iskolamenedzsment döntéshozatala,

⁸ Prekvalifikacija, usavršavanje, dokvalifikacija, specijalizacija

hosszú távon stratégiai célkitűzései jutnak kifejezésre, aminek következtében *egyes iskolák sikeresebbek piaci körülmények között, míg mások nem tudnak az „állami béklyótól” megszabadulni* (Papp Z., 2005).

Vajdaságnak a további marginalizálódás fékezésére, megakadályozására mobil, a változásokra gyorsan és hatékonyan reagálni tudó, alkalmazkodni képes munkaerő képzése szükséges. A szakképzés piaci igényekhez való igazítása (mezőgazdasági, élelmiszer-ipari, feldolgozóipari, vendéglátási gyakorlatorientált képzés fejlesztése), üzemek, vállalkozások, kamarák és szakiskolák közötti szoros együttműködést feltételez.

Ugyanúgy elengedhetetlen a szakiskolák egységes rendszerbe szervezése, a mai technikai színvonalnak megfelelő oktatás megszervezése, valamint az iskolarendszerű képzés kompetencia alapúvá tétele (Gábrity Molnár, 2008).

Ezek a követelmények elengedhetetlen előfeltételei a humánerőforrás tudatos, célirányú fejlesztésének. A nyilvántartáson szereplő felnőtt munkanélküliek számára kilátástalan helyzetük megoldását egy megfelelő, intézményesített felnőttképzési infrastruktúra tudja csak biztosítani, ugyanis *„egy egész életre szóló állást nem lehet biztosítani, amit viszont lehet: mindenkori felkészültséget új állások követelményeihez”* (Bertil-Olof Svanholm , é.n.). *„Az egész életen át tartó tanulás immár nem csupán az oktatás és képzés egyik aspektusa: ennek kell irányító elvvé válni az ellátás és részvétel terén a tanulási összefüggések teljes kontinuumában. Az elkövetkezendő évtizedekben ezt az elképzelést kell a gyakorlatban megvalósítani. Európa minden lakójának – kivétel nélkül – biztosítani kell az esélyegyenlőséget, hogy a társadalmi és gazdasági változás által támasztott igényekhez*

igazodni tudjanak, és Európa jövőjének kialakításában aktívan részt vehessenek.
(Memorandum, 2001. Idézi Németh, 2005).

ÖSSZEGZÉSEK A TÉMÁVAL KAPCSOLATBAN

- A nyilvántartáson szereplő felnőtt munkanélküliek számára kilátástalan helyzetük megoldását egy megfelelő, intézményesített felnőttképzési infrastruktúra tudja csak biztosítani.
- Az oktatási rendszer innovatív kiigazításai – piaci szükségletek revíziója a felnőttoktatás új modellezésével valósítható meg.
- Alapozni kell a felnőttképzés által garantált oktatás-kiigazítási mechanizmusokra. A felnőttoktatás a társadalomgazdasági átalakulás során nagyon jelentős támaszt nyújthat az ország/régió/kisebbség számára.
- A Vajdaságban, azon belül pedig a vajdasági magyarság életterét képező Észak-Bácskában az oktatási intézményeknek, lokális döntéshozóknak, önkormányzatoknak felkészülten és felelősséggel kell szembenézni az oktatási háttérből fakadó hiányosságokkal.
- Be kell vonni a probléma megoldásába a gazdasági szférát is, támaszkodva az általuk képviselt piaci és gazdasági hatékonyságra (szemben a közpénzgazdálkodással).
- Növelni kell az emberi tőke értékét, támogatást, kell, hogy nyújtson az ország fenntartható társadalom-gazdasági fejlődéséhez, regionális és globális integrálódásához.

- Lehetővé kell tenni az egyének számára a társadalomban való teljes részvételt, az egyenlő elhelyezkedést, biztosítani kell a munkaerő versenyképességét, foglalkoztatási mobilitást, rugalmasságot.
- Meg kell akadályoznia a társadalmi kirekesztést, marginalizálódást, esélyegyenlőtlenséget.

IRODALOM:

- Gábrity Molnár Irén (2006). Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé. In: Gábrityné Molnár Irén és Ricz András (szerk. 103-130.): *Kistérségek életereje*. Szabadka: RTT.
- Gábrity Molnár Irén - Rác Livia (2007). Vajdaság (Szerbia) – Kárpát Panel 2007. In: Papp Z. Attila - Veres Valér (szerk.): *A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái, Gyorsjelentés*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 120-184. p.
- Gábrity Molnár Irén (2008). A régió felnőttoktatási rendszerének jellegzetességei. In: Gábrity Molnár Irén (szerk.): *Képzettek a jövő. A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*. RTT: Szabadka. 31-108. p.
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Vlada Republike Srbije: Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. godina. Beograd. 2005. 44-48. p.
- Nacionalna Služba za Zapošljavanje: Nezaposlenost i zapošljavanje u Republici Srbiji = Mesečni Statistički Bilten. 29. br. Januar. 2005. 5-8. p.
- Németh Szilvia (2005). Élethossziglani tanulás az Európai Unió dokumentumainak tükrében. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Kihasználatlanul: A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere*. Internetes hivatkozás: <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf3632.pdf> 14-32. p.

- Papp Z. Attila (2005). Felnőttképzés és iskolarendszerű szakképzés viszonya (kisebbségi – romániai magyar – közegben) = *Régió* 16. évf. 2. sz. 84-91. p.
- Pejić, R.: Poslodavci traže kompletne ličnosti = *Obrazovanje i Razvoj* 1. Évf. 2005. 3. sz. 10-11. p.
- Radovan, B.: Nema nezaposlenih = *Obrazovanje i Razvoj* 1. Évf. 2005. 4. sz. 9. p.
- Republički Zavod za Statistiku: Statistički Godišnjak Srbije. Beograd: 2005. 78 p.
- Šećibović, R.: Balkanski nemiri = *Obrazovanje i Razvoj* 1. Évf. 2005. 3. sz. 3. p.
- Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji (2007) = Službeni Glasnik RS. Br.1.
- Takács Kornél. – Badis Róbert (2007). A felnőttoktatás helyzete Szerbia Köztársaságban. Identitás Kisebbségkutató Műhely. <http://www.idkm.org> 3-4. p. (2008.12.15.)
- Takács Zoltán (2008). A munkaerő-kompetencia és az oktatás viszonya. In: Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Regionális erőnlét*. Szabadka: MTT . 267-292. p.
- Zachár László: A felnőttképzés rendszere és főbb mutatói – <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=felnottkepzes-zachar-felnottkepzes> (2008.02.15.)